

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΟΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Διορθόδοξον Κέντρον
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
Παρά τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου
ἐν Παλαιᾷ Πεντέλῃ
Τρίτη 23 Ὀκτωβρίου 2018

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΙΝΔΥΝΟΙ
ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

ΚΙΝΔΥΝΟΙ
ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΟΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Διορθόδοξον Κέντρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
Παρά τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Παλαιᾷ Πεντέλῃ
Τρίτη 23 Ὀκτωβρίου 2018

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Φωτογραφία Έξωφύλλου: *Τεράς Μονής Κοιμήσεως Θεοτόκου Αγάθωνος*. Έργο της ζωγράφου Ιωάννας Ξέρα.

© Άποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος
Ίασιου 1, 115 21 Αθήνα
Κεντρική Διάθεση: τηλ. 210-8161.544. Fax 210-8161.557
E-mail: apostoliki-diakonia@ath.forthnet.gr
Ίστοσελίδα: www.apostoliki-diakonia.gr
Έκδοση Α΄ Σεπτέμβριος 2021
Κ.Α. 99.06.028
ISBN 978-960-315-948-3

Εἰσαγωγικό σημεῖωμα

Ἡ ἔκδοσις τῶν Πρακτικῶν τῆς, διεξαχθείσης τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 2018 ἐν τῷ Διορθοδόξῳ Κέντρῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἡμερίδος μέ κεντρικό θέμα: «*Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στή σύγχρονη ἐποχή*», δέν θά ἦταν ὑπερβολή νά χαρακτηρισθεῖ ὡς τό ὥριμο καταστάλαγμα μιᾶς, κεφαλαιώδους σημασίας, ἐπιστημονικῆς Συναντήσεως, ἡ ὁποία, σύν τοῖς ἄλλοις, συνέβαλε στήν συναγωγή ἐποικοδομητικῶν συμπερασμάτων, βασισμένων ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τῆς ἀκαδημαϊκῆς κατάρτισεως καί τῆς ἐγγενοῦς μέριμνας πάντων τῶν συμμετασχόντων γιά τά Μνημεῖα Ὁρθόδοξου Πολιτισμοῦ στήν Πατρίδα μας καί τήν ἐν γένει διαχείριση αὐτῶν.

Ὡς ἐκ τούτου, ὀφείλονται θερμότατες εὐχαριστίες, κατ' ἀρχάς, στόν Σεπτό Προκαθήμενο τῆς καθ' Ἑλλάδα Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας, Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμο, ὁ ὁποῖος, συνεπεία τοῦ ἀδιαπτώτου ἐνδιαφέροντος καί τῆς ἐγνωσμένης συμβολῆς Αὐτοῦ ἐν ἀναφορᾷ πρός τήν προστασία καί τήν ἀνάδειξη τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ἔθεσε ὑπό τήν αἰγίδα του τήν ἐν λόγῳ Ἡμερίδα καί προσέφερε τήν εὐκαιρία νά ἀναδειχθεῖ, κατά τήν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἡ ἀπαράμιλλη σπουδαιότητα τῆς συμπράξεως Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, προκειμένης τῆς δια-

φυλάξεως τῆς Πολιτισμικῆς μας, Θρησκευτικῆς καὶ Ἑθνικῆς, Κληρονομιάς.

Εἰς ἐπίμετρον, εὐχαριστοῦμε ἐκ βάθους καρδίας τίς ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας κα Λίνα Μενδώνη καὶ κα Πολυξένη Ἀδάμ - Βελένη, Γενικὴ Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων ἐνίσχυσε τὴν γενομένη προσπάθεια καὶ ἐπιβεβαίωσε, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, τὴν προαναφερθεῖσα διαπίστωση, σχετικῶς πρὸς τὴν ἀδήριτη ἀνάγκη συναινέσεως καὶ συνεργασίας τῶν δύο κορυφαίων θεσμῶν.

Ἐπιπροσθέτως, συγχαίρουμε καὶ εὐχαριστοῦμε ἐν-θέρμως τοὺς ἀξιόλογους καὶ κατηρτισμένους εἰσηγητές, οἱ ὅποιοι διεξῆλθαν θέματα καίριας σημασίας καὶ ἀνέπτυξαν μὲ ἐπιστημονικὴ μέθοδο τίς παρατηρήσεις καὶ τίς προτάσεις τους, προσφέροντας πλούσιο γνωστικὸ ὑλικὸ ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση, ὑφισταμένων ἢ καὶ ἐνδεχομένων, κινδύνων πού ἀπειλοῦν τὴν διάσωση καὶ ἀνάδειξη τῶν Μνημείων.

Ὁ παρὼν Τόμος, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐκδίδεται τῇ μερίμνῃ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ αὐτῆς, Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Φαναρίου κ. Ἀγαθαγγέλου, τῇ εὐγενεῖ δέ φροντίδι τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.), τῆς Ἐπιτροπῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ ἀξιολύτου Διευθυντοῦ αὐτῆς, κ. Ἀλεξάνδρου Κατσιάρα, πρὸς τοὺς ὁποίους ὀφείλονται ὁμοίως εἰλικρινεῖς εὐχαριστίες.

Ὡσαύτως, συγχαίρουμε ἐκθύμως τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Λήμνου καὶ Ἀγίου Εὐστρατίου κ. Ἱερόθεο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐν θέματι περίοδο διετέλει ἀξιοχρέως

Γραμματεὺς τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, συνεργήσας τὰ μέγιστα στήν ἀρτία διεξαγωγή τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Ἡμερίδος, ὡς καὶ τόν Πανοσιολογιώτατο Ἀρχιμανδρίτη κ. Ἀθηναγόρα Σουπουρτζῆ, νῦν Γραμματέα τῆς ἡμετέρας Ἐπιτροπῆς, γιά τόν κόπο εἰς ὃν ὑπεβλήθη ἐν σχέσει πρός τήν ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀνά χειρας Τόμου, ὁ ὁποῖος ἐντάσσεται στό πλαίσιο τῶν δράσεων τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα.

Σκοπός τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς, τόν ὁποῖον ἐξυπηρέτησε καί ἡ διοργάνωση Ἡμερίδος στήν Ἀλίαρτο Βοιωτίας, κατά τήν 10^η μηνός Νοεμβρίου 2009, μέ θέμα: «*Ἡ Προστασία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Συνεργασία Ἐκκλησίας καί Πολιτείας*», εἶναι ἡ καταλογογράφηση καί ἡ κωδικοποίηση τῶν σωζομένων, ἐντός τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Χριστιανικῶν Μνημείων καί ἡ διάσωση καί ἀποκατάσταση αὐτῶν στήν ἀρχική τους μορφή.

Ὡς ἐκ τούτου, διερευνώντας διαρκῶς τό φάσμα τῶν δραστηριοτήτων καί προσβλέποντας στήν κληροδότηση πολυποίκιλου καί ἐπιστημονικῶς ἐξειδικευμένου ἔργου στίς ἐπερχόμενες γενεές, ἡ *Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή γιά τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα* προέβη κατά τό ἔτος 2018 καί στήν ἐκδοση Τόμου μέ ἀναφορά στήν νομοθεσία περὶ προστασίας Χριστιανικῶν Μνημείων, ἡ ὁποία ἰσχύει ἀναλόγως στήν Ἑλλάδα, τήν Γαλλία, τήν Ἰταλία, τήν Γερμανία, τήν Πορτογαλία καί τήν Ἰσπανία.

Εὐελπιστοῦμε ὅτι οἱ προσπάθειες πού καταβάλλονται διαρκῶς θά ἀποφέρουν τὰ ἐπιθυμητά ἀποτελέσματα καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς πολύτιμη κιβωτός δια-

φυλάξεως τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἐθνικῆς μας Παραδόσεως καὶ Κληρονομιάς, ἐν ἀγαστῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρμοδίων φορέων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, θὰ ἐξακολουθήσει νά ὑπηρετεῖ τό ἱερό χρέος πού ἔχει ἀπέναντι στήν μακραίωνη πορεία της, ὅπως αὐτή διαφαίνεται καί ἀποτυπώνεται στήν Ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διατηρώντας την ἀναλλοίωτη εἰς τό διηνεκές.

Ἐκ τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς
ἐπὶ τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

- 07.00 – 09.30 Ὁρθρος – Θεία Λειτουργία στό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης, ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου **κ. Δωροθέου**, Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων.
- 09.30 – 10.00 Καφές – Παραλαβή Φακέλων.

ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

- 10.00 Ἐναρξεις Ἡμερίδος ὑπό τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος **κ. Ἱερωνύμου Β΄**.
- 10.00 – 10.30 *Προσφωνήσεις – Χαιρετισμοί*
- α. Ὑπό τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σύρου **κ. Δωροθέου**, Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων.
- β. Ὑπό τοῦ Ἐκπροσώπου τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.
- γ. Ὑπό ἄλλων σχετικῶν Ἐκπροσώπων καί Φορέων.
- 10.30 – 11.00 **Α΄ Εἰσήγησις:** «Συμβολή τῶν Κληρικῶν καί τῶν συνεργατῶν τους στήν προστασία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων – Τό παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

Εισηγητής: Αίδεσιμολ. **Πρωτοπρ. Θωμάς Συνοδινός**, Τακτικό Μέλος της Ειδικής Συνοδικής Έπιτροπής Χριστιανικών Μνημείων.

11.00 – 11.30 **Β΄ Εισήγησις:** «Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων ἀπό ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις».

Εισηγητής: Ἑλλογιμ. **κ. Κλήμης Ἀσλανίδης**, Ἀρχιτέκτων – Ἐπικουρος Καθηγητῆς τοῦ Πολυτεχνείου Κρήτης.

11.30 – 12.00 **Γ΄ Εισήγησις:** «Σεισμική συμπεριφορά Ἱερῶν Ναῶν. Πρόσφατες Ἐμπειρίες καὶ Μέτρα Πρόληψης»

Εισηγητής: Ἑλλογιμ. **κ. Κωνσταντῖνος Σπυράκος**, Καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

12.00 – 13.30 Συζήτησις ἐπὶ τῶν Εἰσηγήσεων.

13.30 Γεῦμα.

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

16.00 – 16.30 **Α΄ Εισήγησις:** «Ἡ μὴ ὀρθὴ κατανόηση τῆς δομῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ὡς κίνδυνος γιὰ τὴν συντήρηση καὶ διατήρησή των».

Εισηγητής: Ἑλλογιμ. **κ. Παναγιώτης Τουλιάτος**, Ὁμότιμος Καθηγητῆς τοῦ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΟΣ

- Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου – Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Frederik Κύπρου.
- 16.30 – 17.00 **Β΄ Εισήγησις:** «Προβλήματα καί Κίνδυνοι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μας Μνημείων. Περιγραφή καί Προτάσεις».
Εἰσηγητής: **κ. Νικόλαος Χαρκιολάκης**, Ἀρχιτέκτων.
- 17.00 – 17.30 **Γ΄ Εισήγησις**
Εἰσηγητής: Ἐκπρόσωπος τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

Συζήτησις ἐπὶ τῶν Εἰσηγήσεων.
Συμπεράσματα – Προτάσεις.
Πέρασ τῶν Ἑργασιῶν τῆς Ἡμερίδος.

Μήνυμα
τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου
Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος
κ. Ἱερωνύμου Β΄

Δοξάζομεν ἐκ βάθους καρδίας τό ὑπερύμνητον Ὄνομα τοῦ Πατρός τῶν Φώτων ὅτι καταξιοῖ ἡμᾶς ἵνα προβῶμεν εἰς τήν τύποις ἔκδοσιν τοῦ μετὰ χειρᾶς Τόμου, ἐν ᾧ δημοσιεύονται τά Πρακτικά τῆς Ἡμερίδος, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς κεντρικόν θέμα τοὺς κινδύνους τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων εἰς τήν σημερινήν ἐποχήν.

Ἡ ἐν λόγῳ Ἡμερίς, ἥτις ἐτέθη ὑπό τήν αἰγίδα τῆς ἡμῶν Μετριοτήτος, ἐπραγματοποιήθη εἰς τό Διορθόδοξον Κέντρον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης, τήν Τρίτην 23ην Ὀκτωβρίου 2018, μερίμνη τοῦ Σεβασμιωτάτου Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, Μητροπολίτου Σύρου, Τήνου, Ἀνδρου, Κέας, Μήλου, Δήλου καί Μυκόνου κ. Δωροθέου.

Κατ' αὐτήν ὑπεστηρίχθησαν λίαν ἐμπεριστατωμέναι εἰσηγήσεις ὑπό εἰδικῶν ὁμιλητῶν, ἐνῶ ἀκολούθως διεξήχθη γόνιμος καί δημιουργικός διάλογος, ἀντηλλάχθησαν ἐνδιαφέρονσαι ἀπόψεις καί κατετέθησαν ἐποικοδομητικά προτάσεις.

Κατά κοινήν ὁμολογίαν, ἡ Ἡμερίς ἐστέφθη ὑπό πλήρους ἐπιτυχίας, οἱ δέ συμμετασχόντες ἐξεδήλωσαν ἔτι περισσότερο τόν προβληματισμόν καί τήν ἀνησυχίαν τῶν ἀναφορικῶς πρός τήν ἐπιβεβλημένην προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων ἐκ διαφόρων κινδύνων καί τήν εὐθύνην, τήν ὁποίαν ἀναλογικῶς ἔχομεν ἅπαντες, ἔναντι αὐτῶν τούτων τῶν Μνημείων, τῆς Τέχνης, τοῦ Πολιτισμοῦ, τῆς Ἱστορίας καί, βεβαίως, τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας.

Εἰς τήν περί ἧς ὁ λόγος Ἡμερίδα συμμετέσχομεν καί ἡμεῖς προσωπικῶς μετ' ἰδιαιτέρας χαρᾶς, καθ' ὅτι ἐκ τῶν νεανικῶν ἡμῶν χρόνων ἡσχολήθημεν ἐπισταμένως μετὰ τῆς προστασίας καί ἀνακαινίσεως τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ὥς καί ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τῶν σπουδῶν ἡμῶν εἰς τήν Ἀρχαιολογίαν.

Καυχώμεθα δέ ἐν Κυρίῳ (Α΄ Κορ. 1, 31) ὅτι, τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι καί ἐπιρρώσει, συνηργήσαμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, ὥς Κληρικός καί εἶτα ὥς Μητροπολίτης τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θηβῶν καί Λεβαδείας, εἰς τήν, μεταξύ ἄλλων, πλήρη ἀνακαινίσιν καί ἀνάδειξιν τῶν περιφήμων Βυζαντινῶν Μονῶν Σαγματᾶ καί Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου Βοιωτίας, ἀπό ἀρχαιολογικῆς, κτιριακῆς καί καλλιτεχνικῆς ἐπόψεως.

Ὁφείλομεν πάντως ὅλως ἰδιαιτέρως νά ἐπισημάνωμεν ὅτι διά τήν ἐν γένει διαχείρισιν καί τήν προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων δέν ἐπαρκεῖ ἀπλῶς καί μόνον ἡ ἀγάπη, ἡ καλή θέλησις καί ὁ σεβασμός ἡμῶν πρός αὐτά. Χρειάζεται ἐπί πλέον ἡ κατάρτισις καί ἡ ἐξειδίκευσις, διά νά ἀποφύγωμεν ὀλέθρια σφάλματα, τά ὁποῖα, δυστυχῶς οὐχί σπανίως, πληγώνουσιν ἀνεπανορθώτως τά Μνημεῖα.

Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἀγαστή συνεργασία καὶ ἡ ἀμοιβαία κατανόησις μεταξύ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων καὶ τῶν ἀρμοδίων Κρατικῶν Φορέων καθίσταται ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, προκειμένου ἡ συμβολή ἡμῶν εἰς τὴν προστασίαν καὶ διάσωσιν τῶν Μνημείων νά ἀποβαίνει τελεσφόρος καὶ σωτήριος.

Τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα διὰ τὰ συνειδητά μέλη τῆς Ἐκκλησίας δέν ἀποτελοῦσιν ἀπλῶς μορφάς λαμπράς καὶ ἐξαιρέτου τέχνης τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ναῶν, αἱ τοιχογραφίαι, αἱ ψηφιδωταὶ ἀπεικονίσεις, αἱ ἱεραὶ εἰκόνες, τὰ χρυσοκέντητα ἄμφια, ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταλλοτεχνία καὶ μικροτεχνία ἀποκαλύπτουσιν ἡμῖν τό ἦθος, τὴν πίστιν καὶ τὸν τρόπον, δι' ὧν οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐλάτρευον τὸν Θεόν καὶ ἀνέπεμπον ὡς εὐάρεστον πρὸς Αὐτόν θυσίαν τὴν ἱκμάδα, τὰ χαρίσματά των, τὴν γνῶσιν, τὸν μόχθον, τὴν καλλιτεχνικὴν των ἰδιοφυΐαν, σχόντες τὴν πνευματικὴν αἴσθησιν ὅτι οὕτως ἀντιπροσέφερον εἰς τὸν Ποιητὴν τοῦ παντός ὅσα Ἐκεῖνος τοὺς προσέφερεν.

Τοιουτοτρόπως οἱ Χριστιανοὶ καλλιτέχνη κατέθετον ὄντως τὴν ψυχὴν καὶ τὴν δημιουργικὴν πνοὴν των εἰς τὰ ἔργα των, τὰ ὅποια ἐσαεὶ ἀκτινοβολοῦσιν φῶς, πίστιν, ἀγάπην, ἐλπίδα, ἀλήθειαν καὶ ζωὴν. Κατέβαλον δέ πασαν σπουδὴν ὅπως ἱστορήσωσιν οὐχὶ ἀπλῶς τὰ ὁρώμενα καὶ τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὰ νοούμενα, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἐπέκεινα καὶ τὴν ἐν Χριστῷ μεταμόρφωσιν τῶν πάντων (Α' Κορ. 15, 51)· προσεπάθουν, δηλαδή, διὰ τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς ὑψηλῆς των τέχνης νά ἀπεικονίσωσι τό νῦν καὶ αἰεὶ τῆς μετὰ δόξης ἐρχομένης Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ μετοχὴν τῶν Ἀγίων εἰς Αὐτήν.

Λόγου χάριν, ἡ ιδιόμορφος ἀρχιτεκτονική τῶν Χριστιανικῶν Ναῶν ἐκφράζει τήν ἐν Χριστῷ σύζευξιν οὐρανίων τε καί ἐπιγείων. Ἡ οἰκοδόμησις τῶν κελλίων ἐπέριξ τοῦ Καθολικοῦ Ναοῦ μιᾶς Μονῆς συμβολίζει ὅτι ὁ Κύριος εἶναι τό κέντρον τῆς ζωῆς τῶν μοναχῶν καί ὅτι τό Ἅγιον Θυσιαστήριον ἀποτελεῖ τόν ἀέναον ἀγιασμόν καί τήν ἐνδυνάμωσίν των. Ὁ φωτοστέφανος τῶν Ἀγίων ἐκφράζει τήν ἀναγέννησιν καί τήν θέωσίν των. Ὁ χρυσός, ὅστις τίθεται εἰς ἀπεικονίσεις ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας προσώπων, τό ἄκτιστον καί ἀἴδιον φῶς τῆς θείας λαμπρότητος κ.ο.κ.

Τούτου ἕνεκα τά Χριστιανικά Μνημεῖα ἔχουσι καί ἔντονον παιδαγωγικόν χαρακτῆρα καί δι' αὐτό εἶναι πολύτιμοι πηγαί καταρτίσεως καί ἐν Χριστῷ αὐξήσεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

Ὅθεν, συγχαίρομεν ὑποκαρδίως τόν Σεβασμιώτατον Πρόεδρον τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, Μητροπολίτην Σύρου, Τήνου, Ἄνδρου, Κέας, Μήλου, Δήλου καί Μυκόνου κ. Δωρόθεον, καί τούς ἐκλεκτούς συνεργάτας αὐτοῦ, ἐξαιρέτως δέ τόν τότε Ἀρχιμανδρίτην καί Γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς, νῦν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Λήμνου καί Ἀγίου Εὐστρατίου κ. Ἱερόθεον, διά τήν ἀρτίαν διοργάνωσιν τῆς Ἡμερίδος. Ὡσαύτως, συγχαίρομεν καί τούς ἐκλεκτούς Ὁμιλητάς καί πάντας τούς συμμετασχόντας αὐτῆς. Ἡ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἴησαν μετά πάντων ὑμῶν.

Μετά πατρικῆς ἀγάπης καί εὐχῶν διαπύρων

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Χαιρετισμός
τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου
κ. Δωροθέου

ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΙΚΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Μετ' ἰδιαίτερας χαρᾶς καὶ τιμῆς ἰδιαζούσης σᾶς καλω-
σορίζομεν εἰς τὴν Ἡμερίδα, τὴν ὁποίαν, ὑπὸ τὴν εὐλο-
γίαν καὶ τὴν ἐμπνευσμένην καθοδήγησιν τοῦ Μακαριω-
τάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος καὶ
Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κ. Ἱερωνύμου Β΄, τοῦ καὶ
ὡς Ἀρχαιολόγου κατ' ἐξοχὴν μεριμνῶντος διὰ τὰ Χρι-
στιανικά Μνημεῖα καὶ βραβευθέντος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας
Ἀθηνῶν διὰ τὴν περισπούδαστον μελέτην του «*Μεσαι-
ωνικά Μνημεῖα τῆς Εὐβοίας*», ὠργάνωσεν ἡ Εἰδικὴ Συν-
οδικὴ Ἐπιτροπὴ Χριστιανικῶν Μνημείων, μέ θέμα «*Κίν-
δυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στὴ σημερινή ἐποχή*».

Ἀφετηρία τῆς συγκλήσεώς της ἦταν ἡ Συνεδρία τῆς
10ης Ὀκτωβρίου 2017, ὅτε διὰ πρώτην φοράν τὰ μέλη
τῆς Ἐπιτροπῆς ἡσχολήθησαν μέ τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖ-
οι ἀπειλοῦν τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα, ὅπως οἱ φυσικοὶ
κίνδυνοι, σεισμοί, πλημμύρες καὶ πυρκαϊές, οἱ κλοπές, οἱ
βανδαλισμοί, οἱ ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις καὶ αἱ φυσικαὶ
φθοραί, ὡς ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτῶν.

Άφορμήν πρὸς τοῦτο ἀπετέλεσεν ἡ ὑποβληθεῖσα ἡμῖν ἔγγραφος σχετικὴ πρότασις τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, κ. Κωνσταντίνου Σπυράκου, ὅστις κληθεὶς εἰς τὴν Συνεδρίαν ἀνέπτυξε τὴν πρότασίν του, ἡ ὁποία ἀφοροῦσε τὴν διοργάνωσιν Ἡμερίδος, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀναλυθεῖ τὸ πρόβλημα τῶν ἐκ σεισμῶν βλαβῶν εἰς τοὺς Ἱερούς Ναοὺς, καὶ θὰ προταθοῦν λύσεις ἀντιμετωπίσεώς των, προσεισμηκαὶ καὶ μετασεισμικαί, μέ τὸ δεδομένον, μάλιστα ὅτι τὰ τελευταῖα τέσσερα χρόνια ἐσημειώθησαν πέντε ἰσχυροὶ σεισμοί, ἄνω τῶν 5 ρίχτερ, οἱ ὅποιοι προεκάλεσαν ἀστοχίας εἰς Ἱερούς Ναοὺς, γεγονός τὸ ὅποιον καθιστᾷ τὸ θέμα ἄκρως ἐπικαίρον.

Ὡς Διευθυντὴς δέ τοῦ Ἑργαστηρίου ἀντισεισμικῶν κατασκευῶν τοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, ἀνέφερεν τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος ἀκολουθουμένην τακτικὴν καὶ πρακτικὴν εἰς Ἱταλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν προβλέπεται διαδικασία προσεισμικοῦ ἐλέγχου τῶν Ναῶν καὶ χρηματοδοτήσεως τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ζημιῶν καὶ κατέθεσεν τὰς προτάσεις του, ἐπισημάνας τὴν σοβαρότητα καὶ τὸν ἐπείγοντα χαρακτῆρα τοῦ θέματος.

- Κατόπιν τούτου, ἐξετάσαντες καὶ συνειδητοποιήσαντες τὸν σοβούμενον κίνδυνον, προεκάλεσαμεν τὴν ἀποστολὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 5150/21.12.2017 Συνοδικοῦ Ἐγγράφου πρὸς τὴν τότε Ὑπουργὸν Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ κ. Λυδῖαν Κονιόρδου, δι' οὗ ἐξεφράσθη ἀφ' ἐνός μὲν ἡ ἔντονος ἀνησυχία τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν διὰ τὴν ἐλλιπῆ προστασίαν τῶν Μνημείων, ἀφ' ἑτέρου δέ καὶ ἡ ὥς ἐκ τούτου ἀναγκαιότης ἐπανασυστάσεως τῶν καταργηθεῖσῶν δεκατεσσάρων (14) Ἑφορειῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, αἱ ἀρμοδιότητες

τῶν ὁποίων ἐνεσωματώθησαν εἰς τὰς συσταθείσας πεντήκοντα (50) Κλασικῶν καὶ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων, μέ ἀποτελέσμα τήν ἐπ' ὠφελεία των.

- Ἀκολουθῶς, ἐνημερώσαμεν διὰ ταῦτα τήν Ἱεράν Σύνοδον, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 90/12.10.2017 ἐγγράφου ἡμῶν, ἐκζητήσαντες τήν ἀρχικὴν Ὑγκρισιν Αὐτῆς διὰ τήν σύγκλησιν Ἡμερίδος μέ γενικόν τίτλον «*Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στή σημερινή ἐποχή*», μετὰ ἐπὶ μέρους εἰσηγήσεων ἐξειδικευμένων ἐπιστημόνων ἢ μή, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐνημερώσεως τῶν κληρικῶν μας διὰ τήν ἀνάγκην συστηματικῆς μελέτης, ἐπιστημονικῆς ἀποτυπώσεως, προβολῆς, διαφυλάξεως καὶ συντηρήσεως τῶν σωζομένων Χριστιανικῶν Μνημείων, διὰ παντός δυνατοῦ τρόπου καὶ προσφόρου μέσου.
- Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τήν 15ην Δεκεμβρίου 2017 ἐν τῇ Συνεδρίᾳ Αὐτῆς, παρέσχε τήν ἀρχικὴν Ὑγκρισίν Της διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 5150/2727/21-12-2017 Ἱεροσυνοδικοῦ Ἐγγράφου.
- Εἰς τήν Συνεδρίαν τῆς 26ης Ἀπριλίου 2018 ὠρίσθη ὁ χρόνος τῆς Ἡμερίδος, ὁ τόπος, οἱ εἰσηγηταὶ μετὰ τῶν θεμάτων των, τὰ ὅποια καὶ εἰσηγήθημεν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 88/24.5.2018 ἐγγράφου ἡμῶν, αἰτηθέντες τήν τελικὴν Ὑγκρισιν, ἣν καὶ ἐλάβομεν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 2687/2688/1287/12.6.2018 Ἐγγράφου Αὐτῆς.
- Ὡσαύτως, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 89/28.5.2018 ἐγγράφου ἡμῶν, παρεκαλέσαμεν ὅπως ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἀγαθονομένη, ἀπευθύνῃ ἐπιστολήν πρὸς τήν τότε Ὑπουργόν Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ κα Λυδίαν Κονιόρ-

δου, ἵνα γνωρίσῃ αὐτῇ τὴν Ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, περί τῆς διοργανώσεως Ἡμερίδος ὑπὸ τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, καί ζητήσῃ ὅπως αὕτη ἀπευθύνῃ Μήνυμα πρὸς τοὺς συμμετέχοντας καί ὀρίσῃ, κατὰ τὴν ἔμφρονα κρίσιν της, κατάλληλον πρόσωπον τοῦ Ὑπουργείου ὡς Εἰσηγητοῦ σχετικοῦ θέματος εἰς τὴν συγκληθησομένην Ἡμερίδα.

- Ὅπερ καί ἐγένετο διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 2688/1288/12.6.2018 Ἐγγράφου τῆς Δ.Ι.Σ. πρὸς τὴν κα Ὑπουργόν.
- Ἀργότερον, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 103/3.9.2018 ἐγγράφου ἡμῶν παρεκαλέσαμεν τὴν Ἱεράν Σύνοδον ὅπως ἀγαθυνομένη ἀπευθύνῃ,
 - α) Ἐγκύκλιον Σημεῖωμα πρὸς τὴν Ἱεράν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν καί τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γνωστοποιούσα τὴν πραγματοποιηθησομένην Ἡμερίδα, αἰτουμένη τὴν ἐξ ἑνὸς κληρικοῦ ἐκπροσώπησιν αὐτῶν καί
 - β) ἐπιστολὴν πρὸς τὴν νέαν Ὑπουργὸν Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ κα Μυρσίνην Ζορμπᾶ, γνωστοποιούσα αὐτῇ τὰ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 2688,1288/12.6.2018 Ἱεροσυνοδικῷ Ἐγγράφῳ διαλαμβανόμενα καί ἀπευθύνουσα αὐτῇ προσωπικὴν πρόσκλησιν συμμετοχῆς. Οὕτως ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀπευθύνει
 - α) τὸ ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 4039/1934/12.9.2018 σχετικόν πρὸς τοῦτο Ἐγκύκλιον Σημεῖωμα εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν καί τὰς Ἱεράς Μητροπόλεις, καί
 - β) τὸ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 4039/2001/20.9.2018 πρὸς τὴν Ὑπουργὸν Πολιτισμοῦ κα Μυρσίνην Ζορμπᾶ, παρα-

- καλοῦσα καὶ αὐθις αὐτὴν ὅπως παραστεῖ εἰς τὴν Ἡμερίδα ἀπευθύνουσα Μήνυμα ἢ ὁρίση ἐκπρόσωπόν της.
- Τὴν 15ην τρέχοντος τό Ἰδιαίτερον Γραφεῖον τῆς κας Ὑπουργοῦ, δι' ἠλεκτρονικοῦ μηνύματος γνωστοποιεῖ εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ὅτι ἀδυνατεῖ νά παραστῇ καὶ ὅτι ἀνέθεσε εἰς τὴν Γενικὴ Γραμματέα της, κα Μαρίαν Βλαζάκη, τὸν ὁρισμὸν ἐκπροσώπου της.
 - Διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν σημερινὴν Ἡμερίδα ἐκλήθησαν ἐγκαίρως, διὰ προσωπικῶν προσκλήσεων ἅπαντα τὰ ἀρμόδια πρόσωπα τῆς κεντρικῆς Διοικήσεως τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ὡς καὶ πάντες οἱ Διευθυντές καὶ Προϊστάμενοι Ἐφορειῶν, Μουσείων καὶ Διευθύνσεων σχετικῶν Ὑπηρεσιῶν ἐν Ἀττικῇ ἢ καὶ ἐδρευόντων τοιούτων ἐν Ἀθήναις.

Μακαριώτατε,

Τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, προερχομένης ἀπὸ τό ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ρῆμα «μιμνήσκω», ὑπενθυμίζω, ἀποτελοῦν τὴ ζῶσαν καὶ ἀπτήν σύνδεσιν τοῦ παρόντος μέ τὴν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ παρελθόντος καὶ διὰ τοῦτο ἀναπόσπαστον τμῆμα, ὄχι μόνον τῆς τῆς Θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐθνικῆς μας κληρονομίας. Οἱ Βυζαντινοὶ καὶ Μεταβυζαντινοὶ Ναοί, τὰ Ἐξωκκλήσια, αἱ Ἱεραὶ Μοναί, μέ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ἑκαστον ἰδιομορφίαν, τὰ ψηφιδωτά, τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰς ἱεράς εἰκόνας, μαρτυροῦν τὴν ἐπίμονον προσήλωσιν τοῦ λαοῦ μας εἰς τὰς παραδόσεις του καὶ τὴν μακραίωνον διασύνδεσιν τῆς τέχνης μέ τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν, ἀποπνέοντα τό ἄρωμα τῆς Ἐλληνορθοδόξου πνευματικότητος εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Κατά ταῦτα, ἡ προστασία των ἀποτελεῖ δι' ἅπαντας, Ἐκκλησίαν καί Πολιτείαν, ἐπιβεβλημένον χρέος καί αὐτονόητον ἀναγκαιότητα.

Περαίνοντες, εὐχαριστοῦμεν τοὺς συνεργήσαντας διὰ τὴν προετοιμασίαν καί διοργάνωσιν τῆς Ἡμερίδος, τὰ Μέλη τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων καί ἰδιαιτέρως τόν μετὰ ζήλου, φιλοτιμίας, φιλοπονίας καί ἀποτελεσματικότητος ἐργαζόμενον παρ' αὐτῇ Γραμματέα, Πανοσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην Ἱερόθεον Καλογερόπουλον, τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἀρχιερεῖς, οἱ ὅποιοι ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόσκλησίν μας καί ἀπέστειλαν τοὺς Εὐλαβεστάτους καί Ἀξιότιμους Ἐκπροσώπους τῶν κατ' αὐτοὺς Ἱερῶν Μητροπόλεων καί τοὺς ἐκλεκτοὺς Εἰσηγητάς τῆς Ἡμερίδος, οἱ ὅποιοι, εἵμεθα βέβαιοι ὅτι διὰ τῶν ἐμπεριστατωμένων Εἰσηγήσεων των θά θέσουν τὰ θεμέλια μιᾶς νέας ἀντιλήψεως διὰ τό, ἔκ τε θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς ἀπόψεως, ζωτικόν θέμα τῆς προστασίας τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων καί μίας νέας ἀποτελεσματικῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συνεργασίας Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, πάντοτε ἐντός τῶν πλαισίων, τὰ ὅποια οἱ διακριτοὶ ρόλοι αὐτῶν ὀρίζουν καί προσδιορίζουν.

Διότι, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅταν καί ὅπου ὑπῆρξε καί ὑπάρχει εἰλικρινῆς συνεργασία καί ἀμοιβαία κατανόησις μεταξύ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν καί τῶν Προϊσταμένων καί τῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν κατὰ περιοχάς Ἐφορειῶν Ἀρχαιοτήτων ὄντως ἐπιτελοῦνται θαύματα, τὰ ὅποια εὐχόμεθα καί εὐελπιστοῦμεν νά ἀποτελέσουν πλέον ὄχι τὴν ἐξαίρεσιν, ἀλλὰ τόν κανόνα!

Μακαριώτατε!

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν διὰ τήν εὐλογίαν καί τήν ὑπό τήν
Ἑμετέραν αἰγίδα στήριξιν τῆς παρούσης Ἡμερίδος καί
διὰ τήν ἐνταῦθα εὐλογητήν παρουσίαν Σας!

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΠΡΩΪΝΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ
(23.10.2018)

Πρωτοπρ. Θωμᾶ Συνοδινού,

τ. Πρωτοσυγκέλλου Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν,
Προϊσταμένου Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν

Συμβολή τῶν Κληρικῶν
καί τῶν συνεργατῶν τους στήν προστασία
τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων -
Τό παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ

Εὐχαριστῶ θερμά τόν Πρόεδρο καί τά μέλη τῆς «Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων», πού μοῦ ἐμπιστεύτηκαν τήν διαπραγμάτευση ενός τόσο σοβαροῦ θέματος γιά τήν σημερινή μας Ἡμερίδα. Ὁ Χάρτης τῆς Βενετίας γιά τήν Ἀποκατάσταση καί Συντήρηση Μνημείων καί Μνημειακῶν Συνόλων (ή λεγομένη Χάρτα τῆς Βενετίας) καταρτίστηκε κατά τή διάρκεια τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἀρχιτεκτόνων καί Τεχνικῶν Ἱστορικῶν Μνημείων, πού πραγματοποιήθηκε στή Βενετία στίς 25-31 Μαΐου τοῦ 1964 καί πού διοργανώθηκε ἀπό τό Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων καί τοποθεσιῶν (ICOMOS). Ὁ Χάρτης –σπουδαῖο κείμενο– ἀναγνωρίζεται διεθνῶς ὡς ἓνα διαχρονικό πλαίσιο κατευθυντήριων ἀρχῶν, πού διέπουν τήν θεωρία καί κυρίως τήν πράξη τῆς

Αποκαταστάσεως καί Συντηρήσεως κάθε είδους Μνημείων. Νά σημειώσω ὅτι γιά τήν σύνταξή του ἐργάστηκαν ὡς ἐπιτροπή ἐργασίας εἴκοσι τρεῖς Ἐπιστήμονες ὑψηλοῦ κύρους ἀπό διάφορες χῶρες τοῦ κόσμου, ἀπό τήν Ἑλλάδα δέ μετεῖχε ὁ σπουδαῖος Ἀρχιτέκτων Εὐστάθιος Στίκας.

Παρά τήν σπουδαιότητά του ὁ Χάρτης τῆς Βενετίας δέν κάνει διάκριση τῶν ἱστορικῶν μνημείων π.χ. σέ ἀρχαῖα, προϊστορικά, ἱστορικά, θρησκευτικά κ.λπ., ὅμως ἄρθρα του θεωρῶ ὅτι εἶναι σημαντικά γιά τό θέμα, μέ τό ὅποιο σᾶς ἀπασχολῶ σήμερα:

Στό ἄρθρο 3 ἀναφέρει: *«Ἡ συντήρηση καί ἀποκατάσταση τῶν μνημείων ἀποσκοποῦν νά τά διασώσουν τόσο σάν ἔργα τέχνης ὅσο καί σάν ἱστορικές μαρτυρίες»* καί στό ἄρθρο 4: *«Ἡ συντήρηση τῶν μνημείων ἔχει σάν πρωταρχική ἀπαίτηση τή συνεχή καί μόνιμη φροντίδα γιά τή διατήρησή τους»*.

Ὁ Νόμος ὑπ' ἀριθμ. 3028 *«Γιά τήν προστασία τῶν Ἀρχαιοτήτων καί ἐν γένει τῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς»* ὁ ὁποῖος δημοσιεύθηκε στό ὑπ' ἀριθμ. 153 ΦΕΚ τῆς 28 Ἰουνίου 2002 καί ὑπογράφεται ἀπό τόν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνο Στεφανόπουλο, τόν Ὑπουργό Πολιτισμοῦ Εὐάγγελο Βενιζέλο καί τούς συναρμόδιους Ὑπουργούς Οἰκονομίας καί Οἰκονομικῶν Ν. Χριστοδουλάκη, Ἀνάπτυξης Α. Τσοχατζόπουλο, Περιβάλλοντος καί Χωροταξίας καί Δημ. Ἔργων Βάσω Παπανδρέου καί Δικαιοσύνης Φ. Πετσάλνικο καί θεωρεῖται ὁ πληρέστερος ἀρχαιολογικός νόμος ἀπ' ὅλους τούς προηγούμενους, προβλέπει τά κάτωθι:

Στό ἄρθρο 2, παρ. β' *«Ὡς μνημεῖα νοοῦνται τά πολι-*

τιστικά ἀγαθά, πού ἀποτελοῦν ὕλικές μαρτυρίες καί ἀνήκουν στήν πολιτιστική κληρονομιά τῆς Χώρας, καί τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται ἡ εἰδικότερη προστασία βάσει τῶν ἐξῆς διακρίσεων:

α) Ὡς ἀρχαῖα μνημεῖα ἢ ἀρχαῖα νοοῦνται ὅλα τά πολιτιστικά ἀγαθά πού ἀνάγονται στούς προϊστορικούς, ἀρχαίους, Βυζαντινούς καί μεταβυζαντινούς χρόνους καί χρονολογοῦνται ἕως καί τό 1830, μέ τήν ἐπιφύλαξη τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 20.

β) Ὡς νεότερα μνημεῖα νοοῦνται τά πολιτιστικά ἀγαθά πού εἶναι μεταγενέστερα τοῦ 1830 καί τῶν ὁποίων ἡ προστασία ἐπιβάλλεται λόγω τῆς ἱστορικῆς, καλλιτεχνικῆς καί ἐπιστημονικῆς σημασίας κατά τήν διάκριση τῶν ἄρθρων 6 καί 20.

Τό μνημονευθέν προηγουμένως ἄρθρο 20 ἀναφέρεται στίς Διακρίσεις τῶν κινητῶν μνημείων καί τόν χαρακτηρισμό τους. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι: Στά κινητά μνημεῖα περιλαμβάνονται:

α) αὐτά πού χρονολογοῦνται ἕως τοῦ 1453,

β) Τά μεταγενέστερα τοῦ 1453, πού χρονολογοῦνται ἕως καί τό 1830 καί ἀποτελοῦν εὐρήματα ἀνασκαφῶν ἢ ἄλλης ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας πού ἀποσπᾶσθηκαν ἀπό ἀκίνητα μνημεῖα, καθώς καί οἱ θρησκευτικές εἰκόνες καί λειτουργικά ἀντικείμενα τῆς ἴδιας περιόδου.

Στό νόμο αὐτό γίνεται δηλαδή σαφές ἀναφορά σέ Βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα καί θρησκευτικές εἰκόνες καί λειτουργικά ἀντικείμενα καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν προστασία τους.

Νομίζω πῶς ἐδῶ εἶναι χρήσιμη ἡ παράθεση ὁρισμένων χρονολογιῶν γιά τήν παλαιότερη ἐπίσημη κρατική πολι-

τική απέναντι στά Βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα:

- Γιά πρώτη φορά τό 1829 ἡ Expedition Scientifique Francaise en Morée ἀποτυπώνει καί Βυζαντινά Μνημεῖα.
- Τό 1834 μέ νόμο λογίζονται ὡς «ἀρχαῖα» καί τά μεσαιωνικά μνημεῖα. Τότε ἰδρύεται καί ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία.
- Τό 1837 ὀρίζονται μέτρα γιά τήν διατήρηση μεσαιωνικῶν μνημείων. Ἰδρύεται καί ἡ Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία.
- Τό 1862 οἱ ἔντονες διαμαρτυρίες γιά κατεδαφίσεις Βυζαντινῶν Μνημείων στήν Ἀθήνα πέφτουν στό κενό.
- Τό 1884 ἰδρύεται ἡ Χριστιανική Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία.
- Τό 1885 κατεδαφίζεται ἡ Μεγάλη Παναγία στή βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ.
- Τό 1905 στό Α΄ Συνέδριο Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας γίνονται καί μερικές ἀνακοινώσεις Βυζαντινολόγων.
- Τό 1910 θεσπίζεται ἡ πρώτη θέση Ἐδρας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.
- Τό 1914 ἰδρύεται τό Βυζαντινό Μουσεῖο καί ἀρχίζει ἡ πρώτη λειτουργία του τό 1930.
- Τό 1921 ἀρχίζει ἡ κήρυξη Βυζαντινῶν Μνημείων ὡς προστατευτέων.
- Τό 1932 τό βασικό νομοθέτημα 5351 ἀφήνει ἀκάλυπτα ὅλα τά μεταβυζαντινά μνημεῖα.
- Τό 1950 ὁ συμπληρωματικός νόμος 1469 συνεχίζει τήν ἀσάφεια καί τήν ἐκκρεμότητα ὡς πρός τά μεταβυζαντινά μνημεῖα.

Ἡ πατρίδα μας διαθέτει ἕναν τεράστιο πλοῦτο ἀπό Ἐκκλησιαστικά μνημεῖα, ἀκίνητα καί κινητά, καί ἡ παράθεση αὐτῶν τῶν χρονολογιῶν μᾶς ὀδηγεῖ στό λογικό ἐρώτημα: Πῶς τά ἐκκλησιαστικά μας αὐτά μνημεῖα διασώθηκαν τόσους αἰῶνες μέσα ἀπό πολέμους, κατακτήσεις, μεταβολές, σεισμούς, πειρατικές ἐπιδρομές; Ποιοί τά ἐδημιούργησαν; Πῶς συντηρήθηκαν; Πῶς παρέμειναν σέ χρήση τόσο κατά τήν Βυζαντινή ἐποχή, κατά τήν Τουρκοκρατία καί μετέπειτα; Καί βεβαίως ἡ ἀπάντηση δέν εἶναι δυσχερής. Ὅλα αὐτά ἦταν ἔργα τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων. Διά τά μοναστικά συγκροτήματα, τά Πατριαρχικά Σταυροπήγια, τίς ἀπλές μονές, ἐφρόντιζαν οἱ φυσικοὶ ἔνοικοι των, οἱ μοναχοί. Ἄλλοτε μέ αὐτοκρατορικές δωρεές, τήν συμπαράσταση τῶν Ἡγεμόνων τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν, τίς χορηγίες πλουσιῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καί τόν ὀβολό τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Καί πάντοτε μέ τόν προσωπικό τους κόπο καί φροντίδα. Μέ τόν τρόπο αὐτό καί τά μνημεῖα διεσώθησαν ὡς κτήρια –ἔστω καί ἂν ἡ παχυλή ἀμάθεια ὀρισμένων ἐπέφερε, ἐνίστε, ζημιές καί καταστροφές– καί τά ὑπάρχοντα σέ αὐτές κειμήλια παρά τίς φθορές τοῦ χρόνου διετηρήθησαν καί διέσωσαν τήν ἱστορική μνήμη καί τήν συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Τό αὐτό συνέβη καί μέ τούς ναούς τῶν πόλεων ἢ τῶν χωρίων καί τῶν νησιωτικῶν περιοχῶν. Ἡ Ἐκκλησία καί οἱ κληρικοί της, ἀπ' ὅσα σοβαροὶ μελετητές ἔχουν ἐπισημάνει, σεβάστηκαν κατά κύριο λόγο ἀκόμη καί τά εἰδωλολατρικά μνημεῖα, πολλὰ ἀπό τά ὁποῖα μετέτρεψαν σέ χριστιανικοὺς ναούς, χρησιμοποίησαν πλῆθος ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν κατά τήν οἰκοδόμηση τῶν χριστιανικῶν

ἐκκλησιῶν, ἔστω καί ἄν χρειάστηκε νά τά «ἐξαγνίσουν» χαράσσοντας πάνω τους τό σύμβολο τοῦ Σταυροῦ, καί πολλά ἀρχαῖα μνημεῖα ἐπέδρασαν στή μορφολογία τῶν βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, στά γλυπτά τους, ἰδιαίτερος τῆς Ἀθήνας, (ἄς θυμηθοῦμε ὡς παραδείγματα τόν μοναδικό ἅγιο Ἐλευθέριο δίπλα στή Μητρόπολη καί στή Βοιωτία τήν Παναγία τῆς Σκριποῦς, ἀλλά καί τήν πλούσια συλλογή γλυπτῶν στό Βυζαντινό Μουσεῖο), στά ψηφιδωτά τῆς Μονῆς Δαφνίου, στίς κατεστραμμένες πιά βυζαντινές τοιχογραφίες τοῦ ἰδίου τοῦ Παρθενῶνα. Μέ ἄλλα λόγια, ὁ ἀρχαῖος κόσμος γιά τήν ἐκκλησία δέν ἦταν ἐχθρός, ἀλλά ἕνας οἰκεῖος πού ἔπρεπε νά προσληφθεῖ καί νά μεταμορφωθεῖ ἐν Χριστῷ, ὅπως καί ἔγινε. Ἡ Ἀθήνα π.χ. ἐπὶ αἰῶνες φιλοξένησε, δίπλα-δίπλα, ἐθνικούς καί χριστιανούς σέ ἀρμονικές σχέσεις, ὅπως φανερώνει καί ἡ Μεγάλη Παναγία στή Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ λατρεία τῆς Παρθένου Μαρίας στόν τόπο τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς. Δέν νομίζω ὅτι εἶναι ὑπερβολή νά πῶ ὅτι ἡ μετατροπή τῶν ἀρχαίων μνημείων σέ Χριστιανικούς ναοὺς διέσωσε ἢ τουλάχιστον τοὺς διетήρησε σέ πολύ καλύτερη κατάσταση ἀπό ἄλλους, πού μετετράπησαν στήν καλύτερη περίπτωση σέ νέο δομικό ὑλικό γιά ἄλλα κτήρια καί στή χειρότερη τά μάρμαρά τους χρησιμοποιήθηκαν σέ καμίνια παραγωγῆς ἀσβέστου. Τόσο κατά τήν Βυζαντινὴ ἐποχὴ ὅσον καί κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῶν μονῶν τῶν νησιωτικῶν περιοχῶν (π.χ. Πάτμου - Ἀμοργοῦ - Ἀνδρου) ὅταν δέχθηκαν ἐχθρικές ἢ πειρατικές ἐπιδρομές μέ αὐτοθυσία διεφύλαξαν τά πολύτιμα κειμήλιά τους. Καί ἀκόμη λειτούργησαν ὡς τά παρατηρητήρια τῆς Αὐτοκρατορίας

γιά τοὺς ἐπερχόμενους ἐπιδρομεῖς. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κάθε μεγάλη μονή εἶχε τοὺς Πύργους της καί κάθε μικρή τὸν κρυψῶνα της γιὰ τὴν φύλαξη τῶν κειμηλίων.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς πολυχρόνιας σκλαβιάς καί πάλιν οἱ κληρικοί ἦταν ἐκεῖνοι πού διεφύλαξαν καί διέσωσαν αὐτὴ τὴν μοναδική κληρονομιά ἀπὸ τὸν ἀλλόθρησκο κατακτητὴ καί ἀργότερα ἀπὸ τοὺς «φιλότεχνους» καί «φιλήστορες» περιηγητές τῆς Ἑσπερίας, οἱ ὅποιοι περιόδευαν καί ἀγόραζαν ἢ ὑπεξαιροῦσαν ἔργα μοναδικῆς ἱστορικῆς καί καλλιτεχνικῆς ἀξίας μεταφέροντάς τα στίς πατρίδες τους. Ποιὸς δὲν θυμᾶται, γιὰ νὰ πῶ ἓνα παράδειγμα, τὸν «εὐλαβέστατο» Ρῶσσο Ἀρχιμανδρίτη Πορφύριο Οὐσπένσκυ, ὁ ὁποῖος μέ τό κάλυμμα τῆς ιδιότητός του, ὑπεξαίρεσε πολύτιμα χειρόγραφα ἀπὸ τὴν Ἱ.Μ. Ὀλυμπιώτισσας καί ἀρχεῖακὸ ὑλικό, τό ὁποῖο μετὰ τὸν θάνατό του περιῆλθε, τό 1883, στὴν Αὐτοκρατορική Βιβλιοθήκη τῆς Πετροπόλεως;

Ἄς θυμηθοῦμε τὴν ἀγωνία τῶν ἡγουμένων τῶν Μονῶν Πεντέλης καί Πετράκη, οἱ ὅποιοι πρὶν φθάσει ὁ Ὁμέρ Βρυώνης στὴν Ἀθήνα «*ἠναγκάσθησαν*», ὅπως μᾶς διηγεῖται ὁ Καμπούρογλου, «*καί ἐναπόθεσαν ἀμφότεραι, ἅπαντα τὰ πολύτιμα πράγματα τῶν μονῶν, εἰς τὰς ἐν τοῖς ἐν Ἀθήναις μετοχίους αὐτῶν ὑπογεῖους κρυψῶνας. Καί τὴν μὲν κρυψῶνα τῆς Πεντέλης εὔρον οἱ στρατιῶται τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἐν τῇ ὁποίᾳ ἦσαν ἅπαντα τὰ κειμήλια τῆς μονῆς, ἥτοι τὰ ἱερά σκεύη καί ἄμφια, ἅγια λείψανα κ.λ.π..., εἰς δὲ τὴν κρυψῶνα τοῦ Πετράκη μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πολέμου εὔρον οἱ μοναχοὶ καί περιεμάζενσαν αὐτὰ κ.λπ.*».

Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειώσω ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν συγκινητικὴ καί ἀξιοθαύμαστη στάση τῶν ἀπλῶν ἱερέων

ἀπέναντι στήν πολιτιστική μας κληρονομιά. Εἶναι ἡ προσφορά ἑνὸς ἱερέα, τοῦ Οἰκονόμου Λεβαντῆ ἀπὸ τὴν Κύθνο. Ὄταν ὁ Καποδίστριας ἱδρυσε τὸ πρῶτο Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο στήν Αἴγινα, ὁ παπᾶ Λεβαντῆς γράφει στὸν Κυβερνήτη: *«Προσφέρω καὶ ἀφιερῶ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦτο, τὰ δύο ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα, ἀναμοχλεύσας τὸ ἔδαφος τῆς νήσου μου καὶ ἀνακαλύψας μετεκόμισα εἰς τὸν οἶκον μου καὶ τὰ διεφύλαττον, ὄχι μόνον ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ ἐνθουσιασμόν καὶ τὰ ἐθυμιάτιζον»* καὶ προσθέτει: *«Πολλοὶ κατὰ καιρὸν διαβάντες ἀπὸ τὴν νῆσον περιηγηταί, μέ ἐζήτησαν ἐπιμόνως προσφέροντές μου ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων καὶ ὑποσχόμενοι νὰ ἀποστείλωσιν ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν μου εἰς τὴν Εὐρώπην νὰ σπουδάσῃ μέ ἰδικὰ των ἔξοδα, ἀλλὰ ποσῶς δέν ὑπέμεινα νὰ ἀποξενώσω τὰ μόνα κειμήλια καὶ ὡς ἀληθῶς ἀγάλματα καὶ ἐγκαλωπίσματα τῆς οἰκίας μου. Ἀλλὰ σήμερον, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἠυδόκησεν ὁ Ὑψιστος νὰ μέ καταξιώσῃ νὰ ἴδω τὸ Ἔθνος μου καὶ ἄλιν νὰ ἀνατρέχῃ πρὸς τὴν παλαιάν του δόξαν νὰ συστήνωνται καταστήματα καὶ μουσεῖα πρὸς ἐκπαίδευσιν τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας, προσφέρω καὶ ὁ δοῦλος σας τὸ ὁποῖον ἔχω πολυτιμότερον....»*.

Ἄν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Σουμελᾶ μετὰ τὴν καταστροφή τῆς μονῆς καὶ τὴν ἐκδίωξιν αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1923, δέν εἶχαν θάψει στὰ σπλάχνα τῆς γῆς τὰ σπουδαιότερα τῶν κειμηλίων τῆς μονῆς, μέ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ τους, θά ἐστερεῖτο σήμερα ὁ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ποντιακὸς Ἑλληνισμὸς τῶν ἱερωτέρων συμβόλων του: τῆς Εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, τοῦ Σταυροῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Γ΄ τοῦ Με-

γαλοκομνηνοῦ καί τοῦ σπουδαίου χειρογράφου Εὐαγγελίου τοῦ Ὁσίου Χριστοφόρου, τά ὅποια περί τό 1930 ὅταν ἐξομαλύνθηκαν οἱ σχέσεις Ἑλλάδος-Τουρκίας μέ συνενόηση τῶν Βενιζέλου-Ἰνονοῦ ἔφθασαν στήν Ἑλλάδα καί σήμερα βρίσκονται στή νέα Μονή στό Βέρμιον Ὅρος. Ὅπως θά ἐστερεῖτο ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος πλήθους ἀντικειμένων λατρείας, εὐσεβείας καί τέχνης ἄν οἱ Μικρασιάτες Ἕλληνες ὡς ἄλλοι Αἰνεῖες, πρωτοστατούντων τῶν κληρικῶν τους δέν τά εἶχαν μεταφέρει στίς περιοχές τῆς νέας ἐγκαταστάσεώς τους (περίπτωσης μονῆς Φλαμουρίου).

Ἀπό τίς χρονολογίες πού ἀνέφερα προηγουμένως εἶναι φανερό πώς ἡ Ἑλληνική Πολιτεία, ἐνῶ γιά τά ἀρχαῖα μνημεῖα μας εἶχε δεῖξει θαυμαστό ἐνδιαφέρον, ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἑθνους, μόλις τόν περασμένο αἰῶνα, ἔδειξε πραγματικό ἐνδιαφέρον γιά τά Ἐκκλησιαστικά μνημεῖα, ἀκίνητα καί κινητά. Συγχρόνως ὁμως μέ τό ἐνδιαφέρον αὐτό ἀναπτύχθηκε καί μία «ἀντιπαλότητα» μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Κράτους καί τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀντιπαλότητα καί ἡ καχυποψία τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτείνεται ὅταν ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση, στίς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1829 ὁ Ἀνδρέας Μουστοζύδης, ὁ ὅποιος προσέφερε στό Ἑθνος πολλές ὑπηρεσίες, ὑποβάλλει στήν Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἔγγραφο *«περί συλλογῆς τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων καί μεμβρανῶν ἀπό τά μοναστήρια»*. Ὁ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας ἐκδίδει τήν Ἐγκύκλιο 247/2.12.1829, διά τῆς ὁποίας ἀνατίθεται ἡ ἀναζήτηση καί συλλογή χειρογράφων ἀπό ναοὺς καί μονές, ἡ παράδοσή τους στοὺς Ἐπιτρόπους, Διοικητές καί Ἀστυ-

νόμους τῶν Περιφερειῶν καί ἡ ἀποστολή τους στήν Κυβέρνηση κ.λπ. Οἱ ἀποξενώσεις τῶν διαλυομένων μονῶν κατά τήν Βαυαροκρατία ἀπό πολύτιμα κειμήλια μέχρι καί τῆς περιοδείας τοῦ Γ. Λαμπάκη στίς Κυκλάδες τό 1902 μέ ἐπιστολή τῆς Βασίλισσας Ὑόλγας γιά τήν συλλογή τῶν «*μή χρησιμοποιουμένων ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν*» καί μεταφορά τους στήν Ἀθήνα προκειμένου νά κατατεθοῦν στήν Χ.Α.Ε.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς Πολιτείας, ἰδιαίτερα οἱ ἀρχαιολόγοι –εἰδικότερα ὅταν δέν εἶναι Βυζαντινολόγοι– αἰσθάνονται τά ἐκκλησιαστικά κτίσματα ὡς μνημεῖα ἀρχαιολογικά ἢ ἱστορικά. Παραπέμπουν συνεπῶς στή μνήμη καί στήν ἱστορία, πρᾶγμα πού προϋποθέτει ἐξ ὀρισμοῦ ὅτι τό συγκεκριμένο ἔργο συνιστᾷ χρονικά καί χωριστά ἓνα «κλειστό» συντελεσμένο γεγονός, ὀρίζεται ὡς παρελθόν καί ἐντάσσεται σέ ὅ,τι ἔχει ὡς γνωστικό της ἀντικείμενο ἡ Ἀρχαιογνωσία. Μερικές ἀπό τίς αἰτίες, γιά τήν ἀντίληψη αὐτή ἔχει τίς ρίζες της στήν ἐξιδανικευτική ἀρχαιολατρία τῆς Ἀναγέννησης, στήν ἐκκοσμικευμένη ἀντίληψη τοῦ Διαφωτισμοῦ γιά τήν Ἐκκλησία καί στήν ὁμολογουμένη ἀπέχθειά του γιά τό Βυζάντιο, στό στενό περιβάλλον τοῦ Βαυαροῦ Ὁθωνα, πού μεταξύ ἄλλων εἰσηγεῖται καί ἐφαρμόζει τό μέτρο τῆς καταργήσεως τῶν μικρῶν μονῶν ἴσως καί στήν ἔμμονη ιδέα τοῦ Κοραῆ καί τῶν ὁπαδῶν του μέχρι σήμερα, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα πρέπει νά ἔχει τά πρωτεῖα στήν πολιτιστική καί πνευματική ζωή τοῦ τόπου μας. Ἄμεσες ἐπιπτώσεις αὐτοῦ τοῦ τρόπου θεωρήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων, εἶναι νά προστατεύονται περίπου ὡς «πτωχοί συγγενεῖς» τῶν ἀρχαίων μνημείων καί δεύτερον ὅτι δέν ἀναγνωρίζεται οὐσιαστικά ἡ ἰδιοτυπία τους.

Κατά τούς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἰδιοτυπία συνίσταται σέ τοῦτο κυρίως: Οἱ ναοί καί τά ἀντικείμενα λατρείας δέν εἶναι ἀπλῶς «μνημεῖα» ἢ «ἔργα τέχνης», ἀλλά ζῶντες ὀργανισμοί, πού ἐπιβάλλουν τά δικά τους μέτρα. Ὁ ναός ἢ ἡ μονή δέν εἶναι μόνο αὐτό πού βλέπουμε ὡς κτίσμα, ἀλλά τό περίβλημα ἐνός ζωντανοῦ κυττάρου, «τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας». Εἶναι τό σύνολο τῶν πιστῶν, πού συμμετέχει σέ μία πράξη, ἡ ὁποία εἶναι ἔκφραση ζωῆς, πού διέπει καί ρυθμίζει μέ τρόπο ἀποφασιστικό τήν παραμικρή λεπτομέρεια τοῦ κτίσματος καί τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων του. Τά ἱερά σκεύη εἶναι ἀντικείμενα λατρείας τοῦ Θεοῦ καί εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων χωρίς βέβαια νά παύουν νά εἶναι ἐνίοτε καί ἐξαιρετικά ἔργα τέχνης.

Ἄν οἱ δύο αὐτές ἀπόψεις θά μπορούσαν νά συγκλίνουν καί νά ὑπάρχει συνάντηση, τότε ὁ ἀρχαιολόγος, ὡς κρατικός λειτουργός, δέν θά ἐπέβαλε συχνά στά ἐκκλησιαστικά κτίσματα καί ἀντικείμενα χρήσεις ἀλλότριες ἀπό τήν φύση τους, πράγμα πού ὀδηγεῖ πολλές φορές σέ σύγκρουση τῆς Ἐκκλησίας μέ τό Κράτος (θυμηθεῖτε, Ἅγιο Λουκά Βοιωτίας, Μονή Δαφνίου, Μονή Καισαριανῆς, Ἀστερίου, Ροτόντα κ.λπ.). Καί οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας θά μπορούσαν νά ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ παρουσία τῆς ὑπηρεσίας καί ἡ τήρηση τοῦ νόμου λειτουργοῦν τίς περισσότερες φορές θετικά στήν συντήρηση καί διατήρηση τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων.

Τό ἐλαφρυντικό πού ἐπικαλεῖται ἡ Πολιτεία –καί πού ὄντως ἰσχύει σέ πολλές περιπτώσεις– εἶναι ὅτι οἱ Ἐκκλησιαστικές Ἀρχές καταστρέφουν τά μνημεῖα. Ἡ ἀπάντηση τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι –καί ἰσχύει καί αὐτό

σέ πολλές περιπτώσεις— ὅτι ἡ Πολιτεία μέ τήν ἀδιαφορία της ἤ τίς παράλογες παρεμβάσεις της καταστρέφει τά μνημεῖα. Δέν εἶναι δυνατόν, κρατικοποιώντας Ἐκκλησιαστικά μνημεῖα, λόγου χάριν, νά μετατρέπουμε ζωντανούς ὀργανισμούς σέ νεκρά κτίσματα, οὔτε νά μετατρέπουμε ἀντικείμενα λατρείας σέ μουσειακά ἐκθέματα. Στόν Ἅγιο Βιτάλιο τῆς Ραβέννας, στήν Ἀγία Σοφία, στή Μονή τῆς Χώρας, στό Δαφνί, στήν Καισαριανή, μπαίνουμε πλέον ὡς θαυμαστές, ὄχι ὡς προσκυνητές.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων ἀπό ἕναν κρατικό φορέα, ὅπως εἶναι ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, προϋποθέτει γνώση τῶν ἐκκλησιολογικῶν κριτηρίων—ἀλλά ἡ Ἐκκλησία προϋποτίθεται ὅτι δέν πρέπει νά δυσανασχετεῖ νά συνεργασθεῖ μέ τήν Ὑπηρεσία καί νά ἀντιδρᾷ ἀρνητικά. Ἀπό πλευρᾶς Πολιτείας νά ὑπάρχει ἐπαρκής νομοθεσία καί σεβασμός στό ἐκκλησιαστικό βίωμα καί ἀπό πλευρᾶς Ἐκκλησίας, ἡ ἀνάλογη παιδεία τῶν λειτουργῶν της. Δέν εἶναι δυνατόν π.χ. νά ψέξουμε τήν Ὑπηρεσία ὅτι συγκεντρώνοντας τίς ἱερές εἰκόνες καί τά ἱερά σκεύη σέ ἀνάλογα μουσεῖα σέ παρελθόντα χρόνια, διέπραξε ἱεροσυλία. Τό νά περισώσει ἔργα τέχνης, ἔργα ἀνθρώπων, τέκνων, ὅπως θέλει ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἔργο εὐλογημένο καί ἐπομένως πράξη ἱερή, ἔστω καί ἂν μ' αὐτόν τόν τρόπο ἀνακόπτεται ὁ πραγματικός τους προορισμός. Ἰδιαιτέρως ὅταν αὐτά προστατεύονται καί συντηροῦνται ἀπό καταστροφές καί ἄρπαγές. Αὐτό μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου γίνεται συνείδηση καί τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας οἱ Λειτουργοί σέ πολλά μέρη τῆς Πατρίδας μας, εἴτε σέ Ἱ. Μονές εἴτε σέ Ἱ. Μητροπόλεις ἤ σέ ἐνοριακοὺς Ναοὺς δημιουργοῦν ἐκκλη-

σιαστικά Μουσεία ἢ Κειμηλιοφυλάκεια καί μάλιστα σέ συνεργασία μέ τήν Ὑπηρεσία –αὐτός ἄλλωστε εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος τρόπος– καί μέ τούς τελευταίους κανόνες τῆς μουσειολογίας καί τίς πλέον πρόσφατες τεχνικές συντηρήσεων καί φυλάξεων. Ὅσο περνάει ὁ χρόνος τόσον καί ἡ Ὑπηρεσία ἀντιλαμβάνεται τήν συμβολή τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας στήν φύλαξη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας κληρονομιάς. Ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ, διαφυλάττει, συντηρεῖ μέ τή βοήθεια τοῦ Πληρώματος ἐκατοντάδες, ἄν μή καί χιλιάδες, Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων. Χιλιάδες εἰκόνων, σκευῶν, κεντημάτων, χειρογράφων, καί πλῆθος ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ, Ἱερῶν Λειψάνων, ξυλογλύπτων, γλυπτῶν καί συμβάλλει στή διατήρηση τῆς παραδόσεως, τῆς ἱστορικῆς μνήμης, τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καί στήν προβολή τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἀπό τήν πλευρά της ἡ Πολιτεία, στά μέτρα τοῦ δυνατοῦ, προστατεύει καί ἐποπτεύει κατά νόμον καί ἀναλαμβάνει μεγάλα ἔργα μέ τήν τεχνογνωσία τῶν ἀνθρώπων της, τά ὅποια λόγω τῶν ἰσχυρῶν βαλαντίων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν φορέων θά ἦταν ἀδύνατον νά ἐκτελεστοῦν.

Θεωρῶ σημαντικό νά ἀναφέρω ἐδῶ ὅτι στό πλαίσιο τοῦ Γ΄ ΚΠΣ 2000-2014 καί τοῦ ΕΣΠΑ 2007-2013 ἀποπερατώθηκαν 251 Ἐκκλησιαστικά μνημεῖα, βυζαντινά καί μεταβυζαντινά, συνολικοῦ προϋπολογισμοῦ 426.000.000 Εὐρώ. Ὅπως σημαντική ὑπῆρξε καί ἡ προσφορά τοῦ Κέντρου Διαφυλάξεως τῆς Ἀγιορείτικης Κληρονομιάς τό ὅποιο, μέ ἔδρα του τή Θεσσαλονίκη, ἀνέλαβε τήν ἀποκατάσταση μνημείων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Σέ πολλά ἀπό αὐτά, μέ θαυμαστή συνεργασία τῶν ἀνθρώπων τῆς Ὑπηρεσίας καί τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό ἀποδεικνύει μία

άλλαγή πλέον της νοοτροπίας τόσο των ανθρώπων των Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, τό ὅποιο εἶναι ὁ κατά νόμον ἀρμόδιος φορέας διαφύλαξης τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς, ὅσον καί των ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ φυσικοὶ ἔνοικοι καί διαχειριστές των Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων καί Κειμηλίων. Παράδειγμα ὅτι στήν Ἐπιτροπή μας τῆς Ἱ. Συνόδου, τήν «Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Χριστιανικῶν Μνημείων», μετέχουν δύο Μητροπολίτες, ἕνας ἱερέας, ἡ Διευθύντρια τοῦ Βυζαντινοῦ καί Χριστιανικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, δύο Καθηγηταί Πανεπιστημίου, ἀρχαιολόγος καί ἀρχιτέκτων, ὁ τέως Διευθυντής Ἀναστηλώσεων τοῦ ΥΠΠΟ, ὁ ἐπί τιμῇ Γενικός Διευθυντής Ἀναστηλώσεων Μνημείων καί ἕνας Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός.

Στόν τίτλο τῆς εἰσηγήσεώς μου συμπλήρωσα καί τήν ὑποσημείωση: Τό παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ. Ὅχι βεβαίως, γιατί κατάγομαι ἀπό αὐτό τό νησί οὔτε γιατί ἔχω σοβινιστικά αἰσθήματα. Ἀπλῶς καί μόνον γιατί τά τελευταῖα 25 χρόνια εἶναι μία ἀπτή ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς καί ἑνός θαυμαστοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ Ἀμοργός εἶναι τό ἀνατολικώτερο νησί των Κυκλάδων. Ἀποτελεῖ γέφυρα μέ τά νησιά τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου καί τά Μικρασιατικά παράλια, σταθμός στό ἀνοικτό πέλαγος, ἀνάμεσα στήν Ἰκαρία καί τήν Κρήτη.

Ἡ πρωϊμότερη κατοίκηση στήν Ἀμοργό, ὅπως ἔδειξαν πρόσφατα ἀνασκαφικά εὐρήματα, ἀνάγεται στήν ὀψιμη 5η χιλιετία, τή λεγομένη Ὑστερη Νεολιθική περίοδο. Αὐτό ἀποδεικνύουν οἱ πρόσφατες μαρτυρίες των ἀνασκαφῶν καί ὅλων των ἄλλων στοιχείων πού παλαιότερα εἶχαν συγκεντρώσει ὁ Ross, ὁ Τσουντας, ἀλλά καί πρό-

σφατα ἡ Καθηγήτρια τῆς Ἀρχαιολογίας, Ἀμοργιανή Λίλα Μαραγκοῦ, ἡ ὁποία ἔχει ἀναλώσει τή ζωή της στή μελέτη καί στήν ἀνασκαφική ἔρευνα τῆς Ἀμοργοῦ καί οὐσιαστικά ἔχει ἀνασυστήσει τήν ἱστορία κατοίκησης καί τίς εἰκό-νες τῆς ζωῆς στό νησί ἀπό τοὺς Προϊστορικούς χρόνους, τήν 5η χιλιετία, τήν ἐποχή τοῦ λίθου ἕως καί τοὺς νεότερους χρόνους.

Ἐδῶ καί εἴκοσι πέντε περίπου χρόνια, μέ ἀφορμή τήν μελέτη τῆς ἱστορικῆς αὐτοκρατορικῆς μονῆς τῆς Παναγίας Χοζοβιωτίσσης, προσπαθοῦμε νά ἀνασυστήσουμε τήν ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἀμοργοῦ, στήν ὁποία ὀριστικά ἐξ ὧσων παρατηροῦμε ἀπό τά εὐρήματα, ὁ Χριστιανισμός ἐδραιώθηκε στά μέσα περίπου τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνα. Ἐκατοντάδες τά ἐπιφανειακά εὐρήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἐνδεκα μέχρι στιγμῆς Παλαιοχριστιανικές Βασιλικές μικροῦ ἢ μεγάλου μεγέθους ἀναμένουν τήν ἀρχαιολογική σκαπάνη γιά τήν ἀποκάλυψη τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς στήν Ἀμοργό. Ἡ μελέτη αὐτή μᾶς ἔφερε κοντά στοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἰδιαιτέρως τοὺς κατά καιροὺς ἐφόρους τῆς ἐφορείας Δωδεκανήσων καί Κυκλάδων, μέ τοὺς ὁποίους ἐδημιουργήθησαν ὄχι μόνον οἱ προϋποθέσεις ἀρίστης συνεργασίας ἀλλὰ καί δεσμοί φιλίας, μέ ἀποτελέσματα ἐξαιρετικά, τόσο γιά τήν συντήρηση τῶν μνημείων, ἀκινήτων καί κινητῶν, ὥστε νά μπορούμε νά ἐπικαλεστοῦμε σήμερα τήν Ἀμοργό ὡς παράδειγμα συνεργασίας τῶν Ὑπηρεσιῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καί τῆς Ἐκκλησίας.

Κατά τοὺς παρελθόντες αἰῶνες, ὅπως σέ ὅλη τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, οἱ Κληρικοὶ μέ τοὺς πιστοὺς ἦταν ἐκεῖνοι

πού ἐφρόντισαν τὰ μνημεῖα τοῦ νησιοῦ, μέ ἀποτέλεσμα νά διατηροῦνται κάποια ἐξ αὐτῶν σέ λειτουργία ἀπό τήν παλαιοχριστιανική ἐποχή καί ἐν συνεχείᾳ, τήν Βυζαντινή, τήν ἐποχή τῆς Ἐνετοκρατίας καί τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ μοναχοί διατήρησαν καί συντήρησαν τήν σπουδαία μονή τῆς Χοζοβιωτίσσης καί τὰ 40 περίπου μετόχιά της μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Φωτισμένοι ἄνθρωποι τοῦ 19ου καί 20ου αἰῶνα ὅπως ὁ σοφός Ἑλληνοδιδάσκαλος Ἐμμανουήλ Ἰωαννίδης, ἡ συλλογή τοῦ ὁποίου ἀπό ἀρχαῖα γλυπτά, ἐπιγραφές ἀλλά καί σημειώσεις γιά τὰ χριστιανικά μνημεῖα τοῦ νησιοῦ μᾶς δίνουν σημαντικές πληροφορίες, καί ὁ ἀρχαιολόγος παπᾶ Δημητράκης Πράσιнос, μόνιμος συνοδός τῶν περιηγητῶν καί τῶν ἀρχαιολόγων, στόν ὁποῖο ὀφείλουμε ἐκτός τῶν ἄλλων καί τό θησαυρό ἀπό 70 χρυσά Βυζαντινά νομίσματα τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντος τὰ ὁποῖα σήμερα βρίσκονται στό Νομισματικό Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας καί πλεῖστες ὅσες ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία. Ὅμοίως καί προσφορές ἀντικειμένων τῶν ἱερέων τοῦ νησιοῦ στόν Γ. Λαμπάκη, εὐρισκομένων σήμερα στό Βυζαντινό ἀλλά καί τό Λαογραφικό Μουσεῖο τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐξαιρετική συνεργασία μέ τήν Ὑπηρεσία τήν τελευταία 25ετία μᾶς ἔδωσε τήν δυνατότητα ὅλοι οἱ ἱερεῖς τοῦ νησιοῦ νά ἔχουν εὐαισθητοποιηθεῖ ὡς πρός τή διαφύλαξη, τήν ἀποκατάσταση καί τήν συντήρηση τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων μέ θαυμαστά ἀποτελέσματα. Ἡ σπουδαία μονή τοῦ Θεολόγου στόν Κρούκελλο –μετόχι τῆς Ἱ.Μ. Χοζοβιωτίσσης– ἀποκαταστάθηκε καί ἀπό τήν μελέτη της βρίσκουμε ὅτι εἶναι μνημεῖο τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνα μέ συνεχῇ λειτουργική ζωή. Τό ἴδιο καί οἱ ἐκκλη-

σίες τοῦ Ἀγ. Νικολάου στό Καμάρι καί οἱ Ἅγιοι Ἀναργυροὶ στά Κατάπολα, ναοὶ τοῦ 7ου αἰῶνα, μέ τήν ἀποκατάσταση τῶν ὁποίων καί τήν ἀφαίρεση τῶν ἐπιχρυσμάτων τοῦ ἀσβέστου, ἀποκαλύφθηκαν τρία στρώματα τοιχογραφιῶν μέ παλαιότερο ἀνεικονικό–εἰκονομαχικό διάκοσμο καί τελευταῖο τοῦ 13ου αἰῶνα.

Πολλά ἐκκλησιάκια ἀποκαταστάθηκαν, τοιχογραφίες τοῦ 13ου αἰ. ἀποκαλύφθηκαν, ἐπιγραφές ἀνακαλύφθηκαν, ἀρχαῖα *spolia* καί ἀρχιτεκτονικά μέλη καθαρίσθηκαν, τέμπλα συντηρήθηκαν, γλυπτά περιθωρώματα ἀποκαταστάθηκαν, μαρμάρινες φιάλες ἀποκαλύφθηκαν καί ἱερές εἰκόνες καθαρίστηκαν καί συντηρήθηκαν, κάποιες ἀπό τίς ὁποῖες στά ἐργαστήρια τῆς Ἐφορείας.

Ὅλα αὐτά ἔγιναν ἀφορμή νά μπορούμε νά ἀνασυστήσουμε μέ μικρά βήματα τήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία τοῦ νησιοῦ καί νά ρίξουμε φῶς στά ἐκκλησιαστικά δρώμενα τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Εἰδικές μελέτες γράφτηκαν, ἐκθέσεις διοργανώθηκαν παρουσιάζοντας τόν μεγάλο πλοῦτο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομίᾳς ἐνός μικροῦ ἀλλά σπουδαίου νησιοῦ. Ἀκόμη ἔγιναν ἀφορμή γιά νά ἀνακατασκευασθεῖ τό Κειμηλιοφυλάκειο τῆς Μονῆς Χοζοβιωτίσσης, νά δημιουργηθεῖ τό Ἐκκλησιαστικό Μουσεῖο «Ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος» στή Χώρα καί τό Κειμηλιοφυλάκειο στήν ἐνορία τῶν Ἀγ. Αναργύρων Θολλαρίων.

Ἐξ αὐτῶν τά ἔργα τῶν Ἀγ. Νικολάου στό Καμάρι καί Ἀγ. Ἀναργύρων στά Κατάπολα καθῶς καί τό Κειμηλιοφυλάκειο τῆς Ι.Μ.Χ. εἶχαν ἐνταχθεῖ καί ἐκτελέστηκαν μέ Κοινοτικά Προγράμματα μέ τήν ἐπιστασία τῆς Ὑπηρεσίας. Τό Ἐκκλησιαστικό Μουσεῖο Χώρας μέ δωρεά τοῦ

Ἰδρύματος Σταῦρος Νιάρχος (Ι.Σ.Ν.). Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα καλύφθηκαν ἀπό δωρεές πιστῶν καί τῶν ἐνοριῶν τοῦ νησιοῦ ἀλλά πάντοτε μέ τήν ἔγκριση καί τήν ἐποπτεία τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους.

Εἶναι σέ ὅλους γνωστό ὅτι κατά τὰ τελευταῖα χρόνια πολλές Ἱ. Μητροπόλεις δημιουργοῦν Ἐκκλησιαστικά Μουσεῖα καί Κειμηλιοφυλάκια στίς περιοχές εὐθύνης τους καί κάθε μέρα νέοι θησαυροί, ἔργα εὐσεβείας, τέχνης καί πολιτισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας προβάλλονται στήν πατρίδα μας. Πιστεύω ὅτι ὅλα αὐτά τὰ θαυμαστά ἔργα εἶναι ἀποτελέσματα ὄχι μόνον τῆς συνειδήσεως τῶν Κληρικῶν καί τῶν συνεργατῶν τους, πού τοὺς ἐπιβάλλει νά συνεχίσουν αὐτή τή μακραίωνα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας ἀλλά καί ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς συνεργασίας μέ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ἀρκεῖ νά ἀντιλαμβάνονται καί οἱ Ὑπηρεσίες τήν ιδιοτυπία καί ἰδιομορφία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων καί νά μὴν ἐμπνέονται ἀπό ἀντικληρικαλιστικό πνεῦμα.

Ἀπό ὅσα προηγουμένως ἀκούστηκαν νομίζω ὅτι γίνεται φανερό καί κατανοητό ὅτι:

Οἱ Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ εἶναι οἱ κατά νόμον ἀρμόδιες γιά τήν ἐποπτεία καί προστασία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων.

Οἱ κληρικοί καί οἱ λαϊκοί συνεργάτες τους εἶναι οἱ φυσικοί ἐνοικοὶ καί φορεῖς προστασίας τους.

Ἡ συνεργασία τῶν κατά τόπους Ἱ. Μητροπόλεων καί Ἱερῶν Ναῶν μέ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ –παρά τίς ὅποιες δυσκολίες ἔχει– μόνον θετικά ἀποτελέσματα μπορεῖ νά ἔχει γιά τὰ ἴδια τὰ μνημεῖα, ἀλλά καί γιά τό κῦρος τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποφεύγονται

ἐντάσεις πού ὀδηγοῦν πολλές φορές τούς κληρικούς στά ἐδώλια τοῦ κατηγορούμενου.

Ὁ πλέον πρόσφορος τρόπος συνεργασίας εἶναι ἡ ἐκπόνηση τῆς μελέτης ἀπό τήν Ἐκκλησία –πιθανῶς μέσῳ εὐλαβῶν χορηγῶν, ἐκτός καί ἂν πρόκειται γιά ἔργα τῶν ὁποίων οἱ μελέτες μποροῦν νά ἐνταχθοῦν σέ εἰδικά Προγράμματα, τρόπος πού ἀπλοποιεῖ καί συντομεύσει πολύ τήν ὅλη διαδικασία– καί στή συνέχεια ἡ ἀπό κοινοῦ μέ τό Ὑπουργεῖο ἀναζήτηση χρηματοδότησης τοῦ ἔργου.

Εἶναι ἀπό πολλές πλευρές συμφερότερο γιά τήν Ἐκκλησία, ἡ συνεργασία μέ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου νά ξεκινᾷ σέ πολύ πρώϊμο στάδιο. Ὅταν διαπιστώνεται τό πρόβλημα καί πρὶν ξεκινήσει ἡ ὁποιαδήποτε προμελέτη ἀποκατάστασης.

Πολύ σοβαρό εἶναι τό θέμα τῆς συντήρησης τῶν κειμηλίων. Δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν συντηρητές καί ἐργαστήρια συντήρησης στήν ἀγορά, πρὶν τήν ὁποιαδήποτε ἀνάθεση ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἐργασίας συντήρησης, νά ἔχει προηγηθεῖ συνεργασία μέ τό Ὑπουργεῖο. Μιά κακή συντήρηση μπορεῖ νά ἐπιφέρει μή ἀναστρέψιμες βλάβες στά κειμήλια καί ὅπωςδήποτε οἱ συντηρητές νά ἔχουν πιστοποίηση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

Ἡ καλή, τέλος, συνεργασία, ἂν γίνει συνείδησις ὅλων, μόνον ἀγαθὰ ἀποτελέσματα θά ἔχει καί γιά τήν Ἐκκλησία ἀλλά καί γιά τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Κράτους, τῶν ὁποίων οἱ Λειτουργοί εἶναι ἐντεταγμένοι στόν ἴδιο σκοπό. Τήν προστασία, συντήρηση καί διατήρηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Κληρονομιάς.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝ., «Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ ἀρχαιότητες κατὰ τὴν περίοδο τῆς Παλιγγενεσίας», Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 82/Β' (2007), σ. 297-307.
- ΓΕΔΕΩΝ ΕΜΜ., «Πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1976, σ. 158.
- Ἱερά Μητρόπολις Τρίκκης καὶ Σταγῶν, «ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΚΕΙΜΗΛΙΑ», 1969, Κατάλογος ὑπὸ Ἄννης Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου.
- ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Δ., «Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων - Τουρκοκρατία», Τόμος Α', 1891, σ. 388-389.
- ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Ι. ΛΙΛΑ, «Ἀμοργός I-H MINΩΑ. Ἡ πόλις, ὁ λιμὴν καὶ ἡ μερίζων περιφέρεια», 2002.
- ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3028, Φ.Ε.Κ. 153/28-6-2002, Νόμος «Γιὰ τὴν προστασία τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ἐν γένει τῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς».
- ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗΣ, Ε., «Στοιχεῖα περὶ τῆς γαλλικῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς εἰς Πελοπόννησον καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς», στὸ *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Περίοδος Β', τόμ. 24.1 (1973-1974), σ. 228-247.
- ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΥΔΡΑΣ, Ἐκδόσεις Μίλητος, Ἐκδ. 2009.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, Δ., «Τέχνη καὶ Λατρεία. Κείμενα γιὰ τὴ ζωγραφικὴ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», Ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα, 2001.
- ΦΩΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΟΝ – ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκδ. Ἰδρύματος Νικολάου Γουλανδρῆ-Μουσείου Κυκλαδικῆς Τέχνης, Ἀθήνα 1999.
- DESCHAMPS, G. «Ἡ Ἑλλάδα Σήμερα». Ὀδοιπορικὸ 1890. Ὁ κόσμος τοῦ Χαριλάου Τρικούπη, Ἐκδ. Τροχαλία, Ἀθήνα 1992 (Τίτλος πρωτοτύπου: *La Grece d' aujourd' hui*. 1892).

Κλήμεντος Ἀσλανίδη,
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Σχολῆς Ἀρχιτεκτόνων Μηχανικῶν
Πολυτεχνείου Κρήτης

Κίνδυνοι
τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων
ἀπό ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις

Τά χριστιανικά μνημεῖα ἀποτελοῦν ἓνα πολύ μεγάλο μέρος τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς χώρας μας, καθὼς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἀποτελέσσαν τὰ κτήρια στὰ ὁποῖα ἐπικεντρώθηκε ἡ προσοχή τῶν ἀνθρώπων, ἐπιστρατεύθηκαν τὰ ἀξιώτερα συνεργεῖα καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν καὶ χρησιμοποιήθηκαν τὰ πολυτελέστερα καὶ ἀνθεκτικότερα ὕλικά, ἐνῶ ἡ εὐλάβεια τῶν πιστῶν τὰ διατήρησε ζωντανὰ ἀκόμα καὶ σέ δύσκολες ἱστορικές συνθήκες. Πολλὰ ὑποφέρουν, ὥστόσο, ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη ἢ τὴν ἐλλιπῆ φροντίδα καὶ ἐκτίθενται σέ κινδύνους ἀπὸ φυσικὲς καταστροφές. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἴσως νά εἶναι καὶ περισσότερα αὐτὰ πού κινδυνεύουν ἀπὸ ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις. Ἡ ἔλλειψη παιδείας καὶ ἐνημέρωσης, ἡ παρακμή τῶν παραδοσιακῶν τεχνικῶν ἐπαγγελμάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν φορέων διαχείρισης καὶ προ-

στασίας ὀρισμένες φορές ὀδηγοῦν σέ ἐπεμβάσεις κακό-τεχνες καί ἐπιβλαβεῖς.

Θά προσπαθῆσω νά ἐξηγήσω μέ ἀπλό τρόπο τά λάθη πού ὀρισμένες φορές γίνονται μέ σκοπό νά τά συνειδητοποιήσουμε ὅλοι ὥστε νά τά ἀποτρέψουμε στό μέλλον ἀλλά καί νά δείξω ὅτι πολλές φορές ἡ λύση τῶν προβλημάτων εἶναι ἀπλή. Γιά τά λάθη εὐθύνονται ὅλοι, ἄλλοτε περισσότερο καί ἄλλοτε λιγότερο: ἐκκλησιαστικά συμβούλια καί ἱερεῖς, ἱερές μονές, μηχανικοί, τεχνῖτες, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, παρά τήν προσπάθεια πού καταβάλλει γιά τήν προστασία τῶν μνημείων.

Μιά μεγάλη ὁμάδα ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων στά χριστιανικά μνημεῖα ἔχει σχέση μέ τή χρήση ἀκατάλληλων ὑλικῶν.

Στίς μέρες μας εἶναι πλέον κοινός τόπος ὅτι στήν ἀποκατάσταση τῶν μνημείων πρέπει νά καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια ὥστε νά χρησιμοποιοῦνται παραδοσιακά ὑλικά, συμβατά μέ τίς ἱστορικές κατασκευές. Αὐτό εἶναι κάτι πού ἐπιβάλλεται ἀπό τίς διεθνεῖς διακηρύξεις καί συμβάσεις ἀλλά καί ἀπό τήν κοινή λογική καθώς ἔχει ἀποδειχθεῖ ἐπανειλημμένως ἀπό τίς ἀστοχίες ὑλικῶν καί τεχνικῶν πού στό παρελθόν ἔχουν βρεῖ ἐφαρμογή στήν συντήρηση καί ἀποκατάσταση τῶν μνημείων, τόσο στήν Ἑλλάδα ὅσο καί στό ἐξωτερικό. Εἶναι πλέον γενικῶς γνωστό ὅτι ἰδιαίτέρως ἐπιβλαβής γιά τά ἱστορικά κτήρια εἶναι ἡ χρήση τῶν τσιμεντοκονιαμάτων. Οἱ παλιές λιθόκτιστες ἐκκλησίες καί τά μοναστικά κτήρια πολύ συχνά ὑποφέρουν ἀπό τήν παρουσία τῆς ὑγρασίας, πού προέρχεται πρωτίστως ἀπό τίς στέγες ἢ τά θεμέλια καί δευτερευόντως ἀπό τίς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων, τῶν ὁποίων ἔχει

φθαρεῖ μέ τά χρόνια τό κονίαμα τῶν ἀρμῶν. Ἔτσι, μέ σκοπό τήν στερέωση τῶν τοίχων καί τόν περιορισμό τῆς ὑγρασίας στό ἐσωτερικό τῶν κτηρίων πολύ συχνά ἔχουν στό παρελθόν, ἀλλά ὀρισμένες φορές ἀκόμα καί σήμερα, ἔχουν γίνει σφραγίσεις τῶν ἀρμῶν ἢ καί ἐπιχρίσεις μέ ἰσχυρά τσιμεντοκονιάματα, μέ κοινό ἢ κάποιες φορές καί μέ λευκό τσιμέντο. Τά ἀποτελέσματα εἶναι ἀπό ἀνεπαρκῆ ὡς πρός τήν ἀντιμετώπιση τῆς ὑγρασίας ὡς ὀλέθρια. Τά τσιμεντοκονιάματα εἶναι ἰδιαίτερα ἰσχυρά καί δέν ἐπιτρέπουν τήν ἀναπνοή τῶν τοίχων, τήν ἐξάτμιση δηλαδή τῆς ὑγρασίας πού εἶναι φυσικό νά ὑπάρχει στή μᾶζα τῆς τοιχοποιίας, καθῶς κινεῖται διά τοῦ τριχοειδοῦς φαινομένου, ἀνεβαίνοντας ἀπό τά θεμέλια, ἢ ἀπό ἄλλες θέσεις, ἰδιαίτερα ὅταν δέν ἔχουν ἀντιμετωπιστεῖ συνολικά τά προβλήματα στεγάνωσης. Ἔτσι, ἡ ὑγρασία ἐγκλωβίζεται στους τοίχους ἢ ἀνεβαίνει ἀκόμα ψηλότερα, ὅταν ἡ ἐπέμβαση μέ τά τσιμεντοκονιάματα ἔχει γίνει σέ χαμηλή στάθμη. Τά σύγχρονα ἀρμολογήματα μέ τό μικρό τους πορῶδες δέν ἐπιτρέπουν στήν ὑγρασία νά διέλθει καί νά ἐξατμιστεῖ μέσω αὐτῶν καί τήν ὀδηγοῦν μοιραῖα στά παλαιά εὐπαθῆ μέρη τῆς κατασκευῆς. Τά διαλυτά ἄλατα πού περιλαμβάνονται στήν ὑγρασία τῶν τοίχων, κρυσταλλώνονται στήν ἐπιφάνειά τους κατά τήν ἐξάτμιση τοῦ νεροῦ, καταστρέφοντας: ἐπιχρίσματα, τοιχογραφίες, παλαιά ἀρμολογήματα, πλίνθους, ἀκόμα καί λίθους. Τό ἴδιο τό τσιμέντο, ἰδίως τό κοινό, μαῦρο τσιμέντο, περιλαμβάνει ἐπιπλέον πολλά θεϊκά ἄλατα, πού δημιουργοῦν πρόσθετο πρόβλημα.

Ἀκατάλληλη εἶναι τίς περισσότερες φορές καί ἡ χρήση τοῦ σκυροδέματος. Ἀκαμπτες καί βαριές πλάκες σκυρο-

δέματος, οἱ ὁποῖες ἔχουν στό παρελθόν χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν στερέωση ὑφιστάμενων θόλων καί τρούλων ἢ τήν ἀποκατάσταση κατεστραμμένων μερῶν τῆς θολοδομίας τῶν ναῶν, ἐπιβαρύνουν τήν κατασκευή μέ καταστροφικά ἀποτελέσματα στήν περίπτωση σεισμῶν. Τά παραδείγματα ναῶν πού ἐπλήγησαν ἀπό σεισμό καί ὑπέστησαν σοβαρότατες ζημιές ἀκριβῶς λόγω τέτοιων παλαιῶν ἐπεμβάσεων εἶναι πάμπολλα. Πρόκειται ὅμως γιά ἓνα φαινόμενο πού ἔχει πλέον περιοριστεῖ. Στίς νέες ἐπεμβάσεις ἀποκατάστασης καταβάλλεται προσπάθεια ὥστε τέτοιες ἐπεμβάσεις νά ἀφαιροῦνται, καθώς ἐγκυμονοῦν σοβαρότατους κινδύνους γιά τήν εὐστάθεια τῶν μνημείων σέ περίπτωση σειμοῦ.

Μία δευτέρη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων ἔχει σχέση μέ τόν ὑπερβάλλοντα ζῆλο πού ἐπιδεικνύεται ὀρισμένες φορές κατά τή συντήρηση τῶν μνημείων μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπαλοιφή αὐθεντικῶν στοιχείων τῶν μνημείων.

Ἡ αὐθεντικότητα τῶν μνημείων ἀποτελεῖ, γιά τόν χριστιανικό κόσμο τουλάχιστον, ὑπέρτατη ἀξία, πού ἐπιβάλλεται νά διαφυλάσσεται μέ κάθε δυνατή προσπάθεια. Ὁ καταστατικός χάρτης τῆς σύγχρονης ἐποχῆς τῶν ἀναστηλώσεων, ἡ Χάρτα τῆς Βενετίας τοῦ 1964, ξεκινᾷ τονίζοντας ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παραδώσουμε στίς ἐπόμενες γενιές τά μνημεῖα μέ ὅλον τόν πλοῦτο τῆς αὐθεντικότητάς τους. Διαφυλάσσοντας τήν αὐθεντικότητα τῆς ὕλης, προστατεύουμε κατ' ἀρχήν τήν ἐπιστημονική ἀλήθεια, ἀφοῦ διατηροῦμε τά ἀρχαιολογικά τεκμήρια τῶν ὁποίων τά μνημεῖα εἶναι φορεῖς, ἀλλά ἐπιπλέον διατηροῦμε ζωντανό τό πνεῦμα καί τίς ἀξίες πού δημιούρ-

γησαν τά μνημεῖα, παραδίδουμε δηλαδή στην επόμενη γενιά κάτι πολύτιμο καί αναντικατάστατο, ἄρρηκτα δεμένο μέ τίς ρίζες τῆς πολιτιστικῆς μας ταυτότητας καί ἐν προκειμένῳ τῆς θρησκευτικῆς μας συνείδησης.

Ὁ σεβασμός πρός τήν αὐθεντικότητα συχνά ἐμφανίζεται, δυστυχῶς, διαστρεβλωμένος. Μιά ἀπλοϊκή προσέγγιση τῶν μνημείων ἀναγνωρίζει τήν ἀξία μόνο ὀρισμένων μερῶν, παραγνωρίζοντας τή σημασία ἄλλων. Ἔτσι, πολλές φορές ὡς ἀξιόλογο στοιχεῖο τῶν μνημείων ἀναγνωρίζονται μόνο τά λίθινα μέρη τους, ἐνῶ ὅλα τά ἄλλα θεωροῦνται δευτερεύοντα. Τά πράγματα ὁμως δέν εἶναι ἔτσι. Αὐθεντικά καί ἐπομένως διατηρητέα εἶναι ὅλα τά μέρη τῆς παλαιᾶς κατασκευῆς: Τά παλαιά ἁρμολογήματα, ἀκόμα καί ἂν εἶναι φθαρμένα, τά παλαιά ἐπιχρίσματα, τά ξύλινα πατώματα, οἱ στέγες, μέ τόν ξύλινο φέροντα ὀργανισμό καί τήν ἐπικάλυψή τους, τά δάπεδα, τά κουφώματα. Ἡ ἴδια ἡ παλαιότητα τῶν ὑλικῶν, καί τοῦ συνόλου τοῦ κτηρίου εἶναι μέρος τῆς αὐθεντικῆς του εἰκόνας. Οἱ σύγχρονες επεμβάσεις εἶναι πολλές φορές καταστροφικές. Ὁ ὑπερβάλλον ζήλος γιά νά ἀποκτήσουν τά μνημεῖα νέα ζωή προκαλεῖ καταστροφές μερῶν ἀναντικατάστατων. Μήν ξεχνᾶμε μάλιστα ὅτι πολύ συχνά τά νέα ὑλικά πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι ὑποδεέστερα τῶν ἀρχικῶν σέ ὅτι ἀφορᾷ τή διάρκεια ζωῆς τους. Ἐνα ξύλο πού ἄντεξε γιά αἰῶνες καί ἐφθάρη σημειακά, λόγω τῆς ὑγρασίας, πού κακῶς εἰσῆλθε λόγω ἐλλειποῦς συντήρησης, εἶναι πολύ πιθανόν νά μπορέσει μέ τήν κατάλληλη συντήρηση ἢ τήν μερική ἀντικατάσταση νά ἀντέξει γιά τόσο ἀκόμα ἢ καί περισσότερο. Ὁμοίως, ἕνα παλιό κεραμίδι, τό ὁποῖο ἄντεξε μέχρι σήμερα καθὼς ἦταν προ-

φανῶς ἐξ ἀρχῆς σωστά ψημένο, ἔχει δυνατότητα νά ζήσει γιά πολλούς ἀκόμα αἰῶνες. Τό ἴδιο καί μία ἐπιχρισμένη ἢ ἀρμολογημένη ὄψη, ἰδίως, ἂν μέ τίς σημερινές μας ἐπεμβάσεις, ἀντιμετωπίσουμε τό πρόβλημα τῆς παρουσίας ὑγρασίας στόν τοῖχο.

Μία τρίτη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων περιλαμβάνει ἐκτεταμένες ἀποκαταστάσεις ἢ ἀνακατασκευές μέ σκοπό τήν ἀνάδειξη τῆς παλαιότερης μορφῆς τῶν κτηρίων ἢ τήν ἐπανάχρησή τους.

Ἐπανέρχομαι στήν Χάρτα τῆς Βενετίας γιά νά θυμίσω ὅτι μᾶς προτρέπει νά διατηρήσουμε ὅλες τίς οἰκοδομικές φάσεις ἐνός κτηρίου, ἂν φυσικά εἶναι ἀξιόλογες καί νά προχωρήσουμε στήν ἀφαίρεση μεταγενέστερων στοιχείων κατ' ἐξαίρεσιν καί μόνον ὅταν πρόκειται νά ἀποκαλυφθεῖ μιά ἰδιαίτερος ἀξιόλογη σύνθεση. Τά χριστιανικά μνημεῖα ἔχουν σέ πολλές περιπτώσεις ὑποστεῖ πολλές μετασκευές στή διάρκεια τῆς ζωῆς τους. Εἶναι ἔτσι μάρτυρες τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου καί φυσικά τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπαναφορά στήν ἀρχική μορφή, μέ σκοπό τήν κάθαρση τοῦ μνημείου ἀπό μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις ἢ τήν ἐπανάχρησή του, ἀπαιτεῖ πολύ προσεκτική τεκμηρίωση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς ἐπέμβασης. Δέν μπορεῖ νά ἀποφασίζεται ἄκριτα οὔτε νά θεωρεῖται δεδομένη. Σέ κάθε περίπτωση, εἶναι ἀδύνατον νά προτείνεται ὅποι-αδήποτε ἀνακατασκευή ἂν προηγουμένως δέν ὑπάρχει ἐπαρκῆς τεκμηρίωση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς.

Ἡ τέταρτη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων περιλαμβάνει ἐκτεταμένες ἐργασίες γιά τή δομική ἐνίσχυση τῶν κτηρίων.

Ἡ δομική ἐνίσχυση τῶν παραδοσιακῶν κατασκευῶν

μέ σκοπό την αντιμετώπιση βλαβών του παρελθόντος ή τή σεισμική τους θωράκιση είναι ένα αντικείμενο πού απαιτεί ιδιαίτερη εξειδίκευση των πολιτικών μηχανικών, καθώς καλείται νά δώσει λύσεις σέ πολύ δύσκολα ζητήματα, αντιμετωπίζοντας σύνθετους φορείς μέ δυσκολίες στόν προσδιορισμό τής σεισμικής συμπεριφοράς ταυτόχρονα μέ ιδιαίτερα απαιτητικούς περιορισμούς, ώστε νά μήν αλλοιώνεται ό χαρακτηήρας των μνημείων. Καί πάλι πρέπει νά προτάσσονται οί παραδοσιακές τεχνικές καί νά προτιμώνται μέθοδοι παραδοσιακές καί ενισχύσεις κατά τό δυνατόν άφανεις. Είναι όμως πολύ συχνά άναγκαίό νά επιστρατευθοῦν καί σύγχρονα υλικά ή τεχνικές. Στήν περίπτωση αὐτή απαιτεῖται πολύ στενή συνεργασία μεταξύ των πολιτικών μηχανικών, των αρχιτεκτόνων καί των αρχαιολόγων, ώστε νά βρεθεῖ ή βέλτιστη λύση. Η άσφάλεια των ανθρώπων είναι άσφαλώς τό σημαντικότερο ζητούμενο. Όμως, ή αρχιτεκτονική των μνημείων δέν πρέπει ποτέ νά θυσιάζεται.

Τέλος, επιβλαβεῖς επεμβάσεις όρισμένες φορές γίνονται καί στό πλαίσιο του έκσυγχρονισμού των μνημείων μέ σκοπό νά εξυπηρετηθοῦν σύγχρονες ανάγκες.

Οί λειτουργικές ανάγκες των ναών καί των μονών είναι σύνθετες καί τά τελευταῖα χρόνια ιδιαιτέρως αύξημένες. Επίπλωση καί έξοπλισμός, θέρμανση, κλιματισμός, φωτισμός, μικροφωνικές εγκαταστάσεις, συστήματα άσφαλείας κ.ο.κ. δημιουργοῦν πονοκέφαλο στους μηχανικούς καί τήν Αρχαιολογική Υπηρεσία καί απαιτοῦν πολλή σκέψη, μελέτη, συνεργασία, άμοιβαῖες υποχωρήσεις καί συμβιβασμούς. Τό βέβαιο είναι ότι κανείς δέν νοεῖται νά θεωρεῖ ότι ή σύγχρονη ζωή καί λατρεία

στούς ιστορικούς χώρους μπορεί νά συνεχίσει μέ συνθήκες μεσαιωνικές ή άκραίου άσκητισμοϋ οϋτε ομως καί νά θεωρεῖ οτι στά μνημεῖα μπορούμε νά δημιουργήσουμε συνθήκες ύπερσύγχρονων έγκαταστάσεων. Τό ζήτημα τόσο τών έγκαταστάσεων όσο καί τοϋ έξοπλισμοϋ δέν εἶναι καθόλου δευτερεϋον καί δέν πρέπει νά μᾶς άπασχολεῖ άφοϋ ολοκληρωθεῖ ἕνα ἔργο συντήρησης ή άποκατάστασης, άφοϋ ἕνα έπιτυχημένο ἔργο μπορεί νά καταστραφεῖ από άπερίσκεπτες έπεμβάσεις πού θά γίνουν μετά τήν ολοκλήρωσή του.

Ὡς πρός τίς ήλεκτρομηχανολογικές έγκαταστάσεις, απαιτεῖται ειδική μελέτη γιά τήν διέλευση τών καλωδιώσεων, μέ συνεργασία τών ήλεκτρολόγων-μηχανολόγων μηχανικῶν μέ τούς άρχιτέκτονες αλλά καί σοβαρή μελέτη ως πρός τίς βασικές άποφάσεις γιά τήν θέρμανση, τόν κλιματισμό, τόν φωτισμό.

Ὁ έξοπλισμός τών ναῶν δυστυχῶς συχνά μένει ως δευτερεϋον στοιχεῖο καί γίνεται χωρίς ειδική μελέτη. Ἡ τρέχουσα παραγωγή εκκλησιαστικῶν επίπλων καί ειδῶν εἶναι από δύσκολο ἔως σχεδόν άδύνατον νά καλύψει τίς ειδικές απαιτήσεις ενός μνημείου, πού απαιτεῖ ειδικό σχεδιασμό καί κατασκευή κατά παραγγελία. Οί προσπάθειες σύγχρονου σχεδιασμοϋ έντασσόμενου στά ιστορικά μνημεῖα, οἱ όποῖες στό έξωτερικό συχνά δίνουν πολύ έπιτυχημένα αποτελέσματα, λίγες φορές ἔχουν αντίστοιχη έπιτυχία στά δικά μας μνημεῖα, τά όποῖα ἔχουν πολλές ιδιαιτερότητες. Πολλές φορές οϋδέτερες έπιλογές δίνουν τίς καλύτερες λύσεις. Άλλες φορές, ειδική μελέτη γιά τόν άρχικό έξοπλισμό, μπορεί νά δώσει τά καλύτερα αποτελέσματα.

Συνοψίζοντας, εστίασαμε σέ κινδύνους τῶν μνημείων ἀπό τήν χρήση ἀκατάλληλων ὑλικῶν, ἀπό τίς ἐκτεταμένες ἐπεμβάσεις, πού εἴτε καταστρέφουν αὐθεντικά ὑλικά, εἴτε προχωροῦν ἐσφαλμένα σέ ἀποκαταστάσεις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς, ἀπό τίς ὑπερβολικές ἐπεμβάσεις δομικῆς ἐνίσχυσης τῶν μνημείων καί ἀπό τήν προβληματική ἐνταξη στά μνημεῖα σύγχρονων ἐγκαταστάσεων καί ἐξοπλισμοῦ.

Γιά τήν ἀποφυγή ὅλων αὐτῶν ἀπαιτεῖται καλή συνεργασία μεταξύ τῶν ἐμπλεκόμενων ἀτόμων καί φορέων, κατάλληλη ἐπιλογή ἐπιστημόνων καί κατασκευαστῶν ἀλλά πάνω ἀπό ὅλα ἐπίγνωση τῶν κινδύνων, σύνεση καί διαρκῆς ἐγρήγορηση. Τά λάθη εἶναι πιθανά, τά κάνουμε ὅλοι μας καί πρέπει μέ συναίσθηση τῆς εὐθύνης ἀπέναντι στά ἀναντικατάστατα μνημεῖα νά ἐργαζόμαστε πάντοτε μέ προσοχή.

ΣΥΝΟΨΗ

Τά χριστιανικά μνημεῖα, ἐκτός τῶν κινδύνων πού σχετίζονται μέ τίς φυσικές καταστροφές, ἀντιμετωπίζουν πολύ συχνά κινδύνους ἀπό ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις. Οἱ κυριότερες ἀπό αὐτές ἀφοροῦν στά ἀκόλουθα:

Χρήση ἀκατάλληλων ὑλικῶν

Τέτοια εἶναι τά τσιμεντοκονιάματα, πού δημιουργοῦν προβλήματα στά δομικά ὑλικά καί τό διάκοσμο τῶν μνημείων, ἀλλά καί τό ὄπλισμένο σκυρόδεμα, πού συχνά προκαλεῖ στατικά προβλήματα.

Ἀπαλοιφή αὐθεντικῶν στοιχείων τῶν μνημείων

Ἐπεμβάσεις πού γίνονται μέ ὑπερβάλλοντα ζήλο γιά τήν συντήρηση τῶν κτηρίων ὀρισμένες φορές στηρίζονται σέ μία διαστρεβλωμένη ἀντίληψη γιά τήν αὐθεντικότητά τους, πού παραβλέπει τή σημασία ὀρισμένων ὑλικῶν, ὅπως τά παλαιά κονιάματα, τά ξύλινα δομικά στοιχεία κ.ο.κ.

Ἐκτεταμένες ἀποκαταστάσεις ἢ ἀνακατασκευές

Ἐπεμβάσεις μέ σκοπό τήν ἀνάδειξη τῆς παλαιότερης μορφῆς τῶν κτηρίων ἢ τήν ἐπανάχρησή τους ὀρισμένες φορές παραβλέπουν τή μεταγενέστερη ἱστορία τους, στερῶντας τα ἀπό τόν πλοῦτο τῆς ἱστορικῆς μνήμης πού ἔχει ἀποτυπωθεῖ στή μορφή καί δομή τους.

Ἄσκοπες ἢ ἄστοχες ἐπεμβάσεις γιά τή δομική ἐνίσχυση τῶν κτηρίων

Τό σημαντικό πρόβλημα τῆς στατικῆς ἐπάρκειας τῶν κτηρίων ὀρισμένες φορές ὀδηγεῖ σέ ἐπεμβάσεις πού ἀλλοιώνουν ἀνεπανόρθωτα τόν χαρακτήρα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μνημείων.

Ἐπεμβάσεις ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν μνημείων μέ σκοπό νά ἐξυπηρετηθοῦν σύγχρονες ἀνάγκες

Ἡ κάλυψη τῶν αὐξημένων σύγχρονων ἀναγκῶν χωρίς εἰδικές μελέτες καταλήγει σέ λύσεις προβληματικές γιά τίς ἡλεκτρομηχανολογικές ἐγκαταστάσεις, τήν ἐπίπλωση καί τόν ἐξοπλισμό τῶν ναῶν, μέ ἀρνητικά ἀποτελέσματα γιά τόν χαρακτήρα τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οί ἄστοχες επεμβάσεις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεπαρκoῦς μελέτης ἢ τῆς κακῆς συνεργασίας μεταξύ τῶν μελῶν τῆς μελετητικῆς ομάδας ἢ μεταξύ τῆς ομάδας καί τῶν φορέων προστασίας τῶν μνημείων. Ἐπομένως, ἀπαιτεῖται:

- Ἐπιλογή κατάλληλων προσώπων, μέ σκοπό τή συγκρότηση εἰδικῶν διεπιστημονικῶν ομάδων μελέτης τῶν μνημείων.
- Ἐπιλογή εἰδικευμένων οἰκοδομικῶν καί ἄλλων συνεργείων κατά τή διάρκεια ἐκτέλεσης τῶν ἔργων.
- Στενή συνεργασία μεταξύ τῶν μελετητῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καί τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, μέ σκοπό τήν στενή παρακολούθηση τῶν ἔργων κατά τήν μελέτη καί τήν ἐκτέλεσή τους.

Κωνσταντίνου Σπυράκου,
Καθηγητοῦ ΕΜΠ, Σχολῆς Πολιτικῶν Μηχανικῶν

Σεισμική συμπεριφορά Ἱερῶν Ναῶν. Πρόσφατες Ἐμπειρίες καί Προτεινόμενη Στρατηγική Ἀντιμετώπισης

1. Εἰσαγωγή

Κατά τήν τελευταία ἑπταετία στή χώρα μας, ἡ ὁποία κατέχει τήν πρώτη θέση στήν Εὐρώπη σέ ἔνταση καί συχνότητα σεισμῶν, ἔλαβαν χώρα πέντε σημαντικά σεισμικά γεγονότα καθώς καί πληθώρα ἄλλων λιγότερο ισχυρῶν σεισμῶν (Ἀμφίκλεια στίς 07/08/2013, Κεφαλονιά στίς 26/01/2014 καί 23/02/2014, Λευκάδα στίς 17/11/2015, Λέσβος στίς 12/06/2017, Κῶς στίς 21/07/2017). Σέ ὅλους τούς σεισμούς διαπιστώθηκε ἡ εὐπάθεια τῶν Ἱερῶν Ναῶν σέ σεισμό καί ἡ ἐμφάνιση ιδιαίτερα ἐκτεταμένων βλαβῶν, οἱ ὁποῖες σχεδόν στό σύνολό τους δέν ἔχουν ἀκόμη ἀποκατασταθεῖ.

Ἡ ἐπόμενη Ἐνότητα 2 παρουσιάζει συνοπτικά στοιχεῖα σχετικά μέ τή σεισμική συμπεριφορά καί τίς ἐπεμβάσεις σέ Ἱερούς Ναούς καί Ἱερές Μονές ἀπό φέρουσα

τοιχοποιία πού αποτελούν την πλειονότητα των ἐκκλησιαστικῶν κτισμάτων στή χώρα μας. Αναλυτικότερη περιγραφή παρουσιάζεται στό πρόσφατο βιβλίο: «Κατασκευές ἀπό Τοιχοποιΐα: Αποτίμηση καί Ἐπεμβάσεις γιά Σεισμικά Φορτία»¹.

2. Σεισμική Συμπεριφορά τῶν Ἱερῶν Ναῶν καί Μονῶν καί Ἐπεμβάσεις

• Ἱεροί Ναοί

Στό σύνολό τους οἱ Ἱεροί Ναοί, ἀνεξαρτήτως ἐποχῆς, δέ χαρακτηρίζονται ἀπό στέγαση ἢ ὁποία εἶναι ἀπαρμόρφωτη, εἴτε αὐτή εἶναι ξύλινη στέγη εἴτε λίθινη. Ἐκτός ἀπό τήν ἀπουσία ἄκαμπτης ἢ δυσπαραμόρφωτης στέγασης, οἱ ἐκκλησίες παρουσιάζουν πολλές φορές ἰδιαιτερότητες ὅσον ἀφορᾷ τά δομικά χαρακτηριστικά τούς τά ὁποία περιλαμβάνουν μεταξύ ἄλλων: 1) εὐκαμπτους τοίχους μεγάλου σχετικοῦ ὕψους ὡς πρός τό πάχος τους καί ἀρχιτεκτονικά στοιχεῖα μεγάλου βάρους καί διαστάσεων, ὅπως εἶναι οἱ τροῦλοι καί οἱ θόλοι, 2) ἔλλειψη δομικῶν στοιχείων ἀνάληψης ἐφελκυσμοῦ (ἐλκυστήρες καί περιμετρικά διαζώματα) καί 3) ἀνεπαρκῆ σύνδεση μεταξύ τῶν κατακόρυφων τοίχων ἀλλά καί μεταξύ τῶν τοίχων καί τῆς θολοδομίας. Τά χαρακτηριστικά αὐτά ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τή διαπιστωμένα αὐξημένη τρωτότητα τῶν

1. Κωνσταντίνου Σπυράκου, *Κατασκευές ἀπό Τοιχοποιΐα: Αποτίμηση καί Ἐπεμβάσεις γιά Σεισμικά Φορτία*, Ἐκδόσεις ΕΡΓΟΝΟΜΟΣ, Ἀθήνα, Αὐγουστος 2019 (<https://techbooks.gr/>).

ἐκκλησιῶν σέ σεισμό. Ἐπιπρόσθετα, ἡ γήρανση τῶν δομικῶν ὑλικῶν, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀπουσία ἢ τή δυσκολία ἐφαρμογῆς ἐπεμβάσεων καθιστᾷ τή σεισμική διακινδύνευσή τους ιδιαίτερα αὐξημένη.

Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ τελική εἰκόνα ἐνός Ἱεροῦ Ναοῦ μετά ἀπό ἕναν ἰσχυρό σεισμό παρουσιάζει πολλούς διαφορετικούς μηχανισμούς βλάβης τόσο τοπικοῦ χαρακτήρα (τοπικοί μηχανισμοί ἐκτός ἐπιπέδου) ὅσο καί γενικοῦ χαρακτήρα, ὅπως φαίνεται στό Σχῆμα 1*. Στό ἐν λόγω σχῆμα ἀποτυπώνονται ἀστοχίες μέ διατμητικές ρωγμές σέ πεσσούς (κόκκινο χρῶμα), στή σύνδεση τῶν ἀετωμάτων μέ τόν τοῖχο τῆς δυτικῆς ὀψης (μώβ χρῶμα), ἀποκολλήσεις σέ θέσεις διαφοροποίησης τῆς γεωμετρίας (σύνδεση τοῦ νάρθηκα μέ τόν κυρίως ναό, πράσινο χρῶμα), καθώς καί ἔνδειξη ἀνάπτυξης τοπικοῦ μηχανισμοῦ τύπου σφήνας στή βορειοδυτική γωνία (μπλέ χρῶμα).

Ὁ τύπος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ ἐπηρεάζει τή σεισμική του συμπεριφορά, π.χ., ὁ «περίκεντρος» λόγω συμμετρίας θεωρεῖται λιγότερο εὐάλωτος σέ σεισμό ἀπό τή «βασιλική». Στή «βασιλική» ἡ ἀπουσία ἀντηρίδων, διαζωμάτων καί ἔλκυστήρων τήν καθιστᾷ ιδιαίτερα εὐάλωτη. Ἡ προσθήκη διαζωμάτων, ἀντηρίδων καί ἔλκυστήρων δύναται νά ἀποτρέψει καί τήν ἀνάπτυξη τοπικῶν μηχανισμῶν ἐκτός ἐπιπέδου (Σχήματα 2α καί β). Τυπικές διατάξεις ἀντηρίδων παρουσιάζονται στό Σχῆμα 3. Ὅσον ἀφορᾷ τίς διαστάσεις μιᾶς ἀντηρίδας πρέπει: 1) τό ὕψος της νά καλύπτει τό ὕψος τοῦ τοίχου πού στηρίζει, 2) τό

* Βλέπε στό τέλος τῆς Εἰσηγήσεως.

πάχος της πρέπει νά είναι τουλάχιστον ἴσο μέ τό πάχος τοῦ τοίχου καί 3) τό πλάτος τῆς βάσης πρέπει νά εἶναι διπλάσιο τοῦ πάχους τοῦ τοίχου. Οἱ ἀντηρίδες πρέπει νά συνδέονται μέ ἰσχυροῦς συνδέσμους μέ τούς τοίχους πού στηρίζουν καί νά συνδέονται μέ ἰσχυρό διάφραγμα ἢ διάζωμα μέ τόν ἀντιστηριζόμενο φορέα (βλ. Σχῆμα 3α). Στό Σχῆμα 4 (α) παρουσιάζεται ἐξωτερική περίδεση μέ ἐλκυστήρες καί στό Σχῆμα 4 (β) παρουσιάζεται λεπτομέρεια συνδυασμοῦ ἀντηρίδων καί ἐλκυστήρων.

Στίς ἐκκλησίες «βυζαντινοῦ» τύπου ἡ ἀπουσία ἐλκυστήρων καί διαπλατύνσεων στά σημεία στήριξης τῶν καμπύλων φορέων τῆς θολοδομίας (τόξα, θόλοι, κ.λπ.) στούς περιμετρικούς τοίχους ἢ στούς κίονες καθιστᾷ τίς ἐκκλησίες εὐάλωτες σέ σεισμούς. Μέρος τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ ἡ προσθήκη ἐλκυστήρων στή γένεση τῶν τόξων, καθώς καί ἡ «περίδεση» συνήθως στή βάση τοῦ τρούλου μέ μεταλλικά στοιχεῖα (Σχῆμα 5).

Ἡ ἐνίσχυση καί ἡ ἐπισκευή τόξων, θόλων, σταυροθολίων καί γενικά καμπύλων φορέων ἐπιτυγχάνεται μέ τήν προσθήκη ἐλκυστήρων, καθώς καί μεταλλικῶν στοιχείων στήν ἄνω παρεΐά τους (ἐνδεικτικά βλ. Σχήματα 6 καί 7). Ἀντί τῶν μεταλλικῶν στοιχείων μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν καί σύνθετα ὑλικά.

Ἡ στήριξη τῶν τρούλων σέ μικρῶν διαστάσεων κίονες δύναται νά ὀδηγήσει σέ ἀστοχία αὐτῶν τῶν στοιχείων. Τά προβλήματα αὐτά ἀντιμετωπίζονται μέ διάφορες μεθόδους, ὅπως μέ περίσφιγξη τῶν κίωνων (Σχῆμα 7α).

Ἡ συνήθης ἀπουσία διαζωμάτων (κατά κανόνα ξύλινων) στά σημεία στήριξης τῶν πλαισίων τῆς ὀροφῆς γιά

τίς «βασιλικές» ἢ τῆς θολοδομίας γιά τίς «βυζαντινές» καθιστᾶ τούς κατακόρυφους τοίχους ιδιαίτερα εὐάλωτους σέ σεισμό μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀνάπτυξη τοπικῶν μηχανισμῶν ἐκτός ἐπιπέδου. Στό Σχῆμα 8 (α) φαίνεται ἡ ἀνατροπή τοῦ τυμπάνου ἀετώματος καί γωνιακοῦ τμήματος τῆς δυτικῆς ὀψης Ἱεροῦ Ναοῦ, καθὼς καί σημαντικές ρωγμές στή στάθμη σύνδεσης Ἱεροῦ Ναοῦ καί κωδωνοστασίου. Ἀντίστοιχη σχηματική ἀπεικόνιση τοπικοῦ μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς παρουσιάζεται στό Σχῆμα 8 (β). Τέτοιου εἶδους τοπικές ἀστοχίες ἐμφανίζονται καί στίς κόγχες (Σχῆμα 9, Κῶς 2017).

Τυπική μορφή τοπικοῦ μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς εἶναι ἡ ἀποκόλληση τῆς ἐξωτερικῆς στρώσης τοῦ τυμπάνου ἀετώματος (Σχῆμα 10, Λευκάδα 2015). Αὕτη ἡ μορφή ἀστοχίας ὀφείλεται στήν ἔλλειψη ἐγκάρσιων συνδέσμων μεταξύ τῆς ἐξωτερικῆς καί τῆς ἐσωτερικῆς στρώσης τῆς τοιχοποιίας. Στό Σχῆμα 11 (Κεφαλονιά 2014) διαπιστώνονται δύο τοπικοί μηχανισμοί: Ὁ πρῶτος ἀφορᾷ τήν ἀνατροπή καί τήν πτώση τοῦ τυμπάνου ἀετώματος καί ὁ δεύτερος τήν ἔναρξη τῆς ἀνάπτυξης μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς τῆς δυτικῆς ὀψης του μέ τήν ἐμφάνιση τῶν κατακόρυφων ρωγμῶν στά ἄκρα τοῦ τοίχου. Ὁ πρῶτος μηχανισμός ὀφείλεται στήν ἀνεπαρκῆ σύνδεση τοῦ τυμπάνου ἀετώματος μέ τόν τοῖχο τῆς ὀψης, καθὼς καί μέ τή στέγη. Ὁ δεύτερος μηχανισμός ὑποδηλώνει τήν ἀνεπαρκῆ σύνδεση μεταξύ τοῦ τοίχου τῆς ὀψης καί τῶν ἐγκάρσιων τοίχων. Τά προβλήματα ἀντιμετωπίζονται μέ τήν ἐνίσχυση τῶν συνδέσεων καί τή χρήση ἐλκυστήρων ἢ διαζωμάτων.

Τό κωδωνοστάσιο, είτε ως ανεξάρτητος φορέας είτε ως τμήμα του φορέα της εκκλησίας, δύναται να ενισχυθεί με την προσθήκη έλκυστήρων και μεταλλικών στοιχείων. Η τοποθέτηση έλκυστήρων πραγματοποιείται σε επιλεγμένες στάθμες (βλ. θέσεις 1-1, 2-2 και 3-3 στα Σχήματα 12α και β, καθώς και στο Σχήμα 7δ). Ίσχυρότερη ενίσχυση με τα μεταλλικά στοιχεία και έλκυστήρες παρουσιάζεται στο Σχήμα 12 (γ).

Οι βασικές μορφές άστοχίας εκκλησιών σε σεισμό, και κυρίως του τύπου της βασιλικής, έχουν αποτελέσει αντικείμενο έκτεταμένης έρευνας σε χώρες με αυξημένη σεισμικότητα. Οι τυπικοί μηχανισμοί άστοχίας, όπως αυτοί που απεικονίζονται στα Σχήματα 8-11, οφείλουν να εξετάζονται σε κάθε περίπτωση, πέραν του έλέγχου της απόκρισης της κατασκευής «ως ενιαίου συνόλου».

• **Τερές Μονές**

Τά μοναστήρια αποτελούν μικρογραφία του ιστορικού κέντρου μιᾶς πόλης με συνεχή δόμηση. Όπως οι πόλεις που κατά την Αρχαιότητα και τό Μεσαίωνα προστατεύονταν από τά τείχη τους κατά τῶν ἐχθρῶν τους, ἔτσι καί τά περισσότερα μοναστήρια περιβάλλονται ἀπό ισχυρά τείχη μέ μεγάλο πάχος καί ὑψηλούς πύργους στίς γωνίες ἀλλά καί κατά μήκος τῶν τειχῶν γιά τήν προστασία τους. Ἡ βασική διαφορά μεταξύ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων καί τῶν μοναστηριῶν εἶναι ὅτι τά μοναστηριακά τείχη δέν ἀποτελοῦν ἀνεξάρτητες κατασκευές, ἀλλά λόγω οἰκονομίας χώρου ἀποτελοῦν κατά κανόνα τήν ἐξωτερική πλευρά τῶν μοναστηριακῶν κατασκευῶν.

Ἡ μορφή τῶν βυζαντινῶν μοναστηριῶν ἄρχισε νά διαμορφώνεται ἀπό τόν 4ο μ.Χ. αἰῶνα ὅταν ἐπιβλήθηκαν αὐστηρότερες διατάξεις στά μοναχικά κοινόβια. Ὅπως ἀπεικονίζεται στό Σχῆμα 13 μιᾶς ἀντιπροσωπευτικῆς γεωνικῆς κάτοψης μονῆς, τά κελιά τῶν μοναχῶν, καθώς καί διάφοροι λειτουργικοί χώροι (τράπεζα, ξενώνας, ἀποθήκες, κ.λπ.) ἀποτελοῦν ἓνα συνεχές δομικό σύστημα. Στό ἐσωτερικό τοῦ περιβόλου κατασκευάζεται τό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καθώς καί ἄλλες κατασκευές.

Από ἱστορικά στοιχεῖα προκύπτει ὅτι τά περισσότερα μοναστήρια ἔχουν ὑποστεί σημαντικότερες βλάβες στή μακρόχρονη ἱστορία τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα βλαβῶν σέ μοναστηριακά συγκροτήματα ἰδιαίτερης ἱστορικῆς καί ἀρχιτεκτονικῆς ἀξίας ἀπό σεισμική δραστηριότητα εἶναι: 1) Ἡ κατάρρευση τοῦ τρούλου τοῦ Καθολικοῦ τῆς Νέας Μονῆς στή Χίο (11ος αἰῶνας) μετά τό σεισμό τοῦ 1881. 2) Οἱ ἐκτεταμένες βλάβες πού ὑπέστησαν ὅλες σχεδόν οἱ Ἱερές Μονές τοῦ Ἀγίου Ὁρους κατά τό σεισμό τῆς Ἱερισσοῦ τό 1932. Ἰδιαίτερα σημαντικές ἦταν καί οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ σειμοῦ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1905 στή Χερσόνησο τοῦ Ἀθῶνα, κατά τόν ὁποῖο κατέρρευσε τό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα πού μόλις πρόσφατα εἶχε ἀνεγερθεῖ, ἐνῶ μεταξύ ἄλλων σημαντικῶν βλαβῶν συμπεριλαμβάνεται ἡ καταστροφή τριῶν Ἱερῶν Ναῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἰβήρων καί τῶν κελιῶν τῆς ἴδιας μονῆς. 3) Οἱ ἐκτεταμένες βλάβες στό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δαφνίου (11ος αἰῶνας) μετά τούς σεισμούς κατά τά ἔτη 1889 καί 1897 καί σχετικά πρόσφατα κατά τό σεισμό τῆς Ἀθήνας τό 1999.

Τό Καθολικό, δηλαδή ό κύριος Ίερός Ναός τοῦ μοναστηριοῦ, ό όποίος κατά κανόνα βρίσκεται στό κέντρο τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς, ὅπως καί ἐνδεχομένως ἄλλες ἀνεξάρτητες κατασκευές, ὅπως τό κωδωνοστάσιο καί ἡ φιάλη, μελετῶνται ὡς ἀνεξάρτητοι φορεῖς. Ἐπισημαίνεται ὅτι ό υπόλοιπος φορέας πού περιλαμβάνει τό σύνολο τῶν κτηρίων ἐντός τοῦ περιβόλου μπορεῖ νά μελετηθεῖ μέ τήν προσέγγιση τῆς δομικῆς ἐνότητας², λαμβάνοντας ὁμως υπόψη τίς ἰδιαιτερότητες τῶν λεπτομερειῶν τῆς μοναστηριακῆς δόμησης.

3. Προτεινόμενη Διαδικασία – Στρατηγική

Ἡ προτεινόμενη διαδικασία ἡ όποία μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικά τό «Σεισμικό κίνδυνο» σέ Ἱερούς Ναούς καί Ἱερές Μονές δίνει προτεραιότητα στήν πρόληψη καί βασίζεται στά ἀκόλουθα τρία μέτρα:

- α) Ἐλεγχος στατικῆς ἐπάρκειας σύμφωνα μέ τήν ἰσχύουσα νομοθεσία καί ἐφαρμογή τῆς διαδικασίας πού ἀναπτύσσεται στίς ὑποσημειώσεις 1, 2, 3.
- β) Παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης τῶν ὑφιστάμενων βλαβῶν (ρωγμές, κλίσεις, καθιζήσεις) σέ ἱστορικούς Ἱερούς Ναούς καί Ἱερές Μονές, καθῶς καί σέ ἐκκλησιαστικά κτίσματα (διατηρητέα κτήρια, μνημεῖα) μέ

2. Κωνσταντίνου Χ. Σπυράκου, *Σύγχρονες Προσεγγίσεις γιά τήν Ἀντισεισμική Προστασία Κτισμάτων Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς – Ἀνασκόπηση – Πρόταση*, Ἑταιρεία Ἑρευνας καί Προώθησης τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀναστήλωσης τῶν Μνημείων (ΕΤΕΠΑΜ), 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ἀναστηλώσεων, Θεσσαλονίκη, 26-28 Νοεμβρίου 2015.

τήν ἐγκατάσταση συστήματος μέτρησης-παρακολούθησης ἢ τόν περιοδικό ἐνόργανο ἔλεγχό τους. Μὲ αὐτό τόν τρόπο ἐπιτυγχάνεται ἔγκαιρη ἐπέμβαση στό φορέα γιὰ ἀποτροπὴ τῶν δυσμενῶν ἐπιπτώσεων τῶν βλαβῶν.

γ) Ἀνάπτυξη καὶ Ἐφαρμογὴ Ταχείας Μεθόδου Ἀποτίμησης Σεισμικοῦ Κινδύνου (ΤΜΑΣΚ): Περιλαμβάνει τὴ συλλογὴ καὶ καταγραφὴ στοιχείων ἀπὸ «ἐπὶ τόπου» παρατηρήσεις γιὰ ἓναν ταχύ προσδιορισμὸ τῆς σεισμικῆς διακινδύνευσης τῶν Ἱερῶν Ναῶν μὲ τὴν ΤΜΑΣΚ ἐπιτυγχάνονται τὰ ἀκόλουθα:

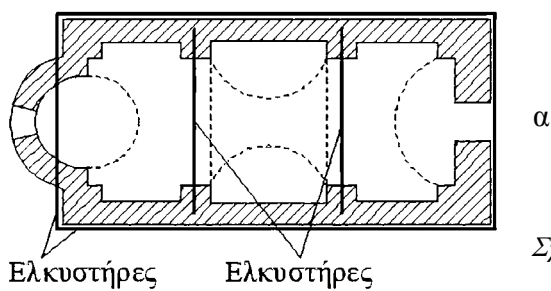
- Καθορισμὸς σεισμικοῦ κινδύνου ποὺ διατρέχουν οἱ Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ οἱ Ἱερές Μονές, ἀλλὰ καὶ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα περιέχουν. Στὸ Κεφάλαιο 13³ παρουσιάζεται ἀναλυτικὰ μεθοδολογία γιὰ τὴν προστασία ἀντικειμένων σέ σεισμό.
- Μακροπρόθεσμος σχεδιασμὸς γιὰ τὴν προστασία τῶν Ἱερῶν Μονῶν βάσει μιᾶς πλήρως τεκμηριωμένης διαδικασίας.
- Διερεύνηση δυνατοτήτων οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ σέ σχέση μὲ διάφορα σενάρια προληπτικῆς ἐνίσχυσης τῶν κατασκευῶν.

Σέ κάθε περίπτωση πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἡ ἔνταξη τῶν Ἱερῶν Ναῶν καὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν σέ πρόγραμμα ἀσφάλισης γὰ τὴν κάλυψη ἀπρόσμενων βλαβῶν ἀπὸ πάσης φύσεως φυσικὲς καταστροφές καὶ κινδύνους.

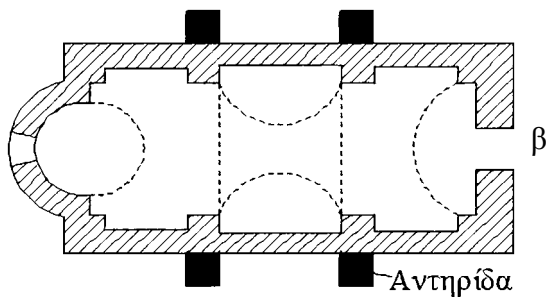
3. C.C. Spyrakos, *Bridging performance based seismic design with restricted interventions on cultural heritage structures*, Engineering Structures, 160, 2018, σσ. 34-43.

Σχῆμα 1. Συνδυασμένη μορφή άστοχίας λόγω τόσο τῆς συμπεριφοράς τῆς κατασκευῆς «ὡς συνόλου» ὅσο καὶ τῆς ἐνεργοποίησης τοπικῶν μηχανισμῶν.

Σχῆμα 2. Ἐνίσχυση μέ προσθήκη:
α) ἐλκυστήρων,
β) ἀντηρίδων.

α

Σχῆμα 3. Λίθινες ἀντηρίδες: α) πλευρική τοποθέτηση με διαπλάτυνση τῆς βάσης, β) πλευρική τοποθέτηση με διαμόρφωση στοᾶς.

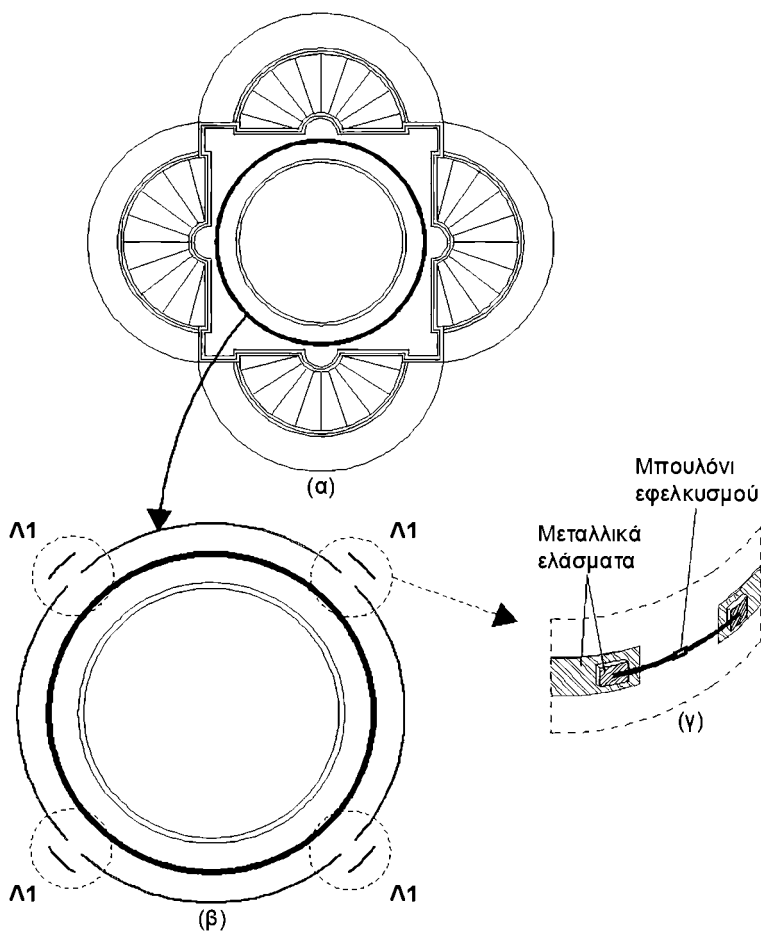

β

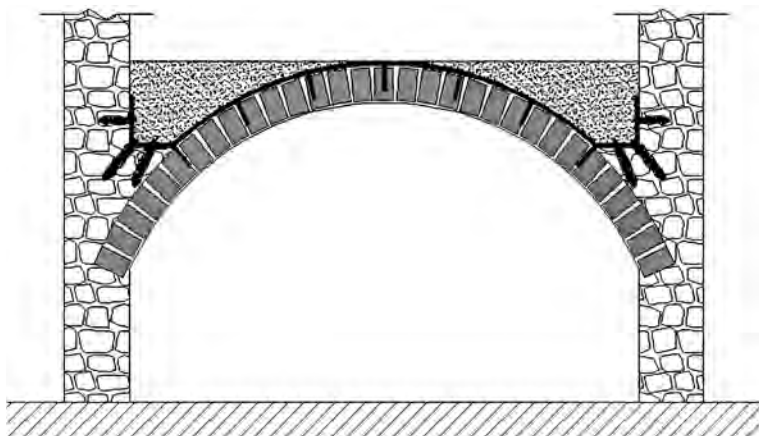

Σχήμα 4. Τοποθέτηση έλκυστήρων υπό τη μορφή περιμετρικής περιδσεσης στους περιμετρικούς τοίχους.

Σχήμα 5. Ενίσχυση με μεταλλική περιδεση στο τύμπανο του τρούλου: α) Κάτοψη Τερού Ναού καί έλκυστήρες. β) Λεπτομέρεια κάτοψης τρούλου με ενίσχυση περιδέσης. γ) Λεπτομέρεια σύνδεσης Λ1.

Σχήμα 6. Ενίσχυση θόλου μέ μεταλλικά στοιχεία ή μέ σύνθετα υλικά.

α

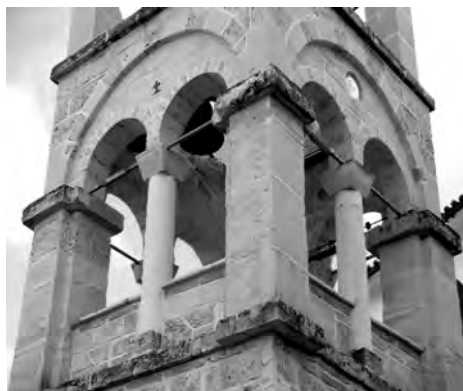

β

Σχῆμα 7. α) Περίσφιγξη κίονα με κυκλικά μεταλλικά στοιχεῖα. β) Περίσφιγξη καί ἐφαρμογή ἐλκυστήρα σέ κίονα. γ) Ἐφαρμογή ἐλκυστήρων σέ κεντρικό πεσσό. (δ) Περιμετρικοί ἐλκυστήρες σέ κωδωνοστάσιο.

γ

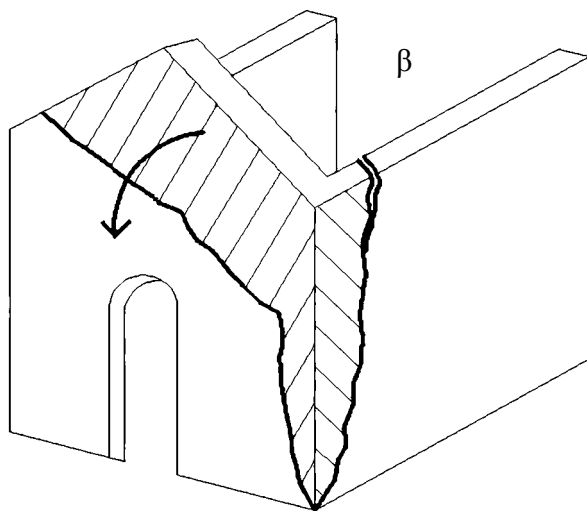

δ

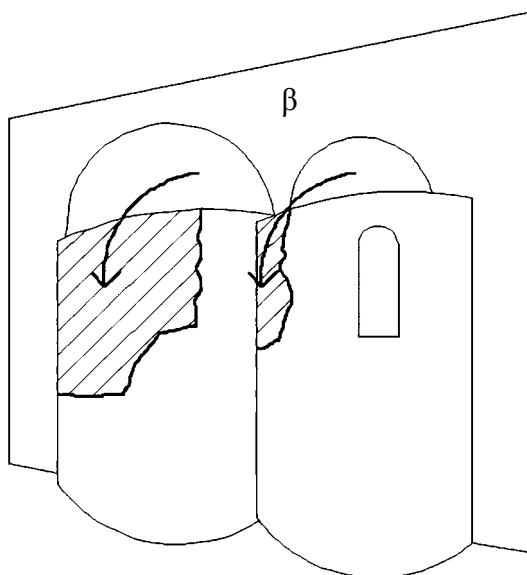
α

Σχήμα 8. Τοπικός μηχανισμός άνατροπής εκτός επιπέδου: α) φωτογραφική αποτύπωση, β) σχηματική αναπαράσταση.

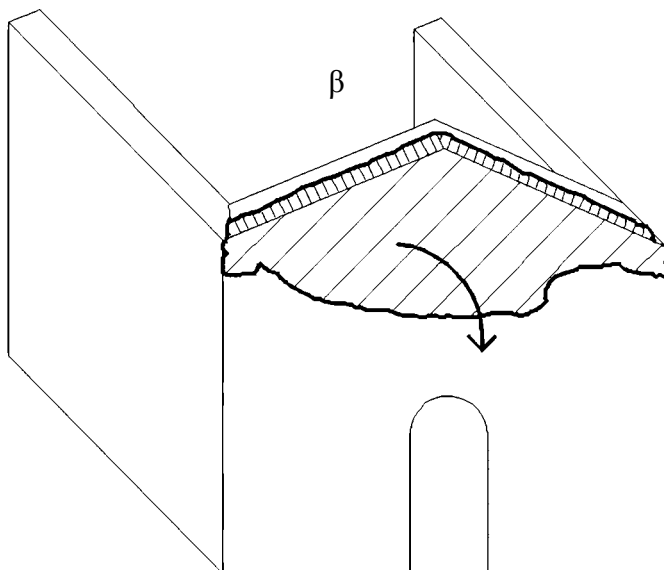
Σχήμα 9. Τοπικός μηχανισμός άνατροπής της κόγχης: (α) φωτογραφική αποτύπωση, (β) σχηματική αναπαράσταση.

α

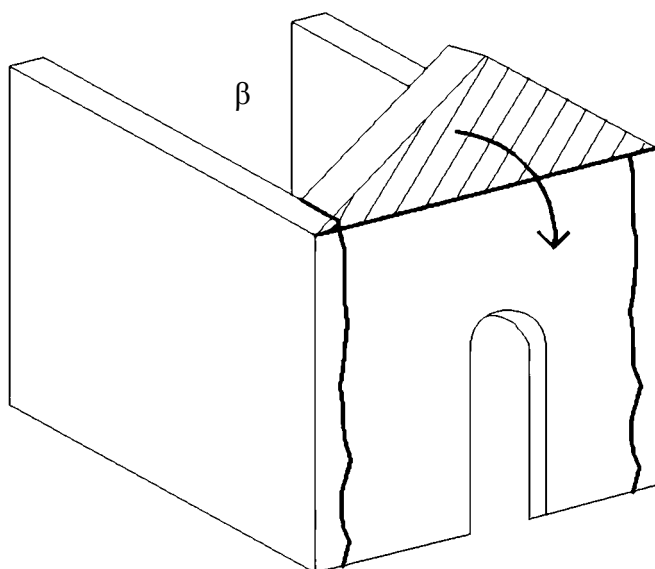
Σχῆμα 10. Άστοχία τοπικοῦ μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς ἐξωτερικῆς στρώσης τυμπάνου ἀετώματος: α) φωτογραφικὴ ἀποτύπωση, β) σχηματικὴ ἀναπαράσταση.

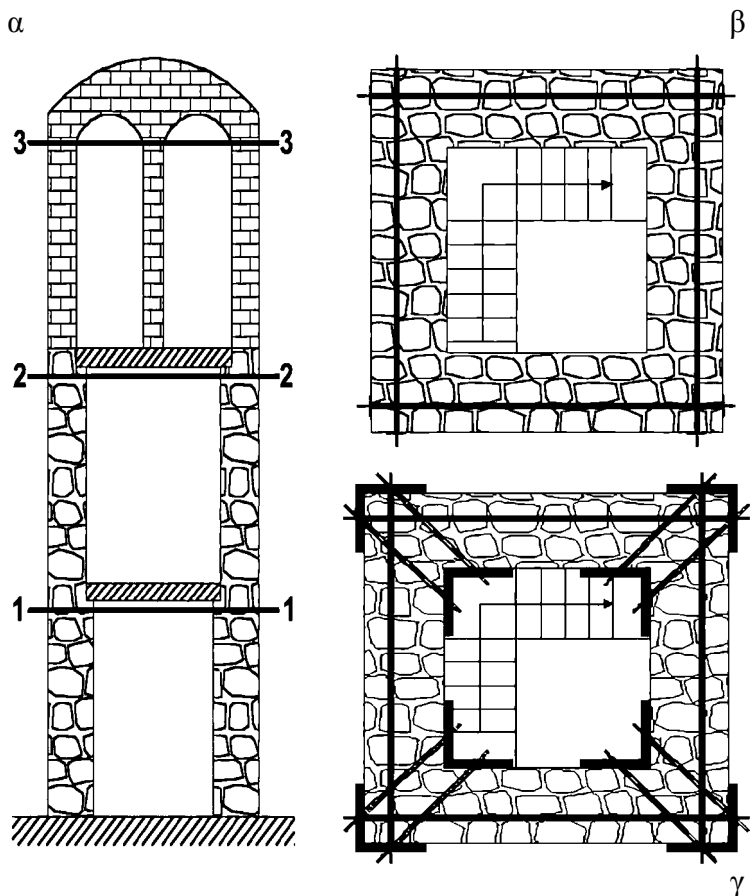

β

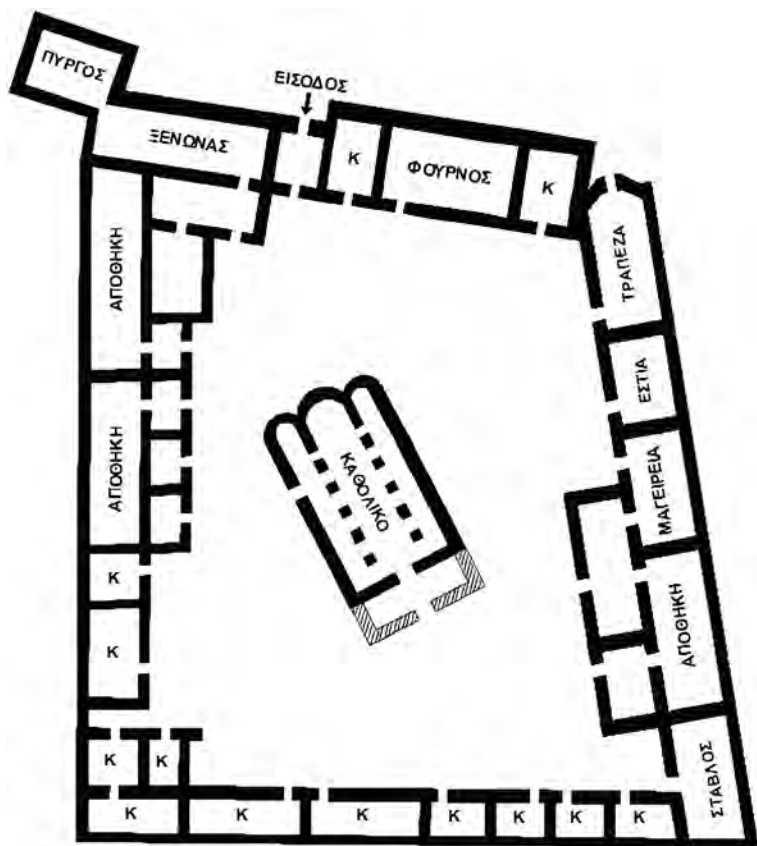

Σχῆμα 11. Ἀστοχία τοπικοῦ μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς τυμπάνου ἀετώματος καί ἔναρξη ἀνάπτυξης τοπικοῦ μηχανισμοῦ ἀνατροπῆς δυτικῆς ὀψης: α) φωτογραφική ἀποτύπωση, β) σχηματική ἀναπαράσταση.

Σχῆμα 12. α) Τομή καθ' ὕψος μέ τίς θέσεις τοποθέτησης ἐλκυστήρων σέ κωδωνοστάσιο (1, 2, 3) (οἱ ἐλκυστήρες σημειώνονται μέ μπλέ). β) Κάτοψη γιά τίς δύο κατώτερες στάθμες. γ) Ἰσχυρότερη ἐνίσχυση μέ ἐλκυστήρες καί μεταλλικά στοιχεῖα.

Σχήμα 13. Σχηματική απεικόνιση τυπικής κάτοψης μοναστηριακού συγκροτήματος.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ
(23.10.2018)

Παναγιώτου Τουλιάτου,
Όμότιμου Καθηγητοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Ἡ μὴ ὀρθή κατανόηση τῆς δομῆς
καί τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Χριστιανικῶν
Μνημείων, ὥς κίνδυνος
γιά τήν συντήρηση καί διατήρησή των

Μετά τήν καταστροφή ἀπό τόν βομβαρδισμό κατά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ἡ Τράπεζα τῆς Ἱ. Μ. Ὁσίου Λουκά στήν Βοιωτία, τοῦ 11^{ου} αἰῶνα, ἀναστηλώθηκε στήν δεκαετία τοῦ 1960 καί ἔγινε Μουσεῖο τῆς Ἱ. Μονῆς τό 1989.

Ἡ, ἀρχικά, ξύλινη στέγη ἀνατολικοῦ τύπου κατασκευάστηκε ἀπό ὀπλισμένο σκυρόδεμα σέ ἀπομίμηση ξύλινου ζευκτοῦ δυτικοῦ τύπου. Τό ἀπροστάτευτο ὀπλισμένο σκυρόδεμα ἄρχισε νά ὀξειδώνεται, ὥς πρός τόν ὀπλισμό του, καί νά ἐνανθρακώνεται.

Τό καλοκαίρι τοῦ 2015 παρατηρήθηκε ἡ πρώτη ἀπόσπαση καί πτώση τεμαχίου σκυροδέματος λόγω ὀξείδωσης καί διαστολῆς τοῦ ὀπλισμοῦ. Εἶναι ἀξιοσημείωτη, ἂν καί ἀκατανόητη, ἡ ἔλλειψη γνώσεων καί ἐμπιστοσύνης στήν ξύλινη κατασκευή, ἰδιαίτερα κατά τό δεύτερο

ἡμισυ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, στήν νοτιοανατολική περιοχή τῆς Εὐρώπης. Ἀκατανόητη διότι πληθώρα μνημείων μέ κατασκευές ξυλίνων πατωμάτων, στεγάσεων καί ὀλόκληρων ὀρόφων λειτουργοῦν ἀνθιστάμενα ἐπιτυχῶς ἰσχυρές καταπονήσεις φορτίων, χρήσης καί σεισμῶν ἐπὶ αἰῶνες στό Πήλιο, στό Μέτσοβο, στά Ἱερά Μοναστήρια, στό Ἅγιο Ὅρος, στά νησιά μας κ.λπ. Ἀκατανόητη, ἐπίσης, διότι ἡ μικρῆς διάρκειας ἀνθεκτικότητα στόν χρόνο τοῦ ὀπλισμένου σκυροδέματος, σέ σύγκριση μέ τήν ξύλινη καί τήν λίθινη κατασκευή, καθῶς, καί ἡ προβληματική ἀναστρεψιμότητά του εἶναι γνωστές.

Στά μέσα τοῦ 20^{ου} αἰῶνα ὁ Ὁρλάνδος ἀντικατέστησε τήν, χιλίων περίπου ἐτῶν, ξύλινη στέγη τοῦ Πρωτάτου μέ στέγη ἀπό ὀπλισμένο σκυρόδεμα. Ἡ ἐπίδραση ἐπὶ τῶν μοναδικῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Μανουήλ Πανσέληνου ἦταν πολύ βλαπτική. Ἡ στέγη ἀπό τό ἐξαιρετικά βραχύβιο δομικό σύστημα τοῦ ὀπλισμένου σκυροδέματος, στό τραχύ κλιματικό περιβάλλον τῶν Καρυῶν, ἀποδιοργανώθηκε σέ μεγάλο βαθμό πρός τό τέλος τοῦ αἰῶνα. Παγκόσμια προσπάθεια διάσωσης τοῦ μνημείου καί τῶν τοιχογραφιῶν, διάρκειας περί τά δέκα ἔτη, ἀπαίτησε μία τεράστια κατασκευή χαλύβδινου ἱκριώματος, ἐκτός καί ἐντός τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ.

Ἡ ἄγνοια, ἡ ἀδιαφορία καί, ἐνίοτε, ἡ δυσπιστία τῶν σύγχρονων μηχανικῶν στίς Ἱστορικές Μεθόδους Κατασκευῆς καί ἰδιαίτερα στήν Ξύλινη Κατασκευή εἶναι μεγάλη.

Στό ξυλόστεγο βυζαντινό Καθολικό τῆς Ἱ.Μ. Παναγίας τοῦ Ἀρακα οἱ εὐμεγέθεις καί ὑγιεῖς ξύλινοι ἑλκυστήρες ἔχουν ἀποκοπεῖ, ἐπιμελῶς καί μέ τροχό, ἀπό συν-

εργεῖο φωτογράφισης πού ἔφθασε ἀπό ἄλλη χώρα, διότι παρεμβάλλονταν στίς φωτογραφικές λήψεις! Εἶναι φανερό ὅτι ἡ κατανόηση τοῦ ρόλου τῶν ξύλινων ἐλκυστήρων – θλιπτήρων σέ ἓνα λιθόκτιστο κτίσμα τήν ὥρα τοῦ σεισμοῦ ἔχει χαθεῖ. Τό πιό κάτω συμβάν πού συνέβη μπροστά μου στό Βαρθολομιό, τῆς περιοχῆς τοῦ Πύργου στήν Πελοπόννησο, ἐπιβεβαιώνει τό γεγονός τῆς μή κατανόησης καί ὀρθῆς ἐκτίμησης τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Ἱστορικῶν Κατασκευῶν.

Στίς 16 Ὀκτωβρίου 1988 ἰσχυρός σεισμός μεγέθους 6.0 βαθμῶν τῆς κλίμακας Richter ἐπληξε τήν Ἡλεία, κυρίως τήν περιοχὴ τῆς Κυλλήνης καί τοῦ Βαρθολομοῦ. Ὅταν τά ξημερώματα φθάσαμε ἐπὶ τόπου βρήκαμε συγκεντρωμένο πλῆθος ἐμπρός σέ ἓνα ἱστορικό καμπαναριό μέ βλάβες ἀπό τόν προηγηθέντα σεισμό (Εἰκ. 10Α)*. Λόγω τοῦ πανικοῦ τῶν περιοίκων καί τῆς ἀνετοιμότητος τῶν ἀρχῶν ἀποφασίσθηκε ἡ ἄμεση κατεδάφιση τοῦ μνημείου. Μέ συρματόσχοινα πού δέθηκαν στόν «Μαλακό Ὅροφο» τοῦ μνημείου μπουλντόζες ἔσυραν... ἀποσπώντας, ἀπλῶς, ἓναν πεσσό! (Εἰκ.10Β).

Δηλαδή ἡ συμμετρικότητα τῆς κατασκευῆς ἐπέτρεπε τήν εὐστάθεια τοῦ κτίσματος ἀκόμα καί μέ τήν ἀπώλεια τοῦ 25% τοῦ κατακόρυφου συστήματος στήριξης. Πόσο ἀπλό θά ἦταν, ἀντί τῆς προσπάθειας γιά κατεδάφιση, μέ τό ἴδιο τό συρματόσχοινο νά γίνει μία περίδεση κατά τήν περίμετρο στήν περιοχὴ ἐκείνη. Βέβαια, ἔχοντας ἀκρωτηριάσει τό μνημεῖο, ἀκολούθησε ἡ ὁλοκληρωτική του

* Βλέπε στό τέλος τῆς Εἰσηγήσεως.

κατεδάφιση (Εἰκ. 10Γ). Τό μνημεῖο δέν τό ἔριξε ὁ σεισμός, ὅπως ἔγραψαν τήν ἐπομένη οἱ τοπικές ἐφημερίδες, τό ἔριξε ἡ μή κατανόηση τῆς δομῆς τοῦ μνημείου καί τῆς συμπεριφορᾶς του στίς φορτίσεις.

Καί, ἐνῶ μνημεῖα ἑκατοντάδων ἐτῶν ἐπιβιώνουν ἐπανεπιλημμένες δοκιμασίες ἰσχυρῶν σεισμῶν (Εἰκ. 2), (Εἰκ. 12), παρατηροῦμε βαριές ἀστοχίες σύγχρονων, κατασκευασμένων μέ ἀντισεισμικούς κανονισμούς καί ὑπολογισμούς, κτιρίων (Εἰκ. 11).

Αὕτη ἡ, ἐνίστε ἐντυπωσιακή, ἀντοχή στόν σεισμικό παράγοντα τῶν Ἱστορικῶν μας κατασκευῶν σίγουρα ὀφείλεται στήν βαθιά κατανόηση ἀπό τοὺς παραδοσιακοὺς κατασκευαστές τῶν συνθηκῶν τοῦ ἄμεσου φυσικοῦ περιβάλλοντος τῶν δομημάτων τους, μέ τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ὅπως καί τό φαινόμενο τοῦ σειсмоῦ, καί τῆς, ἐκάστοτε εὐρηματικῆς ἐπεξεργασίας κατασκευαστικῶν μεθόδων ἀντιμετώπισης τῶν συνθηκῶν αὐτῶν.

Μιά τέτοια κατασκευαστική μέθοδος ἀντίστασης στήν βλαπτική σεισμική ἐπίδραση στίς ἱστορικές κατασκευές στοὺς πολιτισμούς τῆς σεισμογενοῦς περιοχῆς τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ὅπως καί ὁ Βυζαντινός, ἦταν ἡ διά ξύλινων στοιχείων ἐνίσχυση τῆς φέρουσας τοιχοποιίας, (Εἰκ. 14). Ὅριζόντιες στρώσεις ξύλινων στοιχείων, τακτικά καθ' ὕψος ἐπαναλαμβανόμενες, περιτρέχουν τό κτίσμα περιδένοντάς το, κυρίως, γιά τήν περίπτωση τοῦ σειсмоῦ.

Εἶναι ἐντυπωσιακή ἡ καταγραφόμενη προσπάθεια τῶν ἱστορικῶν κατασκευαστῶν νά ἐξασφαλίζουν, ἀποδοτικές στήν παραλαβή τῶν ἐφελκυστικῶν φορτίων, συνδέσεις τῶν ξύλινων στοιχείων μεταξύ τους, τῶν ὁποί-

ων δείγματα δίδονται στήν Εἰκ. 13. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ συνδέσεις αὐτές διαμορφώνονται μέ τρόπο κατάλληλο γιά παραλαβή ἐφελκυστικῶν φορτίων.

Οἱ ὀρίζοντες αὐτές ζῶνες «*ξυλοδεσιῶν*» ἢ «*ίμαντώσεων*» ἐπιτελοῦσαν καί ἓνα ἀκόμα, ἐξαιρετικά σημαντικό γιά τούς σεισμούς, καθῆκον. Συνέδεαν τό ἐπίπεδο τῶν πατωμάτων καί στεγάσεων μέ τήν τοιχοποιία. Ἔτσι, τελικά, κατόρθωναν οἱ Ἱστορικοί μας Κατασκευαστές νά ἐξασφαλίζουν στά κτίσματά τους τήν «*ἐνιαία χωρική συμπεριφορά τῆς κατασκευῆς στίς δυναμικές καταπονήσεις*».

Ἱερά Μονή Δοχειαρίου στό Ἅγιον Ὅρος

Παγκόσμιο μοναδικό μνημεῖο ἀποτελοῦν τά 20 Ἱερά Μοναστήρια διασκορπισμένα στήν ἐξαιρετικά σεισμογενῇ Χερσόνησο τοῦ Ἁθῶ, τήν Χερσόνησο τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀπό τήν Βυζαντινὴ περίοδο τά εἴκοσι Μοναστήρια – φρούρια, μαζί μέ πολλά ἄλλα κτίσματα τῆς ἴδιας περιόδου, δέν ἀντιστέκονται ἐπιτυχῶς μόνον στίς κακουχίες τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τήν γήρανση, τήν ἐγκατάλειψη καί τήν ἀνθρώπινη ἐπιθετικότητα. Ἐπὶ αἰῶνες ὑφίστανται τακτικὴ καί ἰσχυρὴ δοκιμασία ἀπὸ τούς σεισμούς δίχως νά ὑποκύπτουν.

Ἀπὸ τό, πιστό ὅπως πάντοτε, σκίτσο τοῦ Μπάρσκι τό 1744 ἕως καί τό τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα τό Μοναστηριακὸ Σύμπλεγμα, παρά τίς διάφορες κακουχίες, παρουσιάζει ἐλάχιστες διαφορές (Εἰκ. 16). Ἐάν δέ ἀναλογισθοῦμε ὅτι, τουλάχιστον τό περιμετρικὸ ὀχυρωματικὸ τεῖχος εἶναι ἀπὸ τήν ἵδρυσή του, παρατηροῦμε μία ἀξιοθαύμαστη ἀν-

θεκτικότητα τοῦ μνημείου στίς σκληρές σεισμικές καί περιβαλλοντολογικές συνθήκες τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιά σχεδόν 1000 χρόνια, ἀφοῦ ἡ Ἱ. Μονή ιδρύθηκε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1013 καί 1045.

Ἡ ἐντυπωσιακή αὐτή ἀντοχή τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί τῶν ἄλλων δομημάτων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπως καί ἄλλων πολλῶν κατασκευῶν τῆς περιοχῆς καί τῆς περιόδου τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, προφανῶς ὀφείλεται καί στόν τρόπο δόμησης αὐτῶν. Τέτοιους τρόπους ἀναζήτησε καί μελέτησε τό Ἐρευνητικό Πρόγραμμα τοῦ ΕΜΠ, μέ Κωδικό Ε.Μ.Π.: 61/095100 καί Ἡμερομ. Πρωτοκόλλου: 02/10/1997, μέ τίτλο: «Ἀρχιτεκτονική-Κατασκευαστική Ἀποτύπωση καί Δομική Ἀποτίμηση Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου Ἁγίου Ὁρους». Κάποια στοιχεῖα ἀπό τήν ἔρευνα αὐτή παρατίθενται στό ἄρθρο αὐτό.

Πολλή συζήτηση ἔχει γίνει ὡς πρός τήν ὕπαρξη, τήν σημασία καί τό εὖρος χρήσης της, διά ξύλινων στοιχείων, ἐνίσχυσης καί περιίδεσης τῶν ἱστορικῶν λιθοδομῶν στίς περιοχές μέ σεισμική δραστηριότητα. Ἡ τεχνική αὐτή, δικαίως λόγῳ ἔλλειψης σεισμῶν, δέν ἀνεπτύχθη στόν ἴδιο βαθμό καί τρόπο στίς χῶρες τῆς βόρειας, κεντρικῆς καί δυτικῆς Εὐρώπης, ἀπ' ὅπου τελευταῖα εἰσάγεται ἡ τεχνογνωσία. Ὅμως στήν περιοχή ὅπου ἀνθίσε ὁ Βυζαντινός Πολιτισμός, ἐν μέσῳ συχνῶν καί ἰσχυρῶν σεισμικῶν φαινομένων, ἀνεπτύχθησαν πρωτότυπα ἀντισεισμικά δομικά συστήματα, τά ὅποια δέν ἐρευνῶνται ἐπαρκῶς.

Ἡ ὀρθή ὁμως κατανόηση τῆς δομικῆς αὐτῆς τεχνικῆς εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἀναζήτηση τῆς, τυχόν, παθολογίας καί τρωτότητός της καί, κυρίως, γιά τήν ἀνάπτυξη ἐξελιγμένων μεθόδων ἐπισκευῆς, ἐνίσχυσης καί ἀποκα-

τάστασής της. Εὐτυχῶς πολλά ἀκόμα μνημειακά ἢ καὶ παραδοσιακά μας κτίρια διατηροῦν ἵχνη αὐτῆς τῆς μεθόδου, μεταξύ καὶ ἄλλων ἱστορικῶν ἀντισεισμικῶν δομικῶν τεχνικῶν, ὅπως τὸ περιγραφόμενο Καθολικὸν τῆς Ἱ.Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Καθολικοῦ, (Εἰκ.17), καὶ τῆς Λιτῆς, (Εἰκ.18), διακρίνονται δύο ἐπάλληλες σειρές ξύλινων ἐλκυστήρων θλιπτήρων.

Στὴν κλίμακά της, ἐντὸς τῆς βόρειας λιθοδομῆς, ἀνοδικῆς πρὸς τὸ ὑπερῶο διόδου, εἶναι ἐμφανεῖς οἱ, ἐντὸς τοῦ τοίχου, ξύλινες ἱμαντώσεις, οἱ παράλληλες καθὼς καὶ οἱ κάθετες πρὸς αὐτόν (Εἰκ.19).

Ἀπὸ τὴν φανερὴ ἀντιστοιχία τῶν ξύλινων ἐνισχύσεων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν λιθοδομῶν προκύπτει ἡ πιθανότητα ἐνός δικτύου ξύλινων ἐνισχύσεων συνεργαζομένων μεταξύ των σέ ἓνα χωρικὸ σύστημα περιδέσης τοῦ μνημείου. Ἡ ἀναφερθεῖσα ἔρευνα τεκμηρίωσε τὴν ὑπόθεση αὐτή.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ ΕΜΠ ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ, στὸ ἀνώτατο ἐπίπεδο, θολοδομία, ἐκεῖ πού ἡ ἀδρανειακὴ φόρτιση εἶναι ἡ μεγίστη, περιδένεται, ἱμαντώνεται μὲ ξύλινα στοιχεῖα ὅπως παρουσιάζεται στὴν Εἰκόνα 20. Παράλληλα καταγράφηκε τοπικά ἡ, λόγω διαβροχῆς καὶ σήψης, ἀστοχία ξύλινων στοιχείων περιδέσης σέ κρίσιμα σημεῖα τῆς θολοδομίας. Ἀμεση ἐνέργεια ἦταν ἡ κατάλληλη, προσωρινὴ ὑποστήριξη τῶν θόλων μέχρι τὸν χρόνο ἐπισκευῆς καὶ ἀποκατάστασης αὐτῶν.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐργασίας αὐτῆς καὶ χάριν τῆς κρυφῆς, μέσα ἀπὸ τὸν βόρειο τοῖχο τῆς Λιτῆς, διόδου πρὸς τὸν ὄροφο-κρύπτη ἐπισημάνθηκε καὶ καταγράφηκε

τό ἐντός καί ἐκτός τῶν τοιχοποιῶν πλέγμα τῶν ξυλίνων ἐνισχύσεων καί ἀξιολογήθηκε ἡ συνεισφορά του στήν συμπεριφορά τοῦ μνημείου. Τό πόσο μεγάλη σημασία ἔδιναν οἱ ἱστορικοὶ κατασκευαστές στὸν ρόλο τῶν ξύλινων ἱμαντώσεων στίς φρουριακές κατασκευές τῶν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους φαίνεται ἀπὸ ἓνα ἀνέλπιστο εὔρημα στήν βορεινὴ ὀχυρωματικὴ τοιχοποιία τοῦ μοναστηριοῦ.

Στὴν κορυφὴ τοῦ ὀχυρωματικοῦ τοίχου ξεκίνησαν οἱ μοναχοὶ ἐπισκευὴ τοπικῆς ρωγμῆς. Ἡ τοιχοποιία στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει πάχος 1,60 μέτρα καί εἶναι προφανές ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα μέλη τοῦ ὀχυρωμένου κτίσματος. Στὸ μέσον τοῦ τοίχου, κατὰ τὴν συνήθεια τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἀποκαλύφθηκε μία εὐμεγέθης διατομὴ ξύλινης ἱμάντωσης αὐτοῦ. Ἡ ἱμάντωση αὐτὴ, διατομῆς 180x230 χιλιοστῶν, ἐκτός τῆς περιοχῆς τῆς ρωγμῆς, ὑπάρχει ἀκόμα στήν θέση της μετὰ ἀπὸ, περίπου, δέκα αἰῶνες (Εἰκ. 21).

Παρά τὴν δυσμενῆ θέση στήν κορυφὴ λιθοδομῆς, ἐκτεθειμένης σέ ἄγριες περιβαλλοντικές συνθῆκες ἐπὶ δέκα αἰῶνες, ἡ διατήρηση τῆς ξύλινης ἱμάντωσης ὀφείλεται στήν ἐντυπωσιακὴ κατασκευαστικὴ λεπτομέρεια τοῦ ἐγκιβωτισμοῦ της στήν λιθοδομὴ. Ὅπως φαίνεται στήν φωτογραφία καί τό σχέδιο ἀποτύπωσης καί κατασκευαστικῆς ἀνάλυσης τῆς Εἰκόνας 22 ἡ ξύλινη ἱμάντωση ἔχει τοποθετηθεῖ ἐπὶ μίας, κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου, σειρᾶς δομημένων κοιλοτήτων. Οἱ ἀβαθεῖς κοιλότητες σχηματίζονται ἀπὸ κατάλληλα δομημένες λιθόπλακες καί ἔχουν ἐπιχρισθεῖ μέ παχὺ στρώση ἀσβέστου. Οἱ κατασκευαστές, μὴν ὑπολογίζοντας τὸν μεγάλο κάματο

μιᾶς τόσο ἐπίπονης ἐργασίας, γνωρίζοντας ὅτι τό ξύλο δέν μπορεῖ νά σαπίσει ποτέ μέ περιεχόμενη ὑγρασία κάτω τοῦ 20%, τό ἀποστράγγιζαν μέσα στίς κοιλότητες ὅπου ἡ ἄσβεστος μέ τήν τυχόν εἰσερχόμενη ὑγρασία σχημάτιζε ὄξινη ἀτμόσφαιρα.

Ἐμεῖς, στὸν 21^ο αἰῶνα ἀμφιβάλλουμε ἀκόμα γιὰ τήν ὑπαρξη καὶ τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς ξύλινης ἱμάντωσης, τῆς ξυλοδεσιᾶς. Ὅμως ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρὸ 1600 ἐτῶν, χρησιμοποιεῖ αὐτὴν τήν τεχνική, ὡς παραβολή, γιὰ τήν De Anna ἐπιστολή του. Τὴν παραθέτω σέ μετάφραση:

«...καὶ ἄς μιμηθοῦμε τοὺς οἰκοδόμους. Διότι καὶ ἐκεῖνοι ὅταν θέλουν νά οἰκοδομήσουν πλίνθους, ἐξ αἰτίας τῆς σαθρότητας τοῦ ὑλικοῦ, ἀποσφίγγουν τήν οἰκοδομή μέ μακρά ξύλα, καὶ δέν τό κάνουν αὐτό ἀνά μεγάλα διαστήματα, ἀλλὰ ἀνά μικρά, οὕτως ὥστε ἐξ αἰτίας τῆς πυκνότητος τῶν ξύλων αὐτῶν, νά καταστήσουν ἀσφαλεστέρα τήν σύνθεση τῶν πλίνθων. Αὐτό καὶ ἐσύ νά κάνεις, καὶ ὅλες τίς πράξεις τοῦ βίου, ὡσάν μέ κάποιες ἱμαντώσεις ξύλων, διαπερνώντας μέ τήν συνέχεια τῶν προσευχῶν, ἀπὸ παντοῦ νά περιφράξεις τὴν ζωὴ σου. Ἐάν αὐτό κάνεις, ἀκόμα καὶ ἐάν πνεύσουν ἀναρίθμητοι ἄνεμοι καὶ πειρασμοὶ καὶ κακές διαθέσεις καὶ τυχοῦσες σκέψεις δυσάρεστες, καὶ ὅποιου εἴδους ἐάν ἐπέλθει δεινὸ, δέν θά μπορέσει νά κρημνίσαι τὴν οἰκία ἐκείνη πού ἔχει συνδεθεῖ μέ τόσο πυκνὴς εὐχῆς».

Ἕνας κήρυκας πίστεως, ἕνας ρήτορας, χρησιμοποιεῖ στὸν λόγο του παραβολές καὶ παραδείγματα εὐρέως γνωστά στό ἀκροατήριό, ὅπως ἔπρεπε νά ἦταν εὐρέως γνωστή καὶ ἀποδεκτή, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ διὰ ξύλων περισφιξη τῶν οἰκοδομῶν.

Αλλά, και ακόμα πιο πίσω, στην Σοφία Σειράχ, κεφ. ΚΒ, πού γράφτηκε τόν 2^ο π.Χ. αιώνα, αναφέρεται: «Ίμάντωσις ξυλίνη ένδεδεμένη εις οίκοδομήν έν συσσεισμιῶ οὐ διαλυθήσεται, οὕτως καρδιά έστηρηγμένη επί διανοήματος βουλῆς έν καιρῶ οὐ δειλιάσει».

Ένίοτε έντυπωσιασμένοι ή έπηρεασμένοι από άλλους πολιτισμούς λησμονούμε τά έπιτεύγματα του παρελθόντος μας και χάνουμε και την αίσθηση της κλιματικής, περιβαλλοντικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής «έντοπιότητάς» μας.

Άραγε, μπορούμε να κατανοούμε όρθά τά κατασκευαστικά μυστικά, την παθολογία και την τρωτότητα των μνημείων ενός τόπου εκπαιδευόμενοι σε άλλους τόπους για διάφορα δομικά συστήματα που δημιουργήθηκαν για άλλες καταπονήσεις σε διαφορετικό περιβάλλον;

Στό βιβλίο του 1921 του Δ.Ε. Τσιπούρα, καθηγητή, του ΕΜΠ, μέ τίτλο «Άρχιτεκτονικά Βάσεις», αναφέρεται ότι στό φύλο της έφημερίδας Έστία της 28ης Άπριλίου 1918 δημοσιεύθηκε συνέντευξη μέ τόν, τότε, Γάλλο πρεσβευτή κ. Ντέ Μπιγύ, γνωστό φιλότεχνο της έποχής, μέσα στην όποία αναφέρονταν και τά ακόλουθα:

«Σεις οι Έλληνες έχετε δύο ένδοξες και μεγάλες ιστορικές περιόδους. Έχετε τόν άρχαϊόν, άφ' ενός πολιτισμόν και τόν Βυζαντινό Πολιτισμόν, άφ' έτέρου. Παρά να ζητήτε τίς έμπνεύσεις σας άλλου ποδηγετηθήτε από αυτούς. Έάν ήμουν έγώ Έλλην, θα έστρεφα όλη μου την προσοχήν προς τόν Βυζαντινό πολιτισμόν. Αυτός είναι ό έθνικός σας πολιτισμός. Και αυτή ακόμα ή θεοκρατική άποψις του υπήρξε ένα όργανον προς προαγωγήν του Έθνους σας.

Πάρετε τίς βάσεις τοῦ Ἀρχαίου Πολιτισμοῦ, ἀλλὰ προσκολληθῆτε περισσότερο εἰς τόν Βυζαντινόν. Ἄλλως τε τί εἶναι ὁ σημερινός Ἑλληνικός βίος παρά συνέχισις καί παράδοσις τοῦ βίου τῶν μέσων χρόνων; Πρὸς αὐτόν δέν σᾶς συνδέουν τάχα ὅλαι σας αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις;».

Πόσο ἐπίκαιρα θά μπορούσαν νά ἡχήσουν τὰ λόγια αὐτά τοῦ Γάλλου φιλότεχνου πρεσβευτῆ κ. Ντέ Μπιγύ ἀκόμα καί σήμερα. Σήμερα πού στήνουμε ὑαλόφρακτα κτίρια - θερμοκήπια στὸν καυτό ἥλιο τοῦ νότου ἐπειδὴ ἔτσι κτίσανε στὸν βορρᾶ. Παραβλέπουμε τὸ κλίμα, τὴν σεισμογένεια, τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τοῦ τόπου μας.

Παρ' ὅλη τὴν, ἐπὶ αἰῶνες, δοκιμασμένη σημασία καὶ ἀξία τῶν «ἱμαντώσεων» ἀργότερα, ἕως καί σήμερα, ἡ σπουδαιότητά τους, συχνά, παραβλέπεται. Ἔτσι παραβλέπεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀντοχὴ πολλῶν αἰώνων στίς καταπονήσεις τοῦ περιβάλλοντος τῶν μνημείων μας, ὅπως καὶ τὸ Καθολικόν τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους, ὀφείλεται καὶ σέ κάποια, λησμονημένα πιθανῶς σήμερα, δομικά, κατασκευαστικά συστήματα καὶ πολύτιμες λεπτομέρειες. Ὀφείλουμε νά τὰ ἐπισημάνουμε, νά τὰ κατανοήσουμε, νά τὰ σεβαστοῦμε καὶ νά τὰ ἀποκαταστήσουμε, ὥστε, νά συνεχίσουν νά στηρίζουν ὀρθια τὰ πολύτιμα μνημεῖα μας. Τὰ δομημένα μας μνημεῖα. Μέσα στὰ προστατευτικά κελύφη τῶν ὁποίων διασώζονται καὶ ἐπιβιώνουν πλεῖστοι θησαυροὶ τῆς τέχνης μας, τῆς παράδοσής μας, τῆς ἐπιστήμης μας καὶ τῆς πίστεως μας. Ὅπως τὰ θαυμάσια φρέσκα τοῦ Παντοκράτορα καὶ τῆς Πλατυτέρας στό Καθολικόν τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους (Εἰκ.25).

Εικ. 1. Πανοραμική άποψη της Ί. Μ. Όσίου Λουκά Βοιωτίας από τόν βορρά.

Εικ. 2. Δυτική όψη του Καθολικού της Ί. Μ. Όσίου Λουκά μέ τήν αναστυλωμένη Τράπεζα δεξιά.

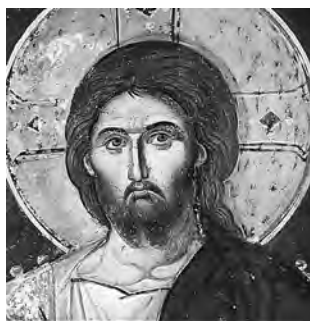
Εἰκ. 3. Ἡ στέγαση τῆς Τράπεζας τῆς Ἱ. Μ. Ὁσίου Λουκᾶ ἀπὸ ὀπλισμένο σκυρόδεμα σὲ ἀπομίμηση τυπικοῦ ξύλινου φορέα.

Εἰκ. 4. Ἀριστερά τὸ Καθολικὸν τῆς Ἱ. Μ. Ὁσίου Λουκᾶ στὴν Βοιωτία. Δεξιά ὁ Ἱ. Ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ 10^{ου} αἰῶνα ὅπου, ἀκόμα καὶ τὰ ἴχνη τῶν ξύλινων ἐλκυστήρων – θλιπτήρων ἔχουν ἐπιμελῶς ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὶς ἐπισκευές τοῦ 2^{ου} μισοῦ τοῦ 20^{ου} αἰῶνα.

Εικ. 5. Τό Πρωτάτον (ἀρχές 10^{ου}) τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοιχογραφημένο (στά τέλη τοῦ 13^{ου}) ἀπό τόν ἐκ Θεσσαλονίκης «δίκην σελήνης λάμπσαντα» κύρ Μανουήλ τόν Πανσέληνον.

Εικ. 6. Τό Πρωτάτον (ἀρχές 10^{ου}) τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀριστερά καί ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ τοῦ Πανσέληνου δεξιά.

Εἰκ. 7. Τό Πρωτάτον (ἀρχές 10ου αἰ.) τοῦ Ἀγίου Ὁρους μέ τό προστατευτικό μεταλλικό κάλυμμα, μέσα καί ἔξω τοῦ μνημείου, γιά τίς ἐργασίες ἀποκατάστασης τῆς στέγας.

Εἰκ. 8. Τό ξυλόστεγο βυζαντινό Καθολικό τῆς Ἱ. Μ. Παναγίας τοῦ Ἄρακα στήν Κύπρο.

Είκ. 9. Άποκομμένος, κατά τό δεύτερο ήμισυ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ξύλινος ἐλκυστήρας τοῦ βυζαντινοῦ Ἱ. Ν. Παναγίας τοῦ ἸΑρακα στήν Κύπρο.

Είκ. 10. Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τά δεξιὰ φωτογραφίες Α, Β καί Γ, ὅπως τίς πῆρα κατά τήν κατεδάφιση τοῦ Ἱστορικοῦ Κωδονοστασίου στό Βαρθολομίο τό 1988.

Εικ. 11. Ἀριστερά: Νεόδμητο, ἀδειοδοτημένο, σχεδόν τελειωμένο, μὴ κατοικούμενο ἀκόμα κτίριο στό Λουτράκι κατεστραμμένο κατὰ τόν σεισμό τοῦ 1981. Δεξιά: Νεόδμητο, ἀδειοδοτημένο, σχεδόν τελειωμένο, μὴ κατοικούμενο ἀκόμα κτίριο στήν Ἀθήνα κατεστραμμένο κατὰ τόν σεισμό τοῦ 1999.

Εικ. 12. Ἡ Ἱ.Μ. Σίμωνος Πέτρα σέ σεισμογενῇ περιοχῇ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, σέ ὑψόμετρο 300 μέτρων πού ἰδρύθηκε τό 1257 ἀπό τόν Ὁσιο Σίμωνα.

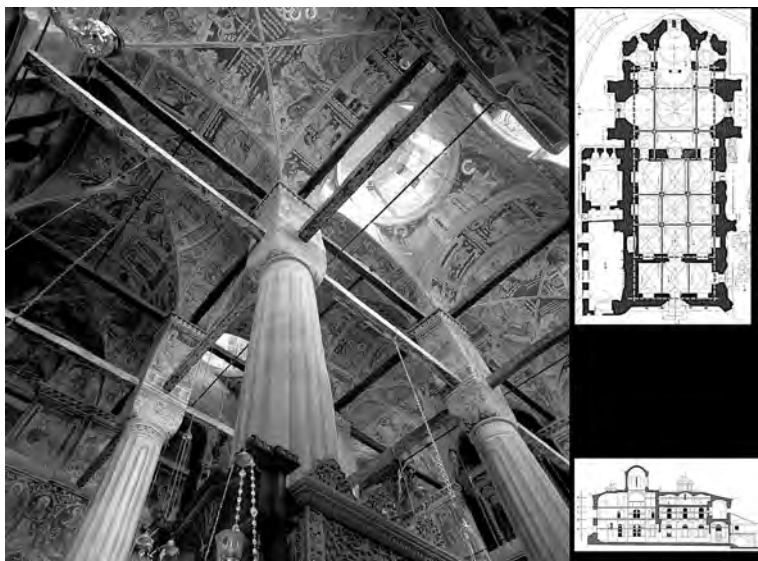
Εἰκ. 15. Ὁ Ἄθως πλέοντας νότια, ἀπὸ τὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἀγίου Ὄρους. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, πρὶν τὴν Δάφνη, βρίσκεται παραθαλάσσια ἡ Ἱ.Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὄρους.

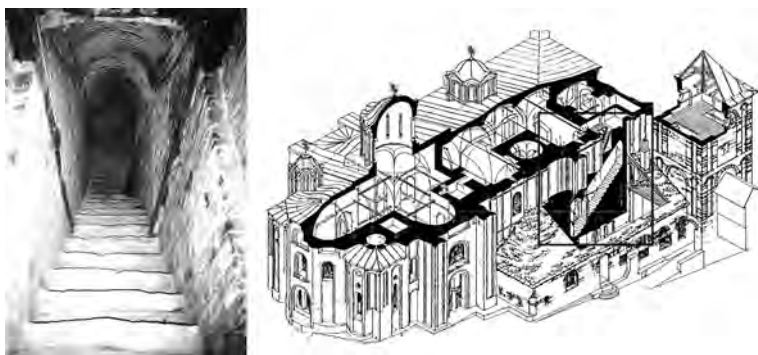
Εικ. 16. Φωτογραφία τοῦ 1905 (ἀριστερά), ἡ φωτογραφία τῆς Ἱ. Μονῆς τὴν δεκαετία τοῦ '90 (ἐπάνω δεξιά) καὶ σκίτσο τοῦ Μπάρσκι τοῦ 1744 (κάτω δεξιά).

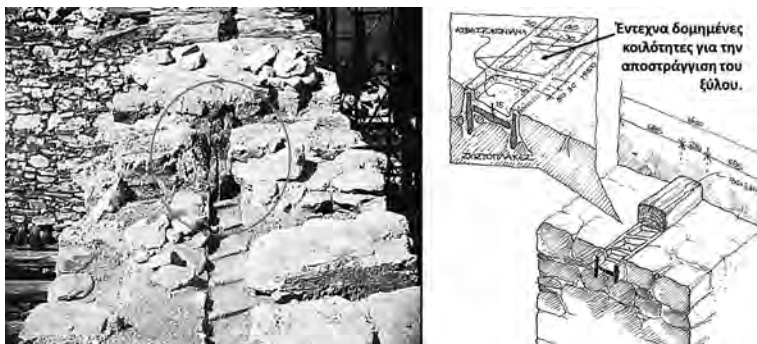
Εικ. 17. Τό Καθολικόν τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου Ἁγίου Ὁρους. Στό ἐσωτερικό τοῦ Καθολικοῦ διακρίνονται δύο ἐπάλληλες σειρές ξύλινων ἐλκυστήρων-θλιπτήρων.

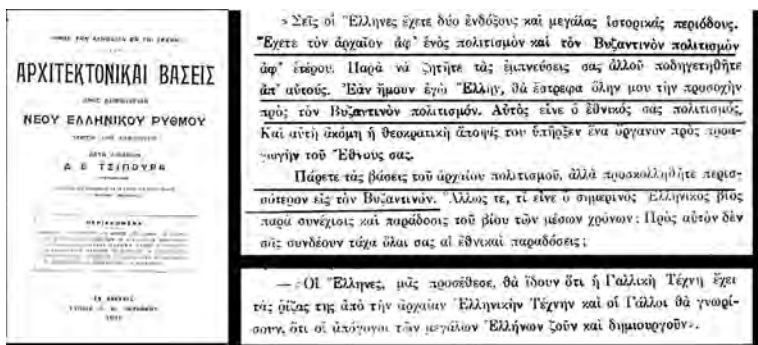
Εἰκ. 18. Ἡ Λιτή τῆς Ἱ.Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Λιτῆς διακρίνονται δύο ἐπάλλληλες σειρές ξύλινων ἐλκυστήρων-θλιπτήρων.

Εἰκ. 19. Ἡ ἐντὸς τῆς βόρειας τοιχοποιίας δίοδος πρὸς τὸ ὑπερῶον.

Εικ. 22. "Εντεχνα δομημένες κοιλότητες γιὰ τὴν ἀποστράγγιση τῆς ξυλοδεσιᾶς στὸν βόρειο ὀχυρωματικό τοῖχο.

Εικ. 23. Βιβλίο τοῦ 1921 τοῦ Δ. Ε. Τσιπούρα, Καθηγητῆ τοῦ ΕΜΠ, μέ τίτλο «Ἀρχιτεκτονικαὶ Βάσεις».

Εικ. 24. Ο Παντοκράτωρ καί ἡ Πλατυτέρα στό Καθολικόν τῆς
Τ. Μ. Δοχειαρίου Ἀγίου Ὁρους.

Νικολάου Χαρκιολάκη (†),
Αρχιτέκτονος Μηχανικοῦ
τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου

Προβλήματα καί κίνδυνοι
τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μας Μνημείων.
Περιγραφή καί Προτάσεις

Στό ἡμίωρο πού μοῦ διατίθεται στό πλαίσιο τῆς Ἡμερίδος¹, θά ἤθελα, ἐπιγραμματικά καί μόνο, νά περιγράψω τούς κυριότερους, κατά τήν γνώμη μου, κινδύνους καί τά αἰτία τους μαζί μέ κάποιες προτάσεις γιά τήν ριζική ἢ καί τήν προσωρινή ἀντιμετώπισή τους.

1) Κίνδυνοι κατάρρευσης μεγάλου καί δυστυχῶς ἄγνωστου στό σύνολό του ἀριθμοῦ ἐτοιμόρροπων (ἢ καί ἐπικινδύνως ἐτοιμόρροπων) Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων ὡς καί Μνημείων σέ περιοχές ὑψηλῆς σεισμικῆς ἐπικινδυνότητας

Τό ἀποτέλεσμα τῶν κινδύνων αὐτῶν εἶναι ἡ ἀπώλεια ἱστορικῶν καί πολιτιστικῶν στοιχείων (ἀρχιτεκτικῶν καί

1. Ὁ Εἰσηγητής, κατά τήν διάρκεια τῆς Εἰσηγήσεώς του, παρουσίασε Πίνακες καί φωτογραφικό ὕλικό σέ πρόγραμμα Power Point.

καλλιτεχνικῶν), δεδομένου ὅτι μεγάλο ποσοστό τῶν μνημείων αὐτῶν παραμένει ἐπιστημονικά ἀδημοσίευτο ὅπως καί μεγάλο μέρος τῶν μνημείων τῆς χώρας μας, πού στεροῦνται τοῦ ἀπαραίτητου Μητρώου.

Σχετική πρόταση εἶχα ὑποβάλει πρό ἐτῶν στήν Ἐπιτροπή, ἐπειδή τό Μητρώο αὐτό ἀποτελεῖ τόν κύριο λόγο σύστασης τῆς Ἐπιτροπῆς καί περιλαμβάνεται στήν Συνοδική ἀπόφαση γιά τήν συγκρότησή της (ἄρθρο 2 τοῦ Κανονισμοῦ 137/1999). Ἡ πρότασή μου, γιά λόγους προσαρμογῆς στήν Εὐρωπαϊκή πρακτική, βασίστηκε στό ὑπόδειγμα τοῦ Inventaire du Patrimoine Culturel d' Europe (IPCE) τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τό ὁποῖο ἐπισημαίνω ὅτι ἔχει συντάξει καί τήν Εὐρωπαϊκή Σύμβαση γιά τήν Προστασία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς μας Κληρονομιάς ἢ πιό γνωστή ὡς Σύμβαση τῆς Γρανάδας, ἡ ὁποία, ἂν καί ἔχει ἐπικυρωθεῖ ὁμόφωνα ἀπό τήν Ἑλληνική Βουλή μέ τόν Ν. 2039/1992, δέν ἔχει τεθεῖ, στό σύνολό της σέ ἐφαρμογή, «κρίμασιν οἷς Κύριος οἶδεν», παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ἐφαρμογή της θά ἀπέβαινε σέ μεγάλο ὄφελος γιά τά Μνημεῖα μας!

Εἰδικότερα, στήν ὁθόνη παρουσιάζεται:

- Ἡ καρτέλα τ. IPCE τοῦ Μητρώου, σέ ἔνταση καί σέ ψηφιακή μορφή. Θά ἀποτελέσει ὑπόβαθρο-βάση δεδομένων πολλαπλῶν χρήσεων, οἱ ὁποῖες θά ὑπάρξουν (π.χ. καταγραφή, κατηγοριοποίηση, προγραμματισμός μελετῶν καί ἔργων, πολιτιστικές διαδρομές κ.λπ.). Ἡ συγκεκριμένη καρτέλα συμπληρώθηκε γιά τό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πετράκη, καί
- Οἱ Ὁδηγίες συμπλήρωσης τῆς καρτέλας κάθε Μνημείου.

Τό Μητρώο θά συμπληρωθεῖ ἀπό 80 ομάδες νέων Ἀρχαιολόγων, Ἀρχιτεκτόνων καί Συντηρητῶν μέ μεταπτυχιακές σπουδές στό ἀντικείμενο τῆς προστασίας τῶν Μνημείων (Ὑπάρχουν ἑκατοντάδες τέτοιοι ἀπόφοιτοι τοῦ ΕΜΠ, τοῦ ΑΠΘ κ.λπ. ΑΕΙ τοῦ ἐσωτερικοῦ καί ἐξωτερικοῦ) μέσα σέ χρονικό διάστημα 24 μηνῶν.

Ἡ καταγραφή θά γίνεи, σέ συνεργασία μέ τίς ἀρμόδιες Ἐφορεῖες Ἀρχαιοτήτων καί Ὑπηρεσίες Νεώτερων Μνημείων τοῦ ΥΠΠΟ, ὑπό τήν γενική ἐποπτεία τῆς Ἐπιτροπῆς μας. Ὁ προϋπολογισμός τοῦ ἔργου τοῦ Μητρώου ἐκτιμήθηκε σέ 6 ἑκατ. εὐρώ περίπου καί θά μπορούσε νά ἐνταχθεῖ σέ εἰδικό Κοινοτικό Πρόγραμμα (π.χ. ΕΣΠΑ ἢ ἄλλο παρόμοιο).

Δυστυχῶς, μέ τήν ἐξαίρεση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλης Μονεμβασίας καί Σπάρτης, πού προέβη καί μᾶς ἀπέστειλε μιὰ πρώτη σχετική καταγραφή, ὅλες οἱ ὑπόλοιπες Ἱερές Μητροπόλεις, στίς ὁποῖες στείλαμε τήν ἀπόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς, τήν καρτέλα καί τίς Ὁδηγίες συμπλήρωσης, καί ζητήσαμε σέ πρώτη φάση ἕνα κατάλογο ἢ ἔστω ἕνα ἀριθμό τῶν μνημείων τῆς περιφέρειάς τους, δέν ἀνταποκρίθηκαν.

Τό χειρότερο ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρόταση οὐδέποτε ὑποβλήθηκε στό Ὑπουργεῖο Ἀνάπτυξης καί Ὑποδομῶν γιά ἐνταξη σέ Κοινοτικό Χρηματοδοτικό Πρόγραμμα καί παραμένει μέχρι σήμερα ἀνενεργή.

Αποτέλεσμα τῆς ἔλλειψης Μητρώου εἶναι:

α) Νά μήν ἔχουμε ποσοτικά στοιχεῖα γιά τά μνημεῖα αὐτά, δηλ. πόσα εἶναι ἀνά Μητρόπολη καί στό σύνολό τους.

β) Νά μὴν ἔχουμε ποιοτικά στοιχεῖα, δηλαδή, στοιχεῖα ἀρχαιότητος καὶ χρονολογίας κατασκευῆς, στοιχεῖα ἐτοιμοροπίας καὶ σεισμικῆς ἐπικινδυνότητος, στοιχεῖα βλαβῶν καὶ ζημιῶν ὡς καὶ ἱστορικοῦ ἐπισκευῶν καὶ ἀναστηλώσεων, στοιχεῖα διακόσμου (π.χ. τοιχογραφιῶν, ἀναγλύφων κ.λπ.), στοιχεῖα ὑπευθύνου τοῦ μνημείου ὡς καὶ στοιχεῖα Τίτλων Ἰδιοκτησίας.

γ) Νά εἶναι ἀδύνατος ἓνας ὀρθολογικός καὶ ἐπιστημονικός προγραμματισμός μελετῶν καὶ ἔργων, σέ περίπτωση ἐξέγερσης κονδυλίων (Κοινοτικῶν Ἐθνικῶν ἢ Χορηγιῶν).

δ) Νά κινδυνεύουν μνημεῖα μέ κατάρρευση καὶ χωρὶς δυνατότητα ἔστω ἀνακατασκευῆς (π.χ. ὁ Ἱερός Ναός Ἀγίων Ἀποστόλων Καλαμάτας ἀναστηλώθηκε, μετὰ τὸν σεισμό, μέ τὴν βοήθεια ἑνὸς φωτογραμμετρικοῦ ζεύγους) ἢ κλοπῆς καλλιτεχνικῶν τοῦς στοιχείων (π.χ. τοιχογραφιῶν, σκυφίων κ.λπ.) χωρὶς δυνατότητα ἀναζήτησης καὶ διεκδίκησης τῶν στοιχείων αὐτῶν. (Τό ΥΠΠΟ ἔχει πολὺ καλὴ προεργασία γιὰ τίς περιπτώσεις κλοπῆς, κυρίως ὅμως γιὰ τὰ κλασικὰ μνημεῖα).

2) Κίνδυνοι καταστροφῆς αὐθεντικῶν στοιχείων τῶν Μνημείων μέ ἄστοχες καὶ κακότεχνες ἐπεμβάσεις

Οἱ ἐπεμβάσεις αὐτές γίνονται συνήθως ἀπὸ ἄτομα χωρὶς σχετικὴ ἐμπειρία, καὶ συχνά ἐπιφέρουν καὶ ἀπώλειες χρημάτων διότι μετὰ τῶν ἐπεμβάσεων αὐτῶν περιλαμβάνονται καὶ ὅσες ἀντιμετωπίζουν μόνο τό ἀποτέλεσμα μιᾶς φθορᾶς ἢ ζημιᾶς ἑνὸς μνημείου καὶ ὄχι τὰ αἰτία της, μέ συνέπεια σέ ἐλάχιστο χρόνο, οἱ φθορές ἢ ζημιές νά

ἐπανεμφανίζονται καὶ νά χρειάζονται νέες ἐπεμβάσεις κ.ο.κ.

Σχετική πρόταση γιά τήν δημιουργία Μητρώου Μελετητῶν καί Κατασκευαστῶν Ἔργων σέ Μνημεῖα εἶχα ὑποβάλει κατ' ἐπανάληψη στίς πολιτικές ἡγεσίες, κατά τήν θητεία μου στό ΥΠΠΟ, καί τά Μητρώα αὐτά νομοθετήθηκαν μέν ἀλλά οὐδέποτε ὑλοποιήθηκαν καί πάλι «κρίμασιν οἷς Κύριος οἶδεν», πλὴν τοῦ Μητρώου Συντηρητῶν Ἀρχαιοτήτων καί Ἔργων Τέχνης, μέ ἱκανοποιητικά κατά κανόνα ἀποτελέσματα.

Τήν μέχρι τώρα κρατική αὐτή παράλειψη θά μπορούσε νά παρακάμψει ἡ Ἱερά Σύνοδος μέ τήν προώθηση Εἰδικῶν Κανονιστικῶν Ἀποφάσεων της, οἱ ὁποῖες μετά τήν δημοσίευσή τους σέ ΦΕΚ, ἰσοδυναμοῦν μέ Νόμους τοῦ Κράτους, γιά ἐφαρμογή βεβαίως στά Ἐκκλησιαστικά Μνημεῖα καί χωρίς νά ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀρχαιολογική νομοθεσία, πού «τηρεῖ σιγήν ἰχθύος» ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Δέν μπορεῖ πάντως νά γίνει σέ καμμία περίπτωση ἀποδεκτό, ὅπως τόνισε πρόσφατα σέ ὁμιλία του στήν Βουλή ὁ Ὑπουργός Ὑποδομῶν καί πρῶην πρόεδρος τοῦ ΤΕΕ κ. Χρήστος Σπίρτζης «οἱ Ἐφορεῖες Ἀρχαιοτήτων νά ὑποδεικνύουν στούς διάφορους ἐνδιαφερόμενους φορεῖς (δηλ. καί στίς Ἱερές Μητροπόλεις κ.λπ.) ὀνόματα Μελετητῶν καί Κατασκευαστῶν τῆς ἐπιλογῆς τους», γιά νά πάρει τήν ἀπάντηση ἀπό τήν παριστάμενη Πρόεδρο τοῦ ΣΕΑ ὅτι «Δέν συμβαίνουν τέτοια πράγματα στήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία καί, ἂν κατ' ἐξαίρεση συμβεῖ κάτι τέτοιο, εἶναι ἐντελῶς παράνομο!».

Υπάρχει μεγάλη ανάγκη υποβοήθησης τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων ἀλλά καί στοιχειώδους ἐνημέρωσης τῶν κατὰ τόπους Ἐφημερίων, ὥστε νά μὴν ἀκούγονται, καί μάλιστα ἀπό μικρόφωνο, δηλώσεις πρὸς τό πολυάριθμο χριστεπώνυμο πλήρωμα, πού προσῆλθε στὸν Ἑσπερινὸ τῆς παραμονῆς καί στή Θεία Λειτουργία τῆς Ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸν Βυζαντινὸ Ἱερό Ναὸ Ὁμοροφκκλησιᾶς τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν στό Γαλάτσι Ἀττικῆς, ὅτι «ὁ ναὸς αὐτός λειτουργεῖ ἅπαξ τοῦ ἔτους ἐπειδὴ εἶναι βυζαντινὸ μνημεῖο καί ὅτι γιὰ τὸν λόγο αὐτό ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία κατέχει τὰ κλειδιά καί ἀπαγορεύει τὴν λειτουργία του τίς λοιπές ἡμέρες τοῦ ἔτους!».

Γιὰ τὸν παραπάνω λόγο, πρότεινα στὴν Ἐπιτροπὴ τὴν ἐπεξεργασία, σύνταξη καί ἔκδοση, ἀφ' ἐνός μὲν, σειρᾶς εἰδικῶν φυλλαδίων, μέ σκοπὸ νά διανεμηθοῦν σέ ὅλες τίς Ἱερές Μητροπόλεις καί, δι' αὐτῶν, σέ ὅλους τοὺς Ἱερούς Ναοὺς, Ἱερές Μονές καί Παρεκκλήσια τῆς Περιφέρειᾶς τους, βασισμένα σέ ὑποδείγματα ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ὅπως π.χ. τοῦ Council of the Care of Churches τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας (Συμβουλίου Προστασίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐνν. Μνημείων), μέ σχετικές Ὁδηγίες. Εἰδικότερα, στὴν ὁθόνη παρουσιάζονται:

- Τεῦχος μέ τρόπους διαρκοῦς συντήρησης ἱστορικῶν διατηρητέων ναῶν (μέ νομικές καί τεχνικές ὁδηγίες μέ παραδείγματα καί σχετικὴ βιβλιογραφία).
- Τεῦχος μέ τρόπους ὑδρομόνωσης καί ἐπισκευῆς τῶν στεγῶν (ξύλινων μέ κεραμίδια ἢ σχιστόπλακες, θολωτῶν μέ μολυβδόφυλλα κ.λπ.) ἱστορικῶν διατηρητέων ναῶν (μέ τεχνικές ὁδηγίες καί σχέδια).

- Τεῦχος μέ τρόπους θέρμανσης ἱστορικῶν διατηρητέων ναῶν (μέ τεχνικές ὁδηγίες καί σχέδια διαφόρων συστημάτων).
- Ὅδηγίες γιά τήν (ἀνά 5ετία) ἐπιθεώρηση καί τήν ἐπισκευή ἱστορικῶν διατηρητέων ναῶν, καί
- Ἐντυπο (ἀνά 5ετία) ἐπιθεώρησης ἱστορικῶν διατηρητέων ναῶν (πού φυλάσσεται στό Ἀρχεῖο τόσο τοῦ Ναοῦ ὅσο καί τῆς Τοπικῆς Μητρόπολης).

3) Προβλήματα, πού μποροῦν νά ἐξελιχθοῦν σέ κινδύνους, ἀπό τήν ἔλλειψη ἀλληλοκατανόησης, μεταξύ τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων, Ἡγουμενοσυμβουλίων, Ἐφημερίων πού στεγάζονται ἢ πού ἔχουν τήν διαχείριση Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων, ἀφ' ἑνός, καί τῶν Ἐφορειῶν Ἀρχαιοτήτων, τῶν Ὑπηρεσιῶν Νεωτέρων Μνημείων καί τῶν Δ/νσεων Ἀρχαιοτήτων καί Ἀναστηλώσεως τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ΥΠΠΟ, ἀφ' ἑτέρου

Τά μέν στελέχη τοῦ ΥΠΠΟ ὑποστηρίζουν ὅτι ἀναγκάζονται νά λειτουργοῦν ὡς «χωροφύλακες» γιά τήν πρόληψη ἢ καί τήν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποκατάσταση αὐθαιρεσιῶν ἢ κακοτεχνιῶν στά Ἐκκλησιαστικά Μνημεῖα, λόγω τῆς ἔλλειψης γνώσης καί ἐμπειρίας τῆς ἀρχαιολογικῆς νομοθεσίας καί πρακτικῆς ἀπό τά ἐκκλησιαστικά στελέχη.

Οἱ δέ ἐκκλησιαστικοί παράγοντες ὑποστηρίζουν ὅτι ταλαιπωροῦνται ἀπό τήν ἔλλειψη πρακτικοῦ πνεύματος, τίς ὑπερβολικές ἀπαιτήσεις καί τίς πολύχρονες καθυστε-

ρήσεις τῶν Περιφερειακῶν-Κεντρικῶν Ὑπηρεσιῶν καί Συμβουλίων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.

Τό θέμα εἶναι τεράστιο καί, κατά τήν γνώμη μου, ὀφείλεται στήν πολυσύνθετη, ἀσαφής, ἀντιφατική καί γραφειοκρατική ἀρχαιολογική νομοθεσία, στήν ἀνεπαρκῆ στελέχωση, στήν ὀργάνωση καί στήν ἀλληλοεπικάλυψη ἀρμοδιοτήτων μεταξύ τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ ΥΠΠΟ, ἀφ' ἑνός, ἀλλά καί στήν ἐλλιπῆ ἢ καί ἀνύπαρκτη σχετικά μέ τό θέμα μας ἐκκλησιαστική νομοθεσία καί στήν ἀνεπαρκῆ στελέχωση τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων μέ κατάλληλο προσωπικό.

Θά χρειαστοῦν, κατά τήν γνώμη μου, πολλά χρόνια καί πολλές προσπάθειες, ἀπό ὅλες τίς πλευρές, γιά τήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού δημιουργεῖ ἡ ἀνωτέρω κατάσταση καί δέν εἶναι δυνατόν νά προταθοῦν λύσεις ἀπό τήν θέση αὐτή.

Ἀντ' αὐτοῦ θέλω νά προτείνω νά μελετήσουμε ὅλοι τίς σοφές σκέψεις καί προτάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, πού περιέχονται στόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου μου, μέ τίτλο *«Παράδοση καί ἐξέλιξη στήν Ἀρχιτεκτονική τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σταυρονικήτα Ἀγίου Ὁρους»* καί μέ ὑπότιτλο *«Ἡ παραδοσιακή ἐξέλιξη ἑνός ζωντανοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ μνημείου καί τά προβλήματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἀντίληψης γιά τήν διατήρησή του σήμερα»*.

Στόν Πρόλογο αὐτόν, μεταξύ ἄλλων, διαβάζουμε τά ἀκόλουθα:

«...Ὁ ἀρμονικός συνδυασμός τῆς ἐξασφαλίσεως ἑνός ἐλαχίστου ὁρίου χρηστικῆς ικανότητος τοῦ μνημείου, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἡ ἐν αὐτῷ ἐγκαταβίωσις ἐκείνων, οἱ

ὅποιοι καὶ θὰ συντηρήσουν αὐτό ἀπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ χρόνου καὶ τῆς λεηλασίας, πρὸς ἓν ἐλάχιστον ὄριον σεβασμοῦ πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ ἥθος αὐτοῦ, τὸ ὅποιον προσδίδει εἰς αὐτό προστατευτέαν ἰδιαιτερότητα καὶ καλλιτεχνικὴν ἢ ἱστορικὴν ἀξίαν, εἶναι ἡ ἀρίστη ἐπιθυμητὴ καὶ ἐφαρμόσιμος λύσις», καὶ

«...τὸ ἀληθές συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν σχέσει πρὸς τὴν διατήρησιν τῶν πολιτιστικῶν μνημείων δέν ἐξυπηρετεῖται διὰ τῆς ἀπλῆς συντηρήσεως κτιριακῶν μορφῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς συντηρήσεως τῆς ἐν τοῖς κτιρίοις τούτοις πνευματικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία καὶ ἐδημιούργησε τὰ μνημεῖα ταῦτα».

Τὰ σοφὰ αὐτὰ λόγια τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου ἀποτελοῦν, κατὰ τὴν γνώμη μου, τὴν «χρυσήν ὁδόν» ἀντιμετώπισης τῶν σοβαρῶν αὐτῶν προβλημάτων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ
- ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ
- ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΥΠΟΥ

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΔΙΕΞΑΧΘΕΙΣΗΣ
ΤΗΝ 23ην ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2018
ΗΜΕΡΙΔΟΣ

Στό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης, διεξήχθη τὴν 23ῃ Ὀκτωβρίου 2018 Ἡμερίδα, πού διοργάνωσε, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β΄, μέ θέμα «*Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στή σημερινή ἐποχή*», ἡ Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Χριστιανικῶν Μνημείων.

Τὴν Ἡμερίδα παρηκολούθησαν οἱ Σεβ. Μητροπολίτες Βρεσθένης κ. Θεόκλητος, Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμος, Θηβῶν κ. Γεώργιος, Νέας Ἰωνίας κ. Γαβριήλ, Καρπενησίου κ. Γεώργιος, ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Θερμοπυλῶν καὶ Πρόεδρος τοῦ Διορθόδοξου Κέντρου κ. Ἰωάννης καὶ ὁ Θεοφιλέστατος, Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἐπίσκοπος Θεσπιῶν κ. Συμεών.

Μετά τὴν τέλεση Ἀρχιερατικῆς Θείας Λειτουργίας, ἱεουργοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Δωροθέου Β΄, στό Καθολικό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, τὴν παράθεση μικρᾶς ὑποδοχῆς καὶ τὴ διαπίστευση τῶν 56 ἐκπροσώπων ἰσαριθ-

μων Ἱερῶν Μητροπόλεων, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος Β΄ ἐκήρυξε τήν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἡμερίδος, τονίζοντας «*τή σημασία τῆς Ἡμερίδας, τόσο ἀπό ἱστορικῆς ἀπόψεως, ὅσο καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ καθημερινοῦ ἀγῶνα γιά τήν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, τά ὁποῖα, ὅπως χαρακτηριστικά εἶπε, κινδυνεύουν ἐξ ἴσου καί ἀπό τό ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον καί ἀπό τήν ἀδιαφορία, φέροντας ὡς παράδειγμα τήν περίπτωση καταστροφῆς τοιχογραφιῶν ἀπό ἄγνοια ἢ ἐλλιπῇ ἐνημέρωση.*

Ἐπισήμανε, ἐπίσης, τήν ὑπάρχουσα ἀντίληψη ὅτι ἐπειδὴ ἓνα μνημεῖο δέν εἶναι Χριστιανικό, δέν ἀξίζει τῆς προσοχῆς τῶν ἀρμοδίων γιά τήν προστασία τους εἴτε ἐκ μέρους τοῦ Κράτους εἴτε καί τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, μέ τήν ἐπίκληση τοῦ μεγάλου κόστους καί τῶν πολλῶν ἄλλων ἀναγκῶν.

Ἐξέφρασε, τέλος, τήν αἰσιοδοξία του ὅτι ἤδη βρισκόμαστε σέ μία ἐποχή πού ἀλλάζει αὐτή ἡ νοοτροπία καί παράλληλα τή βεβαιότητά του ὅτι ἡ Ἡμερίδα θά συμβάλλει στήν καλύτερη συνεργασία Κράτους καί Ἐκκλησίας, γιά τήν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ἀναφέροντας ὡς παράδειγμα τήν προστασία καί ἀναστήλωση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά».

Ἀκολούθως, χαιρετισμό ἀπηύθυνε ὁ Σεβασμιώτατος κ. Δωρόθεος Β΄, ὡς Πρόεδρος τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, στὸν ὁποῖο, μεταξύ ἄλλων καί, ἀφοῦ εὐχαρίστησε τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο κ. Ἱερώνυμο Β΄ γιά τή στήριξή Του στήν Ἡμερίδα καί τήν εὐλογητὴ κατ' αὐτὴν παρουσία Του, ἀνέφερε, μεταξύ ἄλλων:

«Τά Χριστιανικά Μνημεῖα, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τήν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, προερχομένης ἀπό τό ἀρχαῖο ἑλληνικό ρῆμα «μιμνήσκω», ὑπενθυμίζω, ἀποτελοῦν τή ζῶσαν καί ἀπτήν σύνδεσιν τοῦ παρόντος μέ τήν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ παρελθόντος καί διὰ τοῦτο ἀναπόσπαστον τμήμα, ὃχι μόνον τῆς Θρησκευτικῆς, ἀλλά καί τῆς Ἐθνικῆς μας κληρονομιάς. Οἱ Βυζαντινοί καί Μεταβυζαντινοί Ναοί, τά Ἐξωκκλήσια, αἱ Ἱεραὶ Μοναί, μέ τήν ἀρχιτεκτονικὴν των ἕκαστον ἰδιομορφίαν, τά ψηφιδωτά, τὰς τοιχογραφίας καί τὰς ἱεράς εἰκόνας, μαρτυροῦν τήν ἐπίμονον προσήλωσιν τοῦ λαοῦ μας εἰς τὰς παραδόσεις του καί τήν μακραίωνον διασύνδεσιν τῆς τέχνης μέ τήν θρησκευτικὴν λατρείαν, ἀποπνέοντα τό ἄρωμα τῆς Ἑλληνορθοδόξου πνευματικότητος εἰς τόν σύγχρονον κόσμον.

Κατά ταῦτα, ἡ προστασία των ἀποτελεῖ δι' ἅπαντας, Ἐκκλησίαν καί Πολιτείαν, ἐπιβεβλημένον χρέος καί αὐτονόητον ἀναγκαιότητα, πάντοτε ἐντός τῶν πλαισίων, τὰ ὅποια οἱ διακριτοί ρόλοι αὐτῶν ὀρίζουν καί προσδιορίζουν. Διότι, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅταν καί ὅπου ὑπῆρξε καί ὑπάρχει εἰλικρινὴς συνεργασία καί ἀμοιβαία κατανόησις μεταξὺ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν καί τῶν Προϊσταμένων καί τῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν κατὰ περιοχὰς Ἐφορειῶν Ἀρχαιοτήτων ὄντως ἐπιτελοῦνται θαύματα, τὰ ὅποια εὐχόμεθα καί εὐελπιστοῦμεν νά ἀποτελέσουν πλέον ὃχι τήν ἐξάίρεσιν, ἀλλὰ τόν κανόνα».

Μετά τόν χαιρετισμό τῆς ἐκπροσώπου τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Διευθύντριας Γενικῆς Δ/σης Ἀρχαιοτήτων κ. Πολυξένης Ἀδάμ-Βελένη, καί συμφώνως πρὸς τό πρόγραμμα, οἱ Εἰσηγητές ἀνέπτυξαν μέ τίς εἰσηγήσεις τους τὰ ἐπὶ μέρους θέματα. Εἰδικώτερα:

Α) Ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Πρωτοπρ. Θωμᾶς Συνοδινός, στήν Εἰσήγησή του μέ θέμα: «Συμβολή τῶν Κληρικῶν καί τῶν Συνεργατῶν τους στήν προστασία τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων –Τό παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ», ἀνεφέρθη κυρίως εἰς τά κάτωθι:

«Εἰς τό πλαίσιο τῶν κατευθυντηρίων ἀρχῶν, πού διέπουν τήν θεωρία καί τήν πράξη Ἀποκαταστάσεως καί Συντηρήσεως κάθε εἵδους Μνημείων βάσει τῆς “Χάρτας τῆς Βενετίας τοῦ 1964” καθῶς καί τά ἀναφερόμενα ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ὑπό τῆς ἰσχυροῦσης σήμερον νομοθεσίας “διά τήν προστασία τῶν Ἀρχαιοτήτων καί τῆς ἐν γένει Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς” (νόμος 3018-ΦΕΚ 153/28.6.2002).

Εἰς τήν ἐπίσημη κρατική πολιτική ἀπέναντι στά Βυζαντινά καί μεταβυζαντινά μνημεῖα ἀπό τῆς Ἀπελευθερώσεως καί τῆς συστάσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους μέχρι σήμερα.

Εἰς τήν φροντίδα τῆς Ἐκκλησίας καί τήν συμβολή τῶν Κληρικῶν καί τῶν συνεργατῶν των διά τήν οἰκοδομήν, συντήρησιν καί διαφύλαξιν τῶν μνημείων, ἀκινήτων καί κινήτων, ἀπό τῆς δημιουργίας των μέχρι σήμερον, ἀπό φυσικές καταστροφές –σεισμούς, πυρκαϊές, πλημμύρες κ.λπ.–, κλοπές, ἀρπαγές, φθορές τοῦ χρόνου κ.λπ. καί παράλληλα τήν ἀδιαφορία τοῦ Κράτους, τήν ἔλλειψη ἐπαρκοῦς νομοθεσίας ἕως καί τῶν προσφάτων ἐτῶν.

Ἀνεφέρθη στήν ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας, κατά τά τελευταῖα ἔτη, τόσον τῶν Κρατικῶν Ὑπηρεσιῶν καί τήν διάθεσιν κονδυλίων γιά τήν ἐπισκευή καί συντήρησιν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων ἀλλά καί στήν ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας τῶν κληρικῶν ἔναντι τῶν κρατικῶν ἀρχῶν καί τήν ἀμβλυνση τῆς καχυποψίας των κατά τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων.

Προέβαλε τό θέμα τῆς συνεργασίας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Προσώπων μέ τούς Ὑπαλλήλους τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τονίζων τό παράδειγμα ἐνός μικροῦ νησιοῦ τοῦ νησιωτικοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων –τῆς Ἀμοργοῦ– ὅπου ἡ συνεργασία αὐτή συνετέλεσε στήν δημιουργία ἐνός μικροῦ θαύματος, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀποκατάστασιν Ἐκκλησιαστικῶν μνημείων, ἀκινήτων καί κινητῶν».

Β) Ὁ Ἀρχιτέκτων-Καθηγητής κ. Κλήμης Ἀσλανίδης, στήν Εἰσήγησή του μέ θέμα: «Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων ἀπό ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις», ἀνέφερε τά ἐξῆς:

«Τά Χριστιανικά Μνημεῖα ἀποτελοῦν ἓνα πολύ μεγάλο μέρος τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τῆς χώρας μας, καθὼς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἀποτέλεσαν τά κτήρια στά ὁποῖα ἐπικεντρώθηκε ἡ προσοχή τῶν ἀνθρώπων, ἐπιστρατεύθηκαν τά ἀξιώτερα συνεργεῖα καλλιτεχνῶν καί τεχνιτῶν καί χρησιμοποιοῦθηκαν τά πολυτελέστερα καί ἀνθεκτικότερα ὑλικά, ἐνῶ ἡ εὐλάβεια τῶν πιστῶν τά διατήρησε ζωντανά ἀκόμα καί σέ δύσκολες ἱστορικές συνθήκες. Πολλά ὑποφέρουν, ὥστόσο, ἀπό τήν ἐγκατάλειψη ἢ τήν ἐλλιπῆ φροντίδα καί ἐκτίθενται σέ κινδύνους ἀπό φυσικές καταστροφές.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἴσως νά εἶναι καί περισσότερα αὐτά πού κινδυνεύουν ἀπό ἀνθρώπινες ἐπεμβάσεις. Ἡ ἔλλειψη παιδείας καί ἐνημέρωσης, ἡ παρακμή τῶν παραδοσιακῶν τεχνικῶν ἐπαγγελμάτων, ἀλλά καί ἡ ἀνεπάρκεια τῶν φορέων διαχείρισης καί προστασίας ὀρισμένες φορές ὁδηγοῦν σέ ἐπεμβάσεις κακότεχνες καί ἐπιβλαβεῖς.

Θά προσπαθήσω νά ἐξηγήσω μέ ἀπλό τρόπο, εἶπε, τά λάθη πού ὀρισμένες φορές γίνονται μέ σκοπό νά τά συνειδητοποιήσουμε ὅλοι ὥστε νά τά ἀποτρέψουμε στό μέλλον ἀλλά καί

νά δείξω ὅτι πολλές φορές ἡ λύση τῶν προβλημάτων εἶναι ἀπλή. Γιά τὰ λάθη εὐθύνονται ὅλοι, ἄλλοτε περισσότερο καί ἄλλοτε λιγότερο: ἐκκλησιαστικά συμβούλια καί ἱερεῖς, ἱερές μονές, μηχανικοί, τεχνῖτες, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, παρά τήν προσπάθεια πού καταβάλλει γιά τήν προστασία τῶν μνημείων.

Μία μεγάλη ὁμάδα ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων στά Χριστιανικά Μνημεῖα ἔχει σχέση μέ τή χρήση ἀκατάλληλων ὑλικῶν.

Στίς μέρες μας εἶναι πλέον κοινός τόπος ὅτι στήν ἀποκατάσταση τῶν μνημείων πρέπει νά καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια ὥστε νά χρησιμοποιοῦνται παραδοσιακά ὑλικά, συμβατά μέ τίς ἱστορικές κατασκευές. Αὐτό εἶναι κάτι πού ἐπιβάλλεται ἀπό τίς διεθνεῖς διακηρύξεις καί συμβάσεις ἀλλά καί ἀπό τήν κοινή λογική καθώς ἔχει ἀποδειχθεῖ ἐπανειλημμένως ἀπό τίς ἀστοχίες ὑλικῶν καί τεχνικῶν πού στό παρελθόν ἔχουν βρεῖ ἐφαρμογή στήν συντήρηση καί ἀποκατάσταση τῶν μνημείων, τόσο στήν Ἑλλάδα ὅσο καί στό ἐξωτερικό.

Εἶναι πλέον γενικῶς γνωστό ὅτι ἰδιαίτερος ἐπιβλαβής γιά τὰ ἱστορικά κτήρια εἶναι ἡ χρήση τῶν τσιμεντοκονιαμάτων. Οἱ παλιές λιθόκτιστες ἐκκλησίες καί τά μοναστικά κτήρια πολύ συχνά ὑποφέρουν ἀπό τήν παρουσία τῆς ὑγρασίας, πού προέρχεται πρωτίστως ἀπό τίς στέγες ἢ τὰ θεμέλια καί δευτερευόντως ἀπό τίς ἐπιφάνειες τῶν τοίχων, τῶν ὁποίων ἔχει φθαρεῖ μέ τά χρόνια τό κονίαμα τῶν ἀρμῶν. Ἔτσι, μέ σκοπό τήν στερέωση τῶν τοίχων καί τόν περιορισμό τῆς ὑγρασίας στό ἐσωτερικό τῶν κτηρίων πολύ συχνά ἔχουν στό παρελθόν, ἀλλά ὀρισμένες φορές ἀκόμα καί σήμερα, ἔχουν γίνει σφραγίσεις τῶν ἀρμῶν ἢ καί ἐπιχρίσεις μέ ἰσχυρά τσιμεντοκονιάματα, μέ κοινό ἢ κάποιες φορές καί μέ λευκό τσιμέντο. Τά ἀποτελέσματα εἶναι ἀπό ἀνεπαρκῆ ὡς πρός τήν ἀντιμετώπι-

ση τῆς ὑγρασίας ὡς ὀλέθρια. Τά τσιμεντοκονιάματα εἶναι ἰδιαίτερα ἰσχυρά καί δέν ἐπιτρέπουν τήν ἀναπνοή τῶν τοίχων, τήν ἐξάτμιση δηλαδή τῆς ὑγρασίας πού εἶναι φυσικό νά ὑπάρχει στή μάζα τῆς τοιχοποιίας, καθὼς κινεῖται διὰ τοῦ τριχοειδοῦς φαινομένου, ἀνεβαίνοντας ἀπό τά θεμέλια, ἢ ἀπό ἄλλες θέσεις, ἰδιαίτερα ὅταν δέν ἔχουν ἀντιμετωπιστεῖ συνολικά τά προβλήματα στεγάνωσης. Ἔτσι, ἡ ὑγρασία ἐγκλωβίζεται στούς τοίχους ἢ ἀνεβαίνει ἀκόμα ψηλότερα, ὅταν ἡ ἐπέμβαση μέ τά τσιμεντοκονιάματα ἔχει γίνει σέ χαμηλή στάθμη. Τά σύγχρονα ἀρμολογήματα μέ τό μικρό τους πορῶδες δέν ἐπιτρέπουν στήν ὑγρασία νά διέλθει καί νά ἐξατμιστεῖ μέσω αὐτῶν καί τήν ὀδηγοῦν μοιραῖα στά παλαιά εὐπαθῆ μέρη τῆς κατασκευῆς. Τά διαλυτά ἄλατα πού περιλαμβάνονται στήν ὑγρασία τῶν τοίχων, κρυσταλλώνονται στήν ἐπιφάνειά τους κατά τήν ἐξάτμιση τοῦ νεροῦ, καταστρέφοντας: ἐπιχρίσματα, τοιχογραφίες, παλαιά ἀρμολογήματα, πλίνθους, ἀκόμα καί λίθους. Τό ἴδιο τό τσιμέντο, ἰδίως τό κοινό, μαῦρο τσιμέντο, περιλαμβάνει ἐπιπλέον πολλά θεϊκά ἄλατα, πού δημιουργοῦν πρόσθετο πρόβλημα.

Ακατάλληλη εἶναι τίς περισσότερες φορές καί ἡ χρήση τοῦ σκυροδέματος. Ἀκαμπτές καί βαριές πλάκες σκυροδέματος, οἱ ὁποῖες ἔχουν στό παρελθόν χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν στερέωση ὑφιστάμενων θόλων καί τρούλων ἢ τήν ἀποκατάσταση κατεστραμμένων μερῶν τῆς θολοδομίας τῶν ναῶν, ἐπιβαρύνουν τήν κατασκευή μέ καταστροφικά ἀποτελέσματα στήν περίπτωση σεισμῶν. Τά παραδείγματα ναῶν πού ἐπλήγησαν ἀπό σεισμό καί ὑπέστησαν σοβαρότατες ζημιές ἀκριβῶς λόγω τέτοιων παλαιῶν ἐπεμβάσεων εἶναι ἀάπολλα. Πρόκειται ὅμως γιά ἓνα φαινόμενο πού ἔχει πλέον περιοριστεῖ. Στίς νέες ἐπεμβάσεις ἀποκατάστασης καταβάλλε-

ται προσπάθεια ὥστε τέτοιες ἐπεμβάσεις νά ἀφαιροῦνται, καθὼς ἐγκυμονοῦν σοβαρότατους κινδύνους γιά τήν εὐστάθεια τῶν μνημείων σέ περίπτωση σεισμοῦ.

Μία δεύτερη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων ἔχει σχέση μέ τόν ὑπερβάλλοντα ζήλο πού ἐπιδεικνύεται ὀρισμένες φορές κατά τή συντήρηση τῶν μνημείων μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀπαλοιφή αὐθεντικῶν στοιχείων τῶν μνημείων.

Ἡ αὐθεντικότητα τῶν μνημείων ἀποτελεῖ, γιά τόν χριστιανικό κόσμο τουλάχιστον, ὑπέρτατη ἀξία, πού ἐπιβάλλεται νά διαφυλάσσεται μέ κάθε δυνατή προσπάθεια.

Ὁ καταστατικός χάρτης τῆς σύγχρονης ἐποχῆς τῶν ἀναστηλώσεων, ἡ Χάρτα τῆς Βενετίας τοῦ 1964, ξεκινᾷ τονίζοντας ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παραδώσουμε στίς ἐπόμενες γενιές τά μνημεῖα μέ ὅλον τόν πλοῦτο τῆς αὐθεντικότητάς τους. Διαφυλάσσοντας τήν αὐθεντικότητα τῆς ὕλης, προστατεύουμε κατ' ἀρχήν τήν ἐπιστημονική ἀλήθεια, ἀφοῦ διατηροῦμε τά ἀρχαιολογικά τεκμήρια τῶν ὁποίων τά μνημεῖα εἶναι φορεῖς, ἀλλά ἐπιπλέον διατηροῦμε ζωντανό τό πνεῦμα καί τίς ἀξίες πού δημιούργησαν τά μνημεῖα, παραδίδουμε δηλαδή στήν ἐπόμενη γενιά κάτι πολύτιμο καί ἀναντικατάστατο, ἄρρηκτα δεμένο μέ τίς ρίζες τῆς πολιτιστικῆς μας ταυτότητας καί ἐν προκειμένῳ τῆς θρησκευτικῆς μας συνείδησης.

Ὁ σεβασμός πρός τήν αὐθεντικότητα συχνά ἐμφανίζεται, δυστυχῶς, διαστρεβλωμένος. Μία ἀπλοϊκή προσέγγιση τῶν μνημείων ἀναγνωρίζει τήν ἀξία μόνο ὀρισμένων μερῶν, παραγνωρίζοντας τή σημασία ἄλλων. Ἔτσι, πολλές φορές ὡς ἀξιόλογο στοιχεῖο τῶν μνημείων ἀναγνωρίζονται μόνο τά λίθινα μέρη τους, ἐνῶ ὅλα τά ἄλλα θεωροῦνται δευτερεύοντα. Τά πράγματα ὅμως δέν εἶναι ἔτσι. Αὐθεντικά καί ἐπομένως

διατηρητέα είναι όλα τὰ μέρη τῆς παλαιᾶς κατασκευῆς: Τὰ παλαιὰ ἄρμολογήματα, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι φθαρμένα, τὰ παλαιὰ ἐπιχρίσματα, τὰ ξύλινα πατώματα, οἱ στέγες, μέ τόν ξύλινο φέροντα ὀργανισμό καὶ τὴν ἐπικάλυψή τους, τὰ δάπεδα, τὰ κουφώματα. Ἡ ἴδια ἡ παλαιότητα τῶν ὑλικῶν, καὶ τοῦ συνόλου τοῦ κτηρίου εἶναι μέρος τῆς αὐθεντικῆς του εἰκόνας. Οἱ σύγχρονες ἐπεμβάσεις εἶναι πολλές φορές καταστροφικές.

Ὁ ὑπερβάλλον ζῆλος γιὰ νὰ ἀποκτήσουν τὰ μνημεῖα νέα ζωὴ προκαλεῖ καταστροφές μερῶν ἀναντικατάστατων. Μὴν ξεχνᾶμε μάλιστα ὅτι πολὺ συχνὰ τὰ νέα ὑλικά πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι ὑποδεέστερα τῶν ἀρχικῶν σέ ὅτι ἀφορᾷ τὴ διάρκεια ζωῆς τους. Ἐνα ξύλο πού ἄντεξε γιὰ αἰῶνες καὶ ἐφθάρη σημειακά, λόγω τῆς ὑγρασίας, πού κακῶς εἰσῆλθε λόγω ἐλλιποῦς συντήρησης, εἶναι πολὺ πιθανόν νὰ μπορέσει μέ τὴν κατάλληλη συντήρηση ἢ τὴν μερική ἀντικατάσταση νὰ ἀντέξει γιὰ τόσο ἀκόμα ἢ καὶ περισσότερο. Ὅμοίως, ἓνα παλιό κεραμίδι, τό ὁποῖο ἄντεξε μέχρι σήμερα καθὼς ἦταν προφανῶς ἐξ ἀρχῆς σωστά ψημένο, ἔχει δυνατότητα νὰ ζήσει γιὰ πολλοὺς ἀκόμα αἰῶνες. Τό ἴδιο καὶ μία ἐπιχρισμένη ἢ ἄρμολογημένη ὄψη, ἰδίως, ἂν μέ τίς σημερινές μας ἐπεμβάσεις, ἀντιμετωπίσουμε τό πρόβλημα τῆς παρουσίας ὑγρασίας στόν τοῖχο.

Μία τρίτη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων περιλαμβάνει ἐκτεταμένες ἀποκαταστάσεις ἢ ἀνακατασκευές μέ σκοπὸ τὴν ἀνάδειξη τῆς παλαιότερης μορφῆς τῶν κτηρίων ἢ τὴν ἐπανάχρησή τους.

Ἐπανέρχομαι στὴν Χάρτα τῆς Βενετίας γιὰ νὰ θυμίσω ὅτι μᾶς προτρέπει νὰ διατηρήσουμε ὅλες τίς οἰκοδομικές φάσεις ἐνός κτηρίου, ἂν φυσικά εἶναι ἀξιόλογες καὶ νὰ προχωρήσουμε στὴν ἀφαίρεση μεταγενέστερων στοιχείων κατ' ἐξαι-

ρεσιν καί μόνον ὅταν πρόκειται νά ἀποκαλυφθεῖ μία ἰδιαιτέρως ἀξιόλογη σύνθεση.

Τά χριστιανικά μνημεῖα ἔχουν σέ πολλές περιπτώσεις ὑποστεῖ πολλές μετασκευές στή διάρκεια τῆς ζωῆς τους. Εἶναι ἔτσι μάρτυρες τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου καί φυσικά τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐπαναφορά στήν ἀρχική μορφή, μέ σκοπό τήν κάθαρση τοῦ μνημείου ἀπό μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις ἢ τήν ἐπανάχρησή του, ἀπαιτεῖ πολύ προσεκτική τεκμηρίωση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς ἐπέμβασης. Δέν μπορεῖ νά ἀποφασίζεται ἄκριτα, οὔτε νά θεωρεῖται δεδομένη. Σέ κάθε περίπτωση, εἶναι ἀδύνατον νά προτείνεται ὅποιαδήποτε ἀνακατασκευή ἄν προηγουμένως δέν ὑπάρχει ἐπαρκῆς τεκμηρίωση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς.

Ἡ τέταρτη κατηγορία ἐπιβλαβῶν ἐπεμβάσεων περιλαμβάνει ἐκτεταμένες ἐργασίες γιά τή δομική ἐνίσχυση τῶν κτηρίων.

Ἡ δομική ἐνίσχυση τῶν παραδοσιακῶν κατασκευῶν μέ σκοπό τήν ἀντιμετώπιση βλαβῶν τοῦ παρελθόντος ἢ τῆ σεισμική τους θωράκιση εἶναι ἓνα ἀντικείμενο πού ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη ἐξειδίκευση τῶν πολιτικῶν μηχανικῶν, καθώς καλεῖται νά δώσει λύσεις σέ πολύ δύσκολα ζητήματα, ἀντιμετωπίζοντας σύνθετους φορεῖς μέ δυσκολίες στόν προσδιορισμό τῆς σεισμικῆς συμπεριφορᾶς ταυτόχρονα μέ ἰδιαίτερα ἀπαιτητικούς περιορισμούς, ὥστε νά μήν ἀλλοιώνεται ὁ χαρακτήρας τῶν μνημείων. Καί πάλι πρέπει νά προτάσσονται οἱ παραδοσιακές τεχνικές καί νά προτιμῶνται μέθοδοι παραδοσιακές καί ἐνισχύσεις κατά τό δυνατόν ἀφανεῖς. Εἶναι ὅμως πολύ συχνά ἀναγκαῖο νά ἐπιστρατευθοῦν καί σύγχρονα ὑλικά ἢ τεχνικές. Στήν περίπτωση αὐτή ἀπαιτεῖται πολύ στενή

συνεργασία μεταξύ τῶν πολιτικῶν μηχανικῶν, τῶν ἀρχιτεκτόνων καί τῶν ἀρχαιολόγων, ὥστε νά βρεθεῖ ἡ βέλτιστη λύση.

Ἡ ἀσφάλεια τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀσφαλῶς τό σημαντικότερο ζητούμενο. Ὅμως, ἡ ἀρχιτεκτονική τῶν μνημείων δέν πρέπει ποτέ νά θυσιάζεται.

Τέλος, ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις ὀρισμένες φορές γίνονται καί στό πλαίσιο τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν μνημείων μέ σκοπό νά ἐξυπηρετηθοῦν σύγχρονες ἀνάγκες.

Οἱ λειτουργικές ἀνάγκες τῶν ναῶν καί τῶν μονῶν εἶναι σύνθετες καί τά τελευταῖα χρόνια ἰδιαίτερος αὐξημένες. Ἐπίπλωση καί ἐξοπλισμός, θέρμανση, κλιματισμός, φωτισμός, μικροφωνικές ἐγκαταστάσεις, συστήματα ἀσφαλείας κ.ο.κ. δημιουργοῦν πονοκέφαλο στούς μηχανικούς καί τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία καί ἀπαιτοῦν πολλή σκέψη, μελέτη, συνεργασία, ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις καί συμβιβασμούς. Τό βέβαιον εἶναι ὅτι κανεῖς δέν νοεῖται νά θεωρεῖ ὅτι ἡ σύγχρονη ζωή καί λατρεία στούς ἱστορικούς χώρους μπορεῖ νά συνεχίσει μέ συνθηκές μεσαιωνικές ἢ ἀκράϊου ἀσκητισμοῦ, οὔτε ὅμως καί νά θεωρεῖ ὅτι στά μνημεῖα μποροῦμε νά δημιουργήσουμε συνθηκές ὑπερσύγχρονων ἐγκαταστάσεων. Τό ζήτημα τόσο τῶν ἐγκαταστάσεων ὅσο καί τοῦ ἐξοπλισμοῦ δέν εἶναι καθόλου δευτερεῦον καί πρέπει νά μᾶς ἀπασχολεῖ ἀκόμα καί ὅταν ὀλοκληρωθεῖ ἕνα ἔργο συντήρησης ἢ ἀποκατάστασης, διότι ἕνα ἐπιτυχημένο ἔργο μπορεῖ νά καταστραφεῖ ἀπό ἀπερίσκεπτες ἐπεμβάσεις πού θά γίνουν μετά τήν ὀλοκλήρωσή του.

Ὡς πρός τίς ἠλεκτρομηχανολογικές ἐγκαταστάσεις, ἀπαιτεῖται εἰδική μελέτη γιά τήν διέλευση τῶν καλωδιώσεων, μέ συνεργασία τῶν ἠλεκτρολόγων-μηχανολόγων μηχανικῶν μέ

τούς ἀρχιτέκτονες ἀλλὰ καί σοβαρή μελέτη ὡς πρὸς τίς βασικὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν θέρμανση, τὸν κλιματισμό, τὸν φωτισμό.

Ὁ ἐξοπλισμός τῶν ναῶν δυστυχῶς συχνά μένει ὡς δευτερεῦδον στοιχεῖο καί γίνεται χωρὶς εἰδική μελέτη. Ἡ τρέχουσα παραγωγή ἐκκλησιαστικῶν ἐπίπλων καί εἰδῶν εἶναι ἀπὸ δύσκολο ἕως σχεδόν ἀδύνατον νὰ καλύψει τίς εἰδικές ἀπαιτήσεις ἐνὸς μνημείου, πού ἀπαιτεῖ εἰδικό σχεδιασμό καί κατασκευὴ κατὰ παραγγελία. Οἱ προσπάθειες σύγχρονου σχεδιασμοῦ ἐντασσόμενου στὰ ἱστορικά μνημεῖα, οἱ ὁποῖες στό ἐξωτερικό συχνά δίνουν πολὺ ἐπιτυχημένα ἀποτελέσματα, λίγες φορές ἔχουν ἀντίστοιχη ἐπιτυχία στὰ δικά μας μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουν πολλές ἰδιαιτερότητες.

Πολλές φορές οὐδέτερες ἐπιλογές δίνουν τίς καλύτερες λύσεις. Ἄλλες φορές, εἰδική μελέτη γιὰ τὸν ἀρχικό ἐξοπλισμό, μπορεῖ νὰ δώσει τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα.

Συνοψίζοντας, ἐστίασαμε σέ κινδύνους τῶν μνημείων ἀπὸ τὴν χρῆση ἀκατάλληλων ὑλικῶν, ἀπὸ τίς ἐκτεταμένες ἐπεμβάσεις, πού εἴτε καταστρέφουν αὐθεντικά ὑλικά, εἴτε προχωροῦν ἐσφαλμένα σέ ἀποκαταστάσεις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς, ἀπὸ τίς ὑπερβολικὲς ἐπεμβάσεις δομικῆς ἐνίσχυσης τῶν μνημείων καί ἀπὸ τὴν προβληματικὴ ἐνταξη στὰ μνημεῖα σύγχρονων ἐγκαταστάσεων καί ἐξοπλισμοῦ.

Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ὅλων αὐτῶν ἀπαιτεῖται καλὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἐμπλεκόμενων ἀτόμων καί φορέων, κατάλληλη ἐπιλογὴ ἐπιστημόνων καί κατασκευαστῶν ἀλλὰ πάνω ἀπὸ ὅλα ἐπίγνωση τῶν κινδύνων, σύνεση καί διαρκὲς ἐγρήγορση. Τὰ λάθη εἶναι πιθανά, τὰ κάνουμε ὅλοι μας καί πρέπει μέ συναίσθηση τῆς εὐθύνης ἀπέναντι στὰ ἀναντικατάστατα μνημεῖα νὰ ἐργαζόμαστε πάντοτε μέ προσοχή».

Γ) Ο Καθηγητής του Έθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, στή Σχολή Πολιτικών Μηχανικών και Διευθυντής Έργαστηρίου Αντισεισμικής Τεχνολογίας κ. Κωνσταντίνος Σπυράκος, στήν Εισήγησή του μέ θέμα: «Σεισμική Συμπεριφορά Ίερων Ναών. Πρόσφατες Έμπειρίες καί Προτεινόμενη Στρατηγική Αντιμετώπισης», ανέφερε συνοπτικά:

«Κατά τήν τελευταία πενταετία στή χώρα μας, ή όποία κατέχει τήν πρώτη θέση στήν Εύρώπη σέ ένταση καί συχνότητα σεισμών, έλαβαν χώρα πέντε σημαντικά σεισμικά γεγονότα καθώς καί πληθώρα άλλων λιγότερο ισχυρών σεισμών (Αμφίκλεια στίς 07/08/2013, Κεφαλονιά στίς 26/01/2014 καί 23/02/2014, Λευκάδα στίς 17/11/2015, Λέσβος στίς 12/06/2017, Κως στίς 21/07/2017).

Σέ όλους τούς σεισμούς διαπιστώθηκε ή εϋπάθεια τών Ίερων Ναών (I.N.) σέ σεισμό καί ή εμφάνιση ιδιαίτερα έκτεταμένων βλαβών, οί όποιες σχεδόν στό σύνολό τους δέν έχουν άκόμη άποκατασταθεΐ. Οί κύριοι λόγοι εΐναι οί ακόλουθοι:

- *Έπέμβαση μετά τήν έκδήλωση τών βλαβών*
- *Έφαρμογή άναποτελεσματικών καί δαπανηρών έπεμβάσεων*
- *Έλλειψη μακροπρόθεσμου προγραμματισμοϋ γιά τήν προστασία τών I.N.*
- *Σημαντικό κόστος άποκατάστασης βλαβών*

Προτεινόμενη Διαδικασία – Στρατηγική

Η προτεινόμενη διαδικασία ή όποία μπορεί νά αντιμετώπισει άποτελεσματικά τό «Σεισμικό κίνδυνο» σέ I.N. δίνει προτεραιότητα στήν πρόληψη καί βασίζεται στα ακόλουθα τρία μέτρα:

Ανάπτυξη καὶ ἐφαρμογὴ ταχείας μεθόδου ἀποτίμησης τρωτότητας καὶ σεισμικοῦ κινδύνου τῶν Ι.Ν.

Περιλαμβάνει τὴ συλλογὴ καὶ καταγραφή στοιχείων ἀπὸ ἐπὶ τόπου παρατηρήσεις γιὰ ἕναν ταχύ προσδιορισμὸ τῆς σεισμικῆς διακινδύνευσης τοῦ Ι.Ν. Μὲ τὴν προτεινόμενη διαδικασία ἐπιτυγχάνονται τὰ ἀκόλουθα:

Καθορισμὸς σεισμικοῦ κινδύνου ποὺ διατρέχουν οἱ Ι.Ν., ἀλλὰ καὶ πολὺτιμα ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα περιέχουν.

Μακροχρόνιος σχεδιασμὸς γιὰ τὴν προστασία τῶν Ι.Ν. βάσει μιᾶς πλήρως τεκμηριωμένης διαδικασίας.

Δυνατότητα οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ, δηλαδή διερεύνηση τῆς οἰκονομικῆς ἀποτελεσματικότητας διαφόρων σεναρίων, ὅπως τὸ κόστος προληπτικῆς ἐνίσχυσης σέ σύγκριση μὲ τὸ κόστος ἀποκατάστασης βλάβης καὶ ἐνίσχυσης μετὰ τὸ σεισμό.

Ἡ μέθοδος εἶναι ἰδιαίτερα ταχεῖα στὴν ἐφαρμογὴ της καὶ παρέχει σαφὴ εἰκόνα τῆς σεισμικῆς ἐπικινδυνότητας τῶν Ι.Ν. Ἡ «Ταχεῖα Μέθοδος Αποτίμησης (ΤΜΑ) Τρωτότητας καὶ Σεισμικοῦ Κινδύνου» ἐφαρμόζεται ἤδη μὲ ἐπιτυχία σέ ἄλλες χῶρες ὅπως ἡ Ἰταλία. Προτείνεται ἡ ἀνάπτυξή της καὶ ἡ ἐφαρμογὴ της καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Προληπτικά Μέτρα – Ἐνίσχυση – Ασφάλιση

Γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς μείωσης τοῦ κόστους τῶν ἐπεμβάσεων σέ Ι.Ν. μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκδήλωση ἐνός καταστροφικοῦ φαινομένου (σεισμός, πυρκαγιά, πλημμύρα) προτείνεται νὰ ἐξετάζεται ἡ δυνατότητα προληπτικῆς ἀσφάλισης τῶν Ἱερῶν Ναῶν. Ἡ ἀσφάλιση εἶναι ἐφικτὴ γιὰ Ι.Ν. καὶ ἐκκλησιαστικά κτίσματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι διατηρητέα κτήρια ἢ μνημεῖα.

Ἐφαρμογὴ Συστήματος Ἐνόργανης Παρακολούθησης

Γιά τούς μεγάλης σπουδαιότητας Ἱεροῦς Ναοὺς καί ἐκκλησιαστικά κτίσματα (διατηρητέα κτήρια, μνημεῖα), προτείνεται ἡ παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης τῶν ὑφιστάμενων βλαβῶν (ρωγμές, κλίσεις, καθιζήσεις) σέ συνεχή βάση, μέ τήν ἐγκατάσταση συστήματος μόνιμης παρακολούθησης (ΣΜΠ). Τό βασικό πλεονέκτημα ἑνός ΣΜΠ εἶναι ὅτι παρέχει ἄμεσα τίς πληροφορίες οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν τήν ἔγκαιρη ἐπέμβαση στό φορέα γιά ἀποτροπή τῶν δυσμενῶν ἐπιπτώσεων τῶν βλαβῶν».

Δ) Ὁ Ἀρχιτέκτων-Καθηγητής κ. Παναγιώτης Τουλιάτος, εἰσηγούμενος τό θέμα: «Ἡ μή ὀρθή κατανόηση τῆς δομῆς καί τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ὡς κίνδυνος γιά τή συντήρηση καί διατήρησή των», κατέθεσε:

«Μετά τόν Δεύτερο Παγκόσμιο στήν Νότιο-Ἀνατολική Εὐρώπη ἔχει ἐπικρατήσει τό, λεγόμενο, “Συμβατικό Σύστημα Δόμησης” πού ἀποτελεῖται ἀπό Φέροντα Ὁργανισμό Ὀπλισμένου Σκυροδέματος καί πλήρωση κενῶν ἀπό ὀπτοπλινθοδομή. Δομικό Σύστημα ἐξαιρετικά ἀπλό, ἰσοστατικό, ἀπολύτως τυποποιημένο καί ὀριοθετημένο ἀπό κανονισμούς. Ἡ ἀποκλειστική, σχεδόν, ἐνασχόληση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν μηχανικῶν μέ αὐτό τό δομικό σύστημα, τούς μέν Ἀρχιτέκτονες τούς ἀπομάκρυνε ἀπό τήν κατανόηση τῆς φιλοσοφίας καί τῆς δομῆς τῆς Ἱστορικῆς, καί ἰδιαίτερα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, τούς δέ Πολιτικούς Μηχανικούς τούς στέρησε ἀπό τήν ἐμπιστοσύνη σ’ αὐτά τά Δομικά Συστήματα τοῦ παρελθόντος καί, κυρίως, τούς δυσκολεῖ στήν ἐνασχόληση μέ αὐτά λόγω ἑλλειψης εὐκολων, τυποποιημένων ὑπολογιστικῶν ἐργαλείων στόν τομέα αὐτόν.

Ἡ μακραίωνη καί πλούσια Ἀρχιτεκτονική Παράδοση τῆς περιοχῆς μας, ἰδιαίτερα στήν Ναοδομία, μᾶς ἔχει κληροδοτήσει μέ μοναδικά δείγματα, μέ ἐξαιρετική ἀνθεκτικότητα, ἀξιοθαύμαστη ἀντοχή στίς καταπονήσεις καί, κυρίως μέ μία εὐφάνταστη προσωπικότητα καί πρωτοτυπία, σχεδόν, ἀνά μνημεῖο. Μία πραγματικότητα, χωρίς τυποποίηση στήν λεπτομέρεια τῆς δομῆς, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ἀντίστοιχο ἐνθουσιασμό μέ τούς δημιουργούς της γιά νά ἀποκρυπτογραφηθεῖ καί ἀναλυθεῖ ὀρθά.

Μία πραγματικότητα μέ τήν συνεχῆ, δυστυχῶς σχεδόν παγκόσμια, ἔκπτωση τῶν σπουδῶν τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, μέ ὅλο καί λιγότερα μαθήματα, σέ ὅλο καί λιγότερες Σχολές Ἀρχιτεκτονικῆς νά ἀσχολοῦνται μέ αὐτήν τήν πλούσια, μοναδική καί χαρακτηριστική Ἀρχιτεκτονική Κληρονομιά. Δέν ἐκπαιδεύουν, πλέον, τούς νέους Ἀρχιτέκτονες καί Πολιτικούς Μηχανικούς στήν σχετική Ἱστορία, Τυπολογία καί, κυρίως, Τεχνολογία τῶν Μνημείων αὐτῶν τοῦ παρελθόντος. Καί ἀκόμα λιγότερες ἐκπαιδευτικές περιοχές τῶν σχολῶν αὐτῶν ἀσχολοῦνται μέ τήν ἔρευνα σχετικά μέ τούς τρόπους ἀναγνώρισης καί ἀποτίμησης τῆς παθολογίας τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων καί, ἐπομένως, καί μέ τούς ὀρθούς τρόπους ἐπεμβάσεων ἐπισκευῆς, συντήρησης καί ἀποκατάστασής των.

Ἐνα ἄλλο γεγονός ἐπιβαρύνει τό δημιουργούμενο πρόβλημα στήν ὀρθή συντήρηση καί ἀποκατάσταση τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς μας Κληρονομιάς γενικότερα καί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς εἰδικότερα. Πολλοί νέοι σπουδάζουν τήν Ἀρχιτεκτονική καί, ἰδιαίτερα, σέ μεταπτυχιακό ἐπίπεδο τίς ἐπεμβάσεις συντήρησης καί ἀποκατάστασης σέ καταξιωμένα πανεπιστήμια μακρινῶν χωρῶν. Συχνά ὁμως, λησμονώντας τόν ὑψηλό χαρακτῆρα ἐντοπιότητος τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, μεταφέρουν

ἄκριτα τὰ διδαχθέντα σχετικά μέ τίς δομές ἄλλων Δομικῶν Συστημάτων στά πολύ χαρακτηριστικά δομικά συστήματα τῆς Ανατολικῆς Λεκάνης τῆς Μεσογείου καί, κυρίως, τὰ ἀποτιμοῦν χωρίς τήν ιδιαιτερότητα τῶν καταπονήσεων τοῦ τοπικοῦ κλίματος ἢ τοῦ σεισμικοῦ κινδύνου.

Ἔτσι, μοιραῖα, ὅταν προκύψει ἀνάγκη ἐπέμβασης στό Μνημεῖο, συχνά, προτείνονται καί ἐφαρμόζονται ἐνέργειες ἀσύμβατες καί μέ τήν δομή αὐτοῦ, ἀλλά, καί μέ τήν ἀναμενόμενη συμπεριφορά του στίς φορτίσεις καί καταπονήσεις. Τυπικά παραδείγματα τέτοιων, ἀσύμβατων, βλαπτικῶν καί μὴ ἀναστρέψιμων παρεμβάσεων σέ Μνημεῖα εἶναι τὰ κτίσματα τῆς Ἀκρόπολης τῶν Ἀθηνῶν καί, ὡς πρός τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα εἶναι τό Πρωτάτο στό Ἅγιον Ὅρος, ἡ Ἐκατονταπυλιανή τῆς Πάρου, ἡ Τράπεζα τοῦ Ὁσίου Λουκά στήν Βοιωτία κ.λπ.

Ὁ σπουδαῖος καί μακραίωνος Δομικός Πολιτισμός τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σφιχτά συνδεδεμένος πάντοτε μέ τήν θρησκεία, ἀκτινοβολεῖ ἀκόμα ἔχοντας, ὅμως, ἀνάγκη τῆς ὑπαρξῆς τῶν Μνημείων, καί γιά τὰ Χριστιανικά Μνημεῖα, τῆς λειτουργοῦσας ὑπαρξῆς αὐτῶν. Ἀπό τό ταπεινό ἐξωκκλήσι ἕως τό μεγαλόπρεπο Μοναστήρι – Κάστρο τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Καί τοῦτο θά ἐπιτευχθεῖ μόνον ἐάν ἡ ἐκπαίδευση τοῦ Ἑλλήνα Τεχνικοῦ Ἐπιστήμονα ἀσχοληθεῖ, καί πάλι σοβαρά μέ αὐτά.

Πέραν, ὅμως, τοῦ στόχου τῆς συντήρησης καί διατήρησης τῶν Χριστιανικῶν, ἀλλά καί ἄλλων Μνημείων μας, ἡ σοβαρή σπουδή καί ἀνάλυση αὐτῶν ἀπό Τεχνική καί Κατασκευαστική ἄποψη δημιουργεῖ προϋποθέσεις πιο ὀλοκληρωμένων καί πρωτότυπων, πιο ἀποδοτικῶν καί συμβατῶν μέ τίς ιδιαιτερότητες τοῦ περιβάλλοντός μας, ἀρχιτεκτονικῶν προτάσεων ὄχι μόνον τῆς συντήρησης αὐτῶν, ἀλλά, καί νέων κατα-

σκευῶν. Καί στήν Δομική Τεχνολογία, ὅπως παντοῦ, τό παρελθόν διδάσκει τό μέλλον.

Διεπιστημονικές συναθροίσεις τοῦ τύπου τοῦ Συνεδρίου αὐτοῦ συνεισφέρουν πολύ στήν κρίσιμη προσπάθεια νά περಿಸωθεῖ, ἐν λειτουργείᾳ, ἡ Ἐκκλησιαστική μας Ἀρχιτεκτονική Κληρονομιά. Ἀκόμα περισσότερο, νομίζω, ὠφελεῖ ἡ, μέσω τέτοιων συναντήσεων, διαφαινόμενη περαιτέρω προσέγγιση καί συνδιαλλαγή τοῦ Τεχνικοῦ Κόσμου, τοῦ δημοσίου καί τοῦ ιδιωτικοῦ τομέα, μέ τόν Κλῆρο, τόν κατ' ἐξοχήν χρήστην καί φύλακα τοῦ Χριστιανικοῦ Μνημειακοῦ αὐτοῦ πλούτου».

Ε) Ἡ Ἡμερίδα ὁλοκληρώθηκε μέ τήν Εἰσήγηση τοῦ Ἀρχιτέκτονα κ. Νικολάου Χαρκιολάκη, μέ θέμα: «Προβλήματα καί κίνδυνοι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μας Μνημείων – Περιγραφή καί Προτάσεις», ἡ ὁποία κατέληξε στίς ἐξῆς προτάσεις:

1. Ὑλοποίηση ἐγκεκριμένης Καταγραφῆς καί Ψηφιακοῦ Μητρώου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων. Τό ἔργο θά περιλαμβάνει ὅλες τίς Ἱερές Μητροπόλεις τῆς χώρας μας, καί θά ἀκολουθεῖ τά πρότυπα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης (IPCE), μέ ἔνταξη στό ΕΣΠΑ 2014-2020 ἢ σέ ἄλλο παρόμοιο Χρηματοδοτικό Κοινοτικό Πρόγραμμα (Προϋπολογισμός: 6.000.000€ γιά τό Μητρώο, σύν 1.000.000€, γιά φωτογραφμετρικές λήψεις μνημείων σέ περιοχές ὑψηλοῦ σεισμικοῦ ἢ ἄλλου κινδύνου. Χρονική διάρκεια: 2-3 ἔτη).

2. Ἐπεξεργασία ἀπό τήν Ἐπιτροπή, ἔγκριση ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καί ἔκδοση σειρᾶς τευχῶν μέ Ὁδηγίες γιά τήν συνεχή φροντίδα καί συντήρηση τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων.

Τά τεύχη, πού θά περιλαμβάνουν κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια καί σχετικά παραδείγματα, θά διανέμονται σέ ὅλες

τίς Ίερές Μητροπόλεις, Ήγουμενοσυμβούλια Ίερῶν Μονῶν, Ἐκκλησιαστικά Συμβούλια καί Ἐφημέριους Ίερῶν Ναῶν, γιά τήν ὑποβολήθησιν τῶν ὑπεύθυνων τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων, σχετικά: α) μέ τήν ἐλληνική καί εὐρωπαϊκή νομοθεσία γιά τήν προστασία τῆς Ἀρχαιολογικῆς καί Ἀρχιτεκτονικῆς μας Κληρονομιάς καί β) μέ εἰδικά τεχνικά θέματα (π.χ. στατική ἐπάρκεια καί ἀντισεισμική προστασία, ὑγραμόνωση στεγῶν καί θεμελίων, συστήματα θέρμανσης καί κλιματισμοῦ, περιοδικές ἐπιθεωρήσεις π.χ. ἀνά πενταετία βλαβῶν καί ζημιῶν κ.λπ). Ἡ ἔκδοσις θά πραγματοποιηθεῖ μέ ἔνταξιν τοῦ ἔργου στό ΕΣΠΑ 2014-2020 ἢ σέ ἄλλο παρόμοιο Χρηματοδοτικό Κοινοτικό Πρόγραμμα (Προϋπολογισμός: 500.000€. Χρονική διάρκεια: 1 ἔτος).

3. Ἐπεξεργασία ἀπό τήν Ἐπιτροπή καί σύνταξιν Κανονισμοῦ Μελετῶν καί Ἔργων σέ Ἐκκλησιαστικά Μνημεῖα. Ὁ Κανονισμός θά ἀφορᾷ τό σύνολο τῶν Ίερῶν Μητροπόλεων τῆς χώρας, μέ ἔγκρισιν ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο καί δημοσίευσιν στήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, γιά τήν θέσπισιν ἐνιαίων Κανόνων καί Μητρώων εἰδικευμένων Μελετητῶν καί Κατασκευαστῶν Ἔργων σέ Ἐκκλησιαστικά Μνημεῖα, γιά τήν ὑποβολήθησιν τῶν ὑπεύθυνων τῶν μελετῶν καί τῶν ἔργων τῶν Ίερῶν Μητροπόλεων, Ίερῶν Μονῶν, Ίερῶν Ναῶν κ.λπ.

4. Ἐγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ γιά τήν ἀνάγκη τήρησης τῆς τρίμηνης προθεσμίας γιά τήν ἔγκρισιν τῶν μελετῶν συντήρησης καί ἀποκατάστασης τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων. Ἡ προθεσμία αὕτη προβλέπεται ρητά στό ἄρθρο 10 τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Νόμου 3028/2002 καί παραβιάζεται καθημερινά. Στό ἔγγραφο θά περιλαμβάνεται καί αἴτημα ὀρισμοῦ 2-3 εἰδικευμένων καί ἔμπειρων ἐπιστημονικῶν ὑπεύθυνων γιά τά Ἐκκλησιαστικά

Μνημεῖα τοῦ Περιφερειακοῦ διαμερίσματος (πρώην Νομοῦ) ἡ τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων κάθε Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων τῆς χώρας.

5. Διεκδίκηση τῆς τέλεσης συγκεκριμένων λειτουργιῶν ἡ καί ἀγρυπνιῶν, π.χ. μία κάθε μῆνα, σέ ἐξέχοντες βυζαντινούς Ἱερούς Ναούς, πού παραμένουν σήμερα σχεδόν ἀλειτούργητοι, ὅπως π.χ. τῆς Ὁμορφοκκλησιᾶς Γαλατσίου Ἀττικῆς, καί μάλιστα ὡς παρεκκλησίου τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν κ.λπ.».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπερασματικά θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε ὅτι:

- Οἱ Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ εἶναι οἱ κατά νόμον ἀρμόδιες γιά τήν ἐποπτεία καί προστασία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων.
- Οἱ κληρικοί καί οἱ λαϊκοί συνεργάτες τους εἶναι οἱ φυσικοί ἔνοικοι καί φορεῖς προστασίας τους.
- Ἡ συνεργασία τῶν κατά τόπους Ἱερῶν Μητροπόλεων καί Ἱερῶν Ναῶν μέ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ –παρά τίς ὅποιες δυσκολίες ἔχει– μόνον θετικά ἀποτελέσματα μπορεῖ νά ἔχει γιά τά ἴδια τά μνημεῖα, ἀλλά καί γιά τό κῦρος τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποφεύγονται ἐντάσεις πού ὀδηγοῦν πολλές φορές τοὺς κληρικούς στά ἐδώλια τοῦ κατηγορουμένου.
- Ὁ πλέον πρόσφορος τρόπος συνεργασίας εἶναι ἡ ἐκπόνηση τῆς μελέτης τῶν ὑπό συντήρησιν μνημείων ἀπό τήν Ἐκκλησία –πιθανῶς μέσῳ εὐλαβῶν χορηγῶν, ἐκτός καί ἂν πρόκειται γιά ἔργα τῶν ὁποίων οἱ μελέτες μποροῦν νά ἐνταχθοῦν σέ εἰδικά Προγράμματα, τρόπος πού ἀπλοποιεῖ καί συντομεύει πολύ τήν ὅλη διαδικασία– καί στή συνέχεια ἡ ἀπό κοινοῦ μέ τό Ὑπουργεῖο ἀναζήτηση χρηματοδότησης τοῦ ἔργου.

Εἶναι ἀπό πολλές πλευρές συμφερότερο γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἢ συνεργασία μὲ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Ὑπουργείου νὰ ξεκινᾷ σὲ πολὺ πρόωμο στάδιο.

Ὅταν διαπιστώνεται τὸ πρόβλημα καὶ πρὶν ξεκινήσει ἡ ὁποιαδήποτε προμελέτη ἀποκατάστασης.

- Πολύ σοβαρό εἶναι τὸ θέμα τῆς συντήρησης τῶν κειμηλίων. Δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν συντηρητές καὶ ἐργαστήρια συντήρησης στὴν ἀγορά, πρὶν τὴν ὁποιαδήποτε ἀνάθεση ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ἐργασίας συντήρησης, νὰ ἔχει προηγηθεῖ συνεργασία μὲ τὸ Ὑπουργεῖο. Μία κακὴ συντήρηση μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει μὴ ἀναστρέψιμες βλάβες στὰ κειμήλια καὶ ὅπωςδήποτε οἱ συντηρητές νὰ ἔχουν πιστοποίηση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ.
- Ἡ καλὴ, τέλος, συνεργασία, ἂν γίνει συνείδησις ὅλων, μόνον ἀγαθὰ ἀποτελέσματα θὰ ἔχει καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς Ὑπηρεσίες τοῦ Κράτους, τῶν ὁποίων οἱ Λειτουργοὶ εἶναι ἐντεταγμένοι στὸν ἴδιο σκοπὸ, τὴν προστασία, συντήρηση καὶ διατήρηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Κληρονομιάς.

Ἐπηκολούθησε γόνιμος διάλογος, δημιουργικὴ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καὶ δευτερολογίες τῶν Εἰσηγητῶν, μὲ κοινὴ διαπίστωση τὴν ἀναγκαιότητα συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας γιὰ τὴν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων.

Ὁ Πρόεδρος
τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς
Χριστιανικῶν Μνημείων
† Ὁ Σύρου Δωρόθεος

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

1. ΙΕΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΘΗΝΩΝ

Ό Θεοφ. Έπίσκοπος Θεσπιών καί Πρωτοσύγκελλος
Ι.Α.Α. κ. Συμεών

Άρχιμ. Μιχαήλ Σταθάκης, Άρχαιολόγος

2. Ι.Μ. ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

Πρωτοπρ. Χριστοφόρος Χρόνης

3. Ι.Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ό Σεβ. Μητροπολίτης κ. Άνθιμος

4. Ι.Μ. ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ

Πρωτοπρ. Αντώνιος Φιλιππής

5. Ι.Μ. ΑΡΤΗΣ

κ. Νικόλαος Φακίτσας, Προϊστάμενος Τεχν. ύπηρ. Ί. Μ.

6. Ι.Μ. ΓΟΡΤΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

Άρχιμ. Ίάκωβος Κανάκης, Πρωτοσύγκελλος

7. Ι.Μ. ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΗΣ, ΑΞΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥ- ΚΑΣΤΡΟΥ

Διάκ. Χριστόδουλος Παπακώστας

8. Ι.Μ. ΓΛΥΦΑΔΑΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ, ΒΟΥΛΑΣ, ΒΟΥΛΙΑΓ- ΜΕΝΗΣ ΚΑΙ ΒΑΡΗΣ

Πρωτοπρ. Κωνσταντίνος Βαρθολομαΐος, Γενικός
Άρχιερατικός

9. I.M. ΔΙΑΥΜΟΤΕΙΧΟΥ, ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΣΟΥΦΛΙΟΥ

Ἀρχιμ. Απόστολος Πορτοκαλίδης

10. I.M. ΔΡΥΪΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

Πρωτοπρ. Γεώργιος Τόλης

11. I.M. ΕΛΕΣΣΗΣ, ΠΕΛΛΗΣ ΚΑΙ ΑΛΜΩΠΙΑΣ

Ἀρχιμ. Μάξιμος Χατζής

12. I.M. ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ

Ἀρχιμ. Θεόφιλος Γκαντζούνης

13. I.M. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Ἀρχιμ. Διονύσιος Λυκογιάννης, Ἱεροκῆρυξ

14. I.M. ΗΛΕΙΑΣ

Ἀρχιμ. Δαμασκηνός Πετράκος, Ἱεροκῆρυξ

15. I.M. ΘΕΣΣΑΛΙΩΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΦΑΝΑΡΙΟΦΕΡΣΑΛΩΝ

Πρωτοπρ. Βασίλειος Κεραμιτζής

16. I.M. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἀρχιμ. Ἐφραίμ Γκιβίσης

17. I.M. ΘΗΒΩΝ ΚΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Γεώργιος

Ἀρχιμ. Σεραφεῖμ Παυλίδης, Ἡγούμενος Ὁσίου Λουκά

18. I.M. ΙΕΡΙΣΣΟΥ, ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΑΡΔΑΜΕΡΙΟΥ

Ἀρχιμ. Δωρόθεος Ζέρβας, Δ/ντῆς Ἰδιαιτέρου Γραφείου
Μητροπολίτου

19. I.M. ΙΛΙΟΥ, ΑΧΑΡΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἀρχιμ. Νικόδημος Εὐσταθίου, Πρωτοσύγκελλος

Ἀρχιμ. Ἰωαννίκιος Γιαννόπουλος, Ἱεροκῆρυξ

20. I.M. ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ

Πρωτοπρ. Πέτρος Δαουτάκος, Μέλος Τεχν. Ὑπηρε. Ἱ. Μ.

21. I.M. ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ ΚΑΙ ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ

Ἀρχιμ. Ἱερώνυμος Κάρμας, Ἡγούμενος Μεγάλου Σπηλαίου

22. I.M. ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Γεώργιος

23. I.M. ΚΑΡΥΣΤΙΑΣ ΚΑΙ ΣΚΥΡΟΥ

Διάκ. Γεώργιος Γραμματῆς

24. I.M. ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΠΑΞΩΝ

Ἀρχιμ. Χερουβείμ Βελέντζας, Ἱεροκῆρυξ

25. I.M. ΚΗΦΙΣΙΑΣ, ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΩΡΩΠΟΥ

Ἀρχιμ. Βασίλειος Κολοκυθᾶς, Ἀρχιτέκτων

26. I.M. ΚΙΤΡΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

κ. Δημήτριος Λαζῆς, Τοπογράφος-Μηχανικός

27. I.M. ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Ἀρχιμ. Ἀρκάδιος Ραζνύ

28. I.M. ΛΑΓΚΑΔΑ, ΛΗΤΗΣ ΚΑΙ ΡΕΝΤΙΝΗΣ

Ἀρχιμ. Ἰωάννης Ἀρσενιάδης, Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Περιφερείας

29. I.M. ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

Πρωτοπρ. Βησσαρίων Ἀγορίτσας

30. I.M. ΛΕΥΚΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΘΑΚΗΣ

Ἀρχιμ. Ἰωαννίκιος Ζαμπέλης, Ἱεροκῆρυξ

31. I.M. ΜΑΝΗΣ

Ἀρχιμ. Συμεών Λαμπρινᾶκος, Πρωτοσύγκελλος

32. I.M. ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ

Ἀρχιμ. Θεόκλητος Ντούλιας, Πρωτοσύγκελλος

33. I.M. ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

Ἀρχιμ. Ἱερόθεος Καλογερόπουλος, Πρωτοσύγκελλος Ἱ. Μ. Μεσογαίας

34. I.M. ΜΕΓΑΡΩΝ ΚΑΙ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

Πρωτοπρ. Ἀλέξανδρος Κουργιαλῆς, Γενικός Ἀρχιερατικός

35. I.M. ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ ΚΑΙ ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ

Ἀρχιμ. Τιμόθεος Ἀγγελῆς

36. I.M. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Ἀρχιμ. Χερουβεῖμ Μουστάκας, Ἱεροκῆρυξ

37. I.M. ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Ἀρχιμ. Νικόδημος Κουτσαμπάσης, Πρωτοσύγκελλος

38. I.M. ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΑΡΤΗΣ

Πρωτοπρ. Λάζαρος Σκάγκος

39. I.M. ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Γαβριήλ

Ἀρχιμ. Ἡλίας Καρατζῆς

40. I.M. ΝΕΑΣ ΚΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ

Ἀρχιμ. Γρηγόριος Τσουτσούλης

41. I.M. ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Πρωτοπρ. Ἀθανάσιος Καλογήρου

42. I.M. ΝΙΚΑΙΑΣ

Ἀρχιμ. Νικόλαος Κρασσᾶς

43. I.M. ΞΑΝΘΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΕΩΡΙΟΥ

Ἀρχιμ. Σωφρόνιος Γκουτζίνης, Πρωτοσύγκελλος

44. I.M. ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ

Πρωτοπρ. Κωνσταντῖνος Κύλης, Γενικός Ἀρχιερατικός

45. I.M. ΠΑΤΡΩΝ

Ἀρχιμ. Χριστόδουλος Ζώης

46. I.M. ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ἀρχιμ. Νήφων Καπογιάννης, Πρωτοσύγκελλος

47. I.M. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ

Πρωτοπρ. Θεόδωρος Σχοινᾶς

-
- 48. Ι.Μ. ΣΥΡΟΥ, ΤΗΝΟΥ, ΑΝΔΡΟΥ, ΚΕΑΣ ΚΑΙ ΜΗΛΟΥ**
Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης κ. Δωρόθεος
- 49. Ι.Μ. ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΓΩΝ**
Πρωτοπρ. Νικόλαος Χατζιάρας
Σταυρ/ος Εὐάγγελος Καραμίντζιος
- 50. Ι.Μ. ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ ΚΑΙ ΟΛΥΜΠΙΑΣ**
Πρωτοπρ. Γεώργιος Σταύρου
- 51. Ι.Μ. ΥΔΡΑΣ, ΣΠΕΤΣΩΝ ΚΑΙ ΑΙΓΙΝΗΣ**
Πρωτοπρ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός, Γενικός Ἀρχιερατικός
- 52. Ι.Μ. ΦΘΙΩΤΙΔΟΣ**
Ἀρχιμ. Ἀνθιμος Νεραντζῆς, Ἱεροκῆρυξ
- 53. Ι.Μ. ΧΑΛΚΙΔΟΣ**
Ἀρχιμ. Νικηφόρος Εὐσταθίου, Γενικός Ἀρχιερατικός
- 54. ΛΟΙΠΟΙ**
Ὁ Σεβ. Βρεσθένης κ. Θεόκλητος
Ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Θερμοπυλῶν κ. Ἰωάννης

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΥΠΟΥ

Μέ ἐπιτυχία διεξήχθη ἡ Ἡμερίδα τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων μέ θέμα: «Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στή σημερινή ἐποχή» στό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης.

Στό Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης, διεξήχθη τήν 23 Ὀκτωβρίου 2018 μέ ἐπιτυχία ἡ Ἡμερίδα, πού διοργάνωσε, ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β΄, μέ θέμα «Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων στή σημερινή ἐποχή», ἡ Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Χριστιανικῶν Μνημείων, τῆς ὁποίας Πρόεδρος εἶναι ὁ Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου κ. Δωρόθεος Β΄.

Μετά τήν τέλεση Ἀρχιερατικῆς Θείας Λειτουργίας, ἱεουργοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου κ. Δωροθέου Β΄, στό Καθολικό τῆς Μονῆς, τήν παράθεση μικράς ὑποδοχῆς καί τή διαπίστευση τῶν 56 ἐκπροσώπων ἰσαρίθμων Ἱερῶν Μητροπόλεων, ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος Β΄ ἐκήρυξε τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἡμερίδος, τονίζοντας τή σημασία τῆς Ἡμερίδας, τόσο ἀπό ἱστορικῆς ἀπόψεως, ὅσο καί ἀπό τήν πλευρά τοῦ καθημερινοῦ ἀγῶνα τῆς προστασίας τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, τά ὁποῖα, ὅπως χαρακτηριστικά εἶπε, κιν-

δυνεύουν ἐξ ἴσου καί ἀπό τό ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον καί ἀπό τήν ἀδιαφορία, φέροντας ὡς παράδειγμα τήν περίπτωση καταστροφῆς τοιχογραφιῶν ἀπό ἄγνοια ἢ ἐλλιπῆ ἐνημέρωση. Ἐπισήμανε, ἐπίσης, τήν ὑπάρχουσα ἀντίληψη ὅτι ἐπειδὴ ἓνα μνημεῖο δέν εἶναι Χριστιανικό δέν ἀξίζει τῆς προσοχῆς τῶν ἀρμοδίων, τήν ἀδιαφορία εἴτε ἐκ μέρους τοῦ Κράτους, εἴτε ἐκ μέρους καί τῆς ἰδίας τῆς Ἐκκλησίας, γιά τήν προστασία τους, μέ τήν ἐπὶ κλήση τοῦ μεγάλου κόστους καί τῶν πολλῶν ἄλλων ἀναγκῶν, καί ἐξέφρασε τήν αἰσιοδοξία του ὅτι ἤδη βρισκόμαστε σέ μία ἐποχή πού ἀλλάζει αὐτή ἡ νοοτροπία καί τῇ βεβαιότητά του ὅτι ἡ Ἡμερίδα θά συμβάλλει στήν καλύτερη συνεργασία Κράτους καί Ἐκκλησίας, γιά τήν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ἀναφέροντας ὡς παράδειγμα τήν προστασία καί ἀναστήλωση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Ἀκολουθῶς, χαιρετισμό ἀπηύθυνε ὁ Σεβασμιώτατος κ. Δωρόθεος Β΄, ὡς Πρόεδρος τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων, στόν ὁποῖο, μεταξύ ἄλλων καί ἀφοῦ εὐχαρίστησε τόν Μακαριώτατο κ. Ἱερώλυμο Β΄ γιά τή στήριξή του στήν Ἡμερίδα καί τήν εὐλογητή κατ' αὐτήν παρουσία του, ἀνέφερε:

«Τά Χριστιανικά Μνημεῖα, ὅπως προκύπτει καί ἀπό τήν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως, προερχομένης ἀπό τό ἀρχαῖο ἐλληνικό ρῆμα “μιμνήσκω”, ὑπενθυμίζω, ἀποτελοῦν τή ζῶσαν καί ἀπτήν σύνδεσιν τοῦ παρόντος μέ τήν ἱστορικὴν μνήμην τοῦ παρελθόντος καί διὰ τοῦτο ἀναπόσπαστον τμήμα, ὃχι μόνον τῆς Θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καί τῆς Ἐθνικῆς μας Κληρονομιάς. Οἱ Βυζαντινοί καί Μεταβυζαντινοί Ναοί, τά Ἐξωκκλήσια, αἱ Ἱεραὶ Μοναί, μέ τήν ἀρχιτεκτονικὴν των ἕκαστον ἰδιομορφίαν, τά ψηφιδωτά, τὰς τοιχογραφίας καί τὰς ἱεράς εἰκό-

νας, μαρτυροῦν τὴν ἐπίμονον προσήλωσιν τοῦ λαοῦ μας εἰς τὰς παραδόσεις του καὶ τὴν μακραίωνον διασύνδεσιν τῆς τέχνης μέ τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν, ἀποπνέοντα τὸ ἄρωμα τῆς Ἑλληνορθοδόξου πνευματικότητος εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Κατὰ ταῦτα, ἡ προστασία των ἀποτελεῖ δι' ἅπαντας, Ἐκκλησίαν καὶ Πολιτείαν, ἐπιβεβλημένον χρέος καὶ αὐτονόητον ἀναγκαιότητα, πάντοτε ἐντὸς τῶν πλαισίων, τὰ ὅποια οἱ διακριτοὶ ρόλοι αὐτῶν ὀρίζουν καὶ προσδιορίζουν. Διότι, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅταν καὶ ὅπου ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει εἰλικρινῆς συνεργασία καὶ ἀμοιβαία κατανόησις μεταξύ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ τῶν Προϊσταμένων καὶ τῶν Ὑπηρεσιῶν τῶν κατὰ περιοχάς Ἐφορειῶν Ἀρχαιοτήτων ὄντως ἐπιτελοῦνται θαύματα, τὰ ὅποια εὐχόμεθα καὶ εὐελπιστοῦμεν νὰ ἀποτελέσουν πλέον ὄχι τὴν ἐξαίρεσιν, ἀλλὰ τὸν κανόνα».

Μετά τὸ χαιρετισμὸ τῆς ἐκπροσώπου τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Γενικῆς Διευθύντριας Ἀρχαιοτήτων κας Πολυξένης Ἀδάμ-Βελένη, ἀνεγνώσθησαν ἐμπεριστατωμένες καὶ διδακτικὲς εἰσηγήσεις κατὰ τὴν πρωινὴ Συνεδρία, ἀπὸ τὸν Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρ. Θωμᾶ Συνοδινό, μέ θέμα: «Συμβολὴ τῶν Κληρικῶν καὶ τῶν συνεργατῶν τους στὴν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων – Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ», τὸν Ἀρχιτέκτονα-Καθηγητὴ κ. Κλήμη Ἀσλανίδη, μέ θέμα: «Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων ἀπὸ ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις», τὸν Καθηγητὴ τοῦ ΕΜΠ κ. Κωνσταντῖνο Σπυράκο, μέ θέμα: «Σεισμικὴ συμπεριφορὰ Ἱερῶν Ναῶν - Πρόσφατες ἐμπειρίες καὶ μέτρα πρόληψης», κατὰ δέ τὴν ἀπογευματινὴ Συνεδρία ἀπὸ τὸν Ἀρχιτέκτονα Καθηγητὴ κ. Παναγιώτη Τουλιάτο, μέ θέμα: «Ἡ μὴ ὀρθή

κατανόηση τῆς δομῆς καί τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, ὡς κίνδυνος γιά τή συντήρηση καί διατήρησή των» καί τόν Ἀρχιτέκτονα κ. Νικόλαο Χαρκιολάκη, μέ θέμα: «Προβλήματα καί κίνδυνοι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μας Μνημείων - Περιγραφή καί Προτάσεις».

Ἐπηκολούθησε γόνιμος διάλογος, δημιουργική ἀνταλλαγή ἀπόψεων καί δευτερολογίες τῶν Εἰσηγητῶν, μέ κοινή διαπίστωση τήν ἀναγκαιότητα συνεργασίας Ἐκκλησίας καί Πολιτείας γιά τήν προστασία τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων, καί ἀνετέθη στήν Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπή Χριστιανικῶν Μνημείων ἡ σύνταξη τῶν πορισμάτων τῆς Ἡμερίδας, τήν ὁποία παρηκολούθησαν οἱ Σεβ. Μητροπολίτες Βρεσθένης κ. Θεόκλητος, Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμος, Θηβῶν κ. Γεώργιος, Νέας Ἰωνίας κ. Γαβριήλ, Καρπενησίου κ. Γεώργιος, ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Θερμοπυλῶν καί Πρόεδρος τοῦ Διορθοδόξου Κέντρου κ. Ἰωάννης καί ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Θεσπιῶν καί Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν κ. Συμεών.

Ἐκ τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς
Χριστιανικῶν Μνημείων

*Ὁ Μακ. Αρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Ἱερώνυμος Β΄
καὶ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Σύρον κ. Δωρόθεος.*

Στιγμιότυπο ἀπὸ τὴν Ἡμερίδα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό Σημείωμα ἐκ τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Μνημείων.....	7
Πρόγραμμα Ἡμερίδος	11
Μήνυμα τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β΄ ..	15
Χαιρετισμός τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Σύρου κ. Δωροθέου	19

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΠΡΩΪΝΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ

Πρωτοπρ. Θωμᾶ Συνοδινοῦ, <i>Συμβολή τῶν Κληρικῶν καί τῶν συνεργατῶν τοὺς στήν προστασία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Μνημείων – Τό παράδειγμα τῆς Ἀμοργοῦ</i>	29
Κλήμεντος Ἀσλανίδη, <i>Κίνδυνοι τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων ἀπό ἐπιβλαβεῖς ἐπεμβάσεις.....</i>	49
Κωνσταντίνου Σπυράκου, <i>Σεισμική συμπεριφορά Ἱερῶν Ναῶν. Πρόσφατες ἐμπειρίες καί προτεινόμενη στρατηγική ἀντιμετώπισης</i>	61

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ

Παναγιώτου Τουλιάτου,	
<i>Ἡ μὴ ὀρθή κατανόηση τῆς δομῆς καί</i>	
<i>τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Χριστιανικῶν Μνημείων,</i>	
<i>ὡς κίνδυνος γιὰ τὴν συντήρηση καί διατήρησή των ..</i>	85
Νικολάου Χαρκιολάκη (†),	
<i>Προβλήματα καί κίνδυνοι τῶν Ἐκκλησιαστικῶν μας</i>	
<i>Μνημείων. Περιγραφή καί Προτάσεις.....</i>	109

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πορίσματα.....	121
Κατάστασις Συνέδρων.....	143
Δελτίον Τύπου	149
Περιεχόμενα	155

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

K.A. 99.06.028

ISBN 978-960-315-948-3